

AXESS

magasin

Tema: Rasism

FRIZON

Linné och
galenskaperna 16

SAMHÄLLE

Surrande
små spioner 8

KULTUR

Lynchs vacklande
imperium 47

YOUR NEXT TOUR AB -DIN BÄSTA RESEKLUBB

VÅRA FESTLIGA RESOR!

Välkommen att ta del av kommande resor.

Ring för detaljprogram eller besök vår hemsida www.yournexttour.com

Alla resor med avgång från Stockholm, Köpenhamn och Göteborg.

En av våra klassiker METROPOLITANOPERAN I NEW YORK

6/2 – 13/2 2008

New York "The Big Apple" staden som alltid är vaken och har allt. Följ med YOUR NEXT TOURS klassiska operaresa till "The Metropolitan Opera". Där ska vi tillsammans avnjuta tre föreställningar **CARMEN** med **Olga Borodina** i titelrollen, **VALKYRIAN** med bl.a. **Deborah Voight**, **Simon O'Neal** och **James Morris** och **OTELLO** med **Renée Fleming** och **Johan Bota**. Vi ska dessutom besöka ett av New Yorks fantastiska konstmuseer "MoMa", dessutom ett gospelevenemang i Harlem. Sightseeing på Manhattan, en titt bakom kulisserna på Met samt tillfälle till shopping. Johan Molander har själv lagt upp programmet.

FIRA PÅSKEN I PARIS MED TRE OPEROR

20/3 – 25/3 2008

Påsk i Paris – den perfekta årstiden att besöka en av världens vackraste och mest inspirerande städer. Följ med till den goda matens, flanörernas, konstmuseernas och modets huvudstad och se inte mindre än tre operor i tre olika operahus. **PARSIFAL** på Bastille-operan, **RUCKLARENS VÄG** på den vackra gamla Parisoperan Garnier, och **ZAMPA** på Théâtre de l'Opéra-Comique. Vår operacieron, Johan Molander från Kungliga Operan i Stockholm, kommer att berätta allt om de tre operorna och de intressanta operahusen där de framförs. Vi får även vara med om en utflykt till Ludvig XIV praktfulla slott Versailles, i utkanten av Paris. Givetvis så njuter vi av det franska köket och dom goda vinerna!

MUSIK OCH KONSTRESA TILL MADRID

23/4 – 27/4 2008

Vi får på Operan – Teatro Real, höra Beethoven's **FIDELIO**, Ernst Krenek's **ORPHEUS UND EURYDIKE** samt en orkesterkonsert med **Mahler Chamber Orchestra** under ledning av Claudio Abbado. Musik av bl a Beethoven. Få städer kan mäta sig med Madrid i fråga om konstmuseer och konstsamlingar. Av konst-museerna är **Prado** det förnämsta, invigt som kungligt konstmuseum år 1819. 1900-talskonsten, med bl.a. Pablo Picassos "Guernica", är väl representerad i **Centro de Arte Reina Sofía**. Kungliga Konstakademiens museum har en rad klassiker, inte minst Goya och Francisco de Zurbarán. Naturligtvis kommer vi att besöka några av dessa museer som visas av konstguider. Med på resan som operacieron är Johan Molander från Kungliga Operan.

DONAUKRYSSNING MED RIVER CLOUD II BUDAPEST – HARSOVA (Svarta Havet)

5/7 – 13/7 2008

Välkomna att följa med på en annorlunda kryssning genom Öst-europa längs floden Donaus färd mot Svarta Havet! Sträckan från Budapest i Ungern genom Serbien, Bulgarien och Rumänien till Donaus utflöde i Svarta Havet är åter öppen för kryssningstrafik och erbjuder många spännande strandhugg och utflykter till platser som inte tillhör de vanliga turistmålen. Givetvis kommer ni att få avnjuta en konsert ombord med vår egen hofsångerska **Birgitta Svendén** och pianist i världsklass "nämligen" professor **Thomas Schuback**. Musikcicon Johan Molander från Kgl. Operan.

NYSLOTT/SAVONLINNA OPERAFESTIVAL

20/7 – 24/7 2008

Världens vackraste operafestival har den kallats, den årliga festivalen på Olofsborgs fästning i Nyslott/Savonlinna.

Ta några dagars sommarsemester i det finländska insjöområdet och passa på att se två av operafestivalens bästa föreställningar: Verdis **AIDA** och Wagners **DEN FLYGANDE HOLLÄNDAREN**.

Vi reser till Finland med Silja Line när den nordiska natten är som vackrast. Vi hinner bland annat med en ångbåtsstur på Saimen och ett besök i konstcentret i grottorna i Retretti. Givetvis äter och dricker vi gott under hela resan. Programmet är upplagt av vår erfarne musikcicon Johan Molander från Kungliga Operan i Stockholm.

OPERA- OCH KONSERTRESA TILL FESTPELEN I BREGENZ MED TOSCA OCH "FESTWOCHE ALTER MUSIK" I INNSBRUCK

27/7 – 31/7 2008 5 DAGAR

BREGENZER FESTSPIELE hade sin första föreställning 1946 på den numera världsberömda scenen, som byggs upp en bit ut i Bodensjön för varje uppsättning. Den amfiliknande utomhussalongen har plats för 7 000 åskådare och är utrustad med en ljudanläggning, som garanterar högsta tänkbara akustiska kvalitet. Alla stora operaartister har någon gång sjungit här tillsammans med Wiener-symfonikerna vid de årliga festspelen i juli-augusti. Vi besöker också MAINAU och INNSBRUCK. Vår operacieron är Johan Molander från Kungliga Operan.

YOUR NEXT TOUR AB

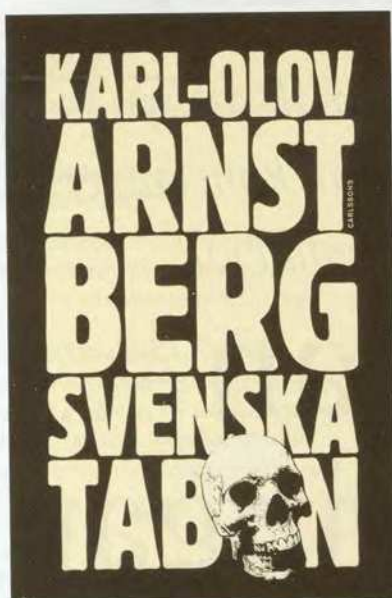
Lill-Jans Plan 2 114 25 Stockholm

info@yournexttour.com

-DIN BÄSTA RESEKLUBB

Tel: 08-611 51 50 Fax: 08-735 60 40

www.yournexttour.com

inb, 379 sidor, 978 91 7331 046 8

CARLSSON BOKFÖRLAG

KARL-OLOV ARNSTBERG utmanar en rad svenska tabun. Fritt och infallsrikt skriver han om bl a döden, barnuppfostran, islam, rituell renhet och sexualitet.

”Det är ett sant intellektuellt nöje att läsa den kontroversielle professorn Karl-Olov Arnstbergs bok ’Svenska Tabun’ ... Läs honom!”

(Dick Widing, *Nerikes Allehanda*)

”Han fortsätter att utgöra ett eget universum i det svenska tankelivet.”

(Lena Andersson, *Svenska Dagbladet*)

”Jag har inte läst något så modigt och intellektuellt uppfriskande på flera år”

(Lars Bärtås, *Smålandsposten*)

www.carlssonbokforlag.se

St Nygatan 31, Box 2112, 103 13 Stockholm, 08-545 254 80, info@carlsson.bokforlag.se

MED PASSION FÖR MUSIKEN!

Sveriges enda tidskrift om klassisk musik.
Prisbelönt som bästa nya tidskrift 2005.
Nominerad till årets tidskrift 2006.

**JUST NU BJUDER VI DIG SOM LÄSER
AXESS PÅ EN KLASSISK CD ELLER
DVD NÄR DU BLIR PRENUMERANT!**

(OBS: Gäller även när du ger bort
OPUS i julklapp till en vän!)

Fyll i och skicka in beställningskupongen som du finner i detta nr av Axess!
Du kan även beställa via e-post till axess@opuspress.se.

Istället för att slentrianmässigt förklara all rasism med teorier om västerländsk imperialism, bör man koncentrera sig på förutsättningarna för varje specifikt fall.

Rasism utan enkla förklaringar

Detta nummer av Axess behandlar ett ämne som dessvärre tycks vara ständigt aktuellt, nämligen rasism. Trots att det i västvärlden – åtminstone sedan amerikanska inbördeskriget – bedrivits en systematisk kamp mot rasism, har rasismen inte gått att utrota. Dess hydragisknande väsen gör sig ständigt påmint, vilket motiverar alla de appeller mot främlingsfientlighet som vi dagligen kan ta del av i media.

Men rasismen finns inte bara i västvärlden. I en undersökning som nyligen publicerades av Pew Research Center, har man studerat hur muslimer, västerlänningar och icke-muslimer ser på varandra. Av den framgår att muslimer har en mer negativ bild av västerlänningar än vad västerlänningar har av muslimer. Men studien visar också att den mest negativa bilden av muslimer finns hos icke-muslimer i icke-västerländska länder – som Nigeria, Indien och Ryssland. Samt att den mest positiva bilden av västerlänningar hos muslimer finns i västerländska länder, medan muslimer i Turkiet, Jordanien, Nigeria och Indonesien har en betydligt mer negativ uppfattning om västerlänningar.

MAN BÖR DOCK akta sig för att ur sådana förhållanden dra alltför lättköpta slutsatser, som att höjd utbildningsnivå är ett tillräckligt skäl för att komma till rätta med rasism. Detta då man kan peka på flera andra variabler. Ett exempel är den typ av statligt sanktionerad rasism som präglade Tredje riket eller nutidens Kina. För att minska rasismen finns ingen patentrösning, men det skadar åtminstone inte att förstå så mycket som möjligt av det etniska förtryckets många olikartade inkarnationer. Och det hoppas vi kunna bidra till med detta nummer av Axess, där vi valt att genomgående se rasismen som partikulär snarare än strukturell, och där vi likaledes förflyttar oss mellan olika former av utomeuropeiska rasismer: kinesisk, arabisk, sydafrikansk, sydamerikansk etcetera.

Genom att anlägga detta perspektiv så avviker vi från den vanligt förekommande förklaringsmodellen där man ser etnisk diskriminering som en konsekvens av en västerländsk hegemoni som också ger sig till känna i kolonialism, imperialism och kapitalism.

I Franz Fanons efterföljd har man från vänsterhåll ofta velat se rasismen som ovillkorligt länkad till den europeiska kontinentens lust till expansion, vilken man i sin tur menar är sammankopplad med ex-

ILLUSTRATION: HELENA DAVIDSSON NEPPELBERG

ploatering av andra kontinenters resurser. Den liberala individen anses sammanvävd med tanken på den erövring som är nödvändig för att den privata egendomen skall kunna växa, och därmed med hela det koloniala projektet. Kapitalismen föder alltså kolonialismen som i sin tur rättfärdigas av en rasistisk ideologi.

I västvärlden har denna tankefigur fått eldunderstöd av den seglivade föreställningen om den västerländska civilisationens underlägsenhet i förhållande till främmande och väsensskilda kulturer. Den icke-västerländska kulturen anses från det sistnämnda perspektivet ofta mer genuint harmonisk och i avsaknad av västerlandets tendens till överkultivering, och i den mån man hittar problem i den främmande kul-

turen så förklaras dem av västerländskt inflytande. Den debatt om rasism som Dick Harrisons gedigna undersökning av slaveriets historia initierade under hösten på DN:s kultursida låter sig svårigen förstås om man inte ser den i ljuset av dessa idékomplex. Även om det obestriddligen var så att den afrikanska och arabiska slavhandeln var omfattande och enastående grym så anses den av vissa debattörer vara möjlig att rättfärdiga och överse med på ett helt annat sätt än den västerländska.

ETT SÅDANT FÖRHÅLLNINGSSÄTT är självfallet inte speciellt konstruktivt om man verkligen har som syfte att bekämpa rasismen som sådan – oavsett var den uppträder. Men så är det inte sällan för dem som väljer att utgå från strukturer. Deras tänkande är sällan till hjälp i den konkreta situationen, för den enskilda person som lider. Där är snarare just det partikulära perspektivet till hjälp. Ty för den som ser till det partikulära gäller det att studera förutsättningarna för förtryck i varje specifikt fall där förtryck förekommer. Och att sedan anpassa åtgärderna till de omständigheter som är unika för det undersökta missförhållandet. Det är min övertygelse att det endast är på det sättet som man kan utarbeta verkligt effektiva åtgärder mot rasism. Det är likaledes min övertygelse att ett sådant perspektiv bäst främjar kunskap och forskning, just för att man på det sättet minimerar fördomsfulla och förutfattade uppfattningar om det man studerar.

Johan Lundberg
JOHAN LUNDBERG, CHEFREDAKTÖR

AXESS nr 9 december 2007

SAMHÄLLE 6 – 15

ISLAMISTER TRÄNGER TILLBAKA KVINNORNA

6-7 I Marocko, Algeriet och Tunisien präglas hela samhället av en antifeministisk mentalitet som gör det svårt för kvinnor att ta del i det politiska livet.

SURRAND E SMÅ SPIONER

8-9 Det amerikanska militärforskningsorganet Darpa har utvecklat metoder för att fjärrstyra insekters rörelser. Helena Granström berättar om ett forskningsprojekt som låter som science fiction.

LIVSKRISEN – KANDIDATERNAS TRUMFKORT

10-11 För att vinna det amerikanska presidentvalet räcker det inte med en vinnande politik, menar Mats Wiklund. Minst lika viktigt är en intressant livskurva.

FRIZON

SKOGSTOKIG

16-19 Carl von Linnés intressen begränsade sig inte till botaniken. I sin ambition att klassificera hela skapelsen kartlade han på ett förvånansvärt modernt sätt även människans psykiska sjukdomar.

DEBATT 20 – 21

SKILJ PÅ TRO OCH VETANDE!

20 Staffan Ulfstrand invänder mot Erik Wallrups läsning av Dawkins *Illusionen om Gud*.

INTE SÅ ILLA?

21 Lars Leijonborg bemöter MarieLouise Samuelssons kritik av tillståndet för svensk forsknings- och högskolepolitik.

INTERVJU

»DEN ONDA TIDEN ÄR FÖRBI«

42-45 Georgij Arbatov, före detta rådgivare åt flera ryska presidenter, berättar om sin syn på dagens Ryssland – ett land han anser skulle ha mycket att bidra med i EU.

FOTO: BURAZIN/MASTERFILE/SCANPIX

TEMA 22 – 41 RASISMER

Rasism är inget enhetligt fenomen, och rastänkandet är spritt över hela världen. I ett försök att förstå rasismen undersöker fem olika skribenter tillstånden i Kina, Mellanöstern, Haiti, Sydafrika och Brasilien. Exempler visar att rasismens uttryck bär på både likheter och skillnader.

KULTUR 46 – 55

TV-SERIEN SOM SÄGAR BLAIRS SJUKVÅRD

46 Svenska filmkritiker hyllar Michael Moores *Sicko*, som i sin tur hyllar europeisk sjukvård. Kjell Häglund ordinarer i stället brittiska läkarserien *Bodies* – en dos verklig sjukhusrealism.

TYSTA MONUMENT ÖVER DET OERHÖRDA

54-55 Överallt i Berlins stadsbild syns spår av stadens problematiska historia. Peter Englund begrundar både gamla och nya monument, vilkas historia en ny generation tyskar inte känner till.

RECENSIONER 56 – 66

KOMMUNISMEN SOM DRÖM OCH VERKLIGHET

56-58 David Andersson om två verk av den amerikanske sociologen Paul Hollander, vilka belyser dem som tog avstånd från den kommunistiska ideologin, både i västvärlden och i kommunistländerna.

EN MILITANT LÄSARE

59-60 Agneta Pleijel har läst Susan Sontags essäer och tal – och hittat diskussioner om skönhet, samhälle och sanning, långt från vår tids urvattnade kulturdebatter.

KONTAKT Axess är en tidskrift inom området humaniora/samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: Therese Bohman (vik), David Andersson
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Redaktionsassistent: Anna Ridderstad
Grafisk form: John Bark

Redigering: Malin Åberg Aas
Korrektur: Hans Strömberg
Omlagsbild: Bridgeman Art Library/IBL Bildbyrå.
Nästa nummer: 4 februari 2008.
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses

medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår, 9 nummer: 425 kronor. Studerande 200 kronor. Kontakta Pressdata; tfn 08-799 63 31; e-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Micro).
ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Karin Alm
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50
Internet: www.axess.se

✶ Två algeriska kvinnor efter lagerrensningen på Kenzo i la Casbah?

FOTO: ANJA SAHLBERG

Islamister tränger tillbaka kvinnorna

En antifeministisk mentalitet och islamisternas framgångar har gjort det svårt för kvinnor att ta del i det politiska livet i Marocko, Algeriet och Tunisien. Det menar Amine Khaled Hartani, algerisk professor som studerat kvinnors representation i politiken.

ALGERIET Det doftar en blandning av matos och unkna sopor i de trånga gränderna i Algers gamla stad, la Casbah. Kvarteret med de låga vita husen, inramade i blå fönsterkarmar och små, nästan fyrkantiga dörrar framkallar en historisk doft av frihetskrig.

Sextiotalets krig mot den franska kolonialmakten skildras i den klassiska filmen *Slaget om Alger*. Det är en film som visar på kvinnornas betydelse för landets frigörelse. Bilden av kvinnan som patriotisk medkämpe följde självständighetens efterdyningar. Men kommande regeringar gav inte mycket plats åt de kvinnor som, med bomber under

kjolarna eller i handväskan, deltog i det blodiga frihetskriget.

Listan över kvinnliga politiker i det självständiga Algeriet är mycket kort. I enstaka fall återfinns kvinnor i politiska lättviktspositioner utan egentlig beslutsamhet. Likadant ser det ut i grannländerna.

MAGHREB ÄR ARABISKA och betyder "där solen går ner". En snäv definition av begreppet innefattar länderna Marocko, Algeriet och Tunisien. I en jämförande studie om kvinnors representation i Maghrebs politiska institutioner konstaterar Amine Khaled

Hartani, professor vid universitetet i Alger, att kvinnornas roll i det politiska livet inte precis har utvecklats sedan länderna blev självständiga. Med enpartisystem under flera decennier i Tunisien och Algeriet stod kvinnorna helt utanför det politiska rummet. När det på åttiotalet höjdes röster för att flerpartisystem skulle införas, blev också kvinnornas utanförskap mer synligt. Men när islamisterna vann terräng fick de feministiska entusiasterna ta flera steg tillbaka i en alltmer konservativ miljö.

– De få kvinnorörelser som hade etablerats här i Algeriet försvagades eller försvann helt under det svarta nittioåret då islamismen vann sympati, säger Nadia Aït Zaï.

Hon är ordförande för organisationen Ciddef, som arbetar med dokumentation om kvinnors och barns rättigheter. Hennes enkla kontor ligger högst upp på Algers fashionabla huvudgata Didouche Mourad, precis bredvid katedralen Sacre Coeur. Längs väggarna trängs rader av juridisk litteratur och böcker med kvinnoperspektiv.

– Kvinnor som arbetade i den statliga sfären var måltavlor för islamisterna under nittioåret och många tog sin tillflykt till Frankrike, säger Nadia Aït Zaï.

Trots att fler kvinnor än män är universitetsutbildade, att fler sociala rörelser i dag mobiliserar sig för kvinnornas sak, att Maghrebs länder har undertecknat konven-

tioner om kvinnors rättigheter och trots internationella påtryckningar så är kvinnornas representation fortsatt svag i dessa länders politiska liv.

Kvinnor är underställda männen och beroende av dem, menar Amine Khaled Hartani. Normen i samhället säger att politiken är för män och att kvinnans roll är i den privata sfären där hon ska ta hand om hem och barn. Ideal för en ung kvinna är att gifta sig tidigt och skaffa barn. Ett påtvingat ideal från samhället, enligt professorn från Alger, som också konstaterar att kvinnorna accepterar den samhällsroll de har fått utan att ifrågasätta alltför mycket. Det traditionella samhället idealiseras och västerländska kvinnors frigörelse står i motsats till islams normer där kvinnan har sin huvudsakliga roll i den privata sfären. Krittiskt beskriver Amine Khaled Hartani att kvinnor inte visar mycket intresse för att ta steget in i politiken och vara med och påverka och utforma sitt samhälle. De stöder heller inte direkt kvinnor som vågar sig på en politisk karriär genom att rösta på dem, om de ens röstar.

EN ANTI-FEMINISTISK mentalitet bland Maghrebs kvinnor utgör ett hinder för kvinnors deltagande i det politiska livet, konstaterar Amine Khaled Hartani. För att utveckla kvinnors roll i samhället måste det kvinnliga motståndet först brytas.

Nadia Aït Zaï bekräftar Amine Khaled Hartanis bild av ett Maghreb där kvinnors intresse av att bryta sig in på traditionellt mansdominerad, politisk terräng är lågt.

– I dag finns ett antal organisationer som arbetar för kvinnors rättigheter, men det är svårt att engagera kvinnorna, både unga och gamla. Man måste gå försiktigt fram.

När frågan om kvinnors representation i det politiska livet kommer på tal suckar Nadia Aït Zaï.

– Tunisien har kommit lite längre än sina grannländer. Där är drygt en femtedel av parlamentsledamöterna kvinnor. I Marocko är cirka tio procent kvinnor och i Algeriet enbart sex procent.

När solen sänker sig över den vita stadens hustak är det nästan bara män som trängs på Algers gator. Det är fastemånaden ramadan och medan de flesta kvinnorna hjälps åt med kvällens middag, gör männen de sista inköpen. Strax före sju hörs böneutrop och lugnet lägger sig över staden.

Solen har gått ner över Maghreb.

ANJA SAHLBERG

Fotnot: Amine Khaled Hartani, professor vid universitetet i Alger, publicerade i april 2007 *Étude comparative sur la représentation des femmes dans les institutions politiques au Maghreb*.

Det europeiska väntrummet

Att regeringsförhandlingarna i Bryssel har varit så segdragna är en följd av Belgiens speciella situation, med hårda motsättningar mellan befolkningsgrupper. Belgiens oförmåga att bilda regering speglar flera debatter i övriga Europa om nationell och regional identitet.

BELGIEN En sommarvarm dag i oktober vandrar jag genom Bryssel och hamnar plötsligt mitt i ett stort pressuppbåd. Belgien har varit utan regering sedan valet i juni och lika länge har landets journalister häckat utanför landets parlamentsbyggnad i väntan på den uppgörelse som antagligen till slut kommer att uppnås.

Har det hänt något? frågar jag en i klungan av journalister och får en suck till svar.

Det är måndag eftermiddag och regeringsbildaren och valets stora vinnare – den flamländske kristdemokraten Yves Leterme – har åter suttit i förhandlingar hela helgen tillsammans med representanter för konservativa, kristdemokratiska och liberala partier från landets flamländska och franskspråkiga delar.

Det rapporteras om småmen tydligen framsteg. Sedan partierna lyckats komma överens om skärpningar av den belgiska (ganska generösa) invandringspolitiken betar förhandlingarna av andra kontroversiella områden, ett efter ett. Den här dagen ska det tydligen handla om brott och straff, och mönstret är detsamma som för övriga frågor.

De flamländska förhandlingarna kräver tuffare tag än de franskspråkiga, trots att parterna rent ideologiskt hör ihop.

JOURNALISTERNA SOM STÅR och väntar på Rue de la Loi är emellertid rörande eniga om att Belgien kommer att överleva. Landet har tagit sig igenom värre kriser än den här och jämfört med pedofilen Dutrouxs härjningar för tio år sedan, hemlighållna dioxinutsläpp, korruptionsskandaler och politiska mord är utdragna regeringsförhandlingar naturligtvis småsaker för luttrade belgiska journalister.

Men varför tar det en sådan tid? I skrivande stund har Belgien varit utan regering med politiskt mandat i nästan fem må-

nader och det har fått omvärlden att undra och spekulera. I en uppmärksam och alarmistisk artikel förklarade *Financial Times* att kulturella motsättningar kan leda till att landet splittras ("Cultural clash may break up Belgium" 19/9 2007), vilket var en betydligt överdriven slutsats. De segslitna regeringsförhandlingarna kommer inte att leda till att Belgien delas upp – åtminstone inte än.

ALLA SOM UNDER senare år har besökt Belgien har visserligen kunnat märka att motsättningarna och kontroverserna mellan landets flamländska och franskspråkiga invånare har blivit alltmer hätska. Den som insett ont anande och på sin allra bästa skolfranska frågar efter vägen i Bryssel kan till exempel få en riktig åthutning på flamländska. Här – liksom i övriga EU – håller engelskan på att ta över som kommunikations-språk.

Många flamländare avskyr det franska språket, som de tvingats lära sig i skolan och som allt sedan konferensen i London 1830 – då konungariket Belgien upprättades – har varit administrationens och överhetens språk. När alldeles för många flamländska soldater dog i skyttegravarna under första världskrigets strider fick de språkliga motsättningarna dessutom en djupt symbolisk betydelse. De unga rekryterna gick i döden därför att de inte förstod vad deras franskspråkiga officerare sa.

Förra seklets två ödeläggande krig påverkar Belgien på flera sätt, än i denna dag. Historikern Tony Judt beskriver till exempel i en läsvärd essä (som ingår i boken *How Can One Not Be Interested in Belgian History?*) hur flamländska nationalisterna inledningsvis hoppades och trodde på Nazitysklands löften om att Hitlers trupper skulle hjälpa dem att få självbestämmande. »

FOTO: HENDRIK DE BRUYNE/ISTOCKPHOTO

Samröret med nazisterna stämplade under lång tid de flamländska nationalisterna i omvärldens ögon. Men det högerpopulistiska partiet Vlaams Belangs framgångar under senare år beror delvis på att partiet har lyckats anknyta till sekelgamla och folkligt förankrade flamländska krav på självbestämmande.

Och under försommarens valkampanj försökte alla flamländska partier bräcka varandra med alltmer långtgående krav på regionalt självbestämmande. Yves Leterme gick i spetsen för den välmående regionens uppdamda behov av upprättelse och ingen verkade längre vara rädd för att framstå som alltför separatistiskt lagd.

I VALLONIEN LOVADE emellertid partierna att slå vakt om den federala belgiska staten, vilket förklarar varför det tar sådan tid för de borgerliga partierna på båda sidor om språkgränsen i alliansen som kallas "Orange-bleue" att sy ihop en gemensam regeringsförklaring.

Det regeringslösa tillståndet berör förstås inte enbart Belgien, utan hela Europa. Det handlar för det första om Bryssel, som trots alla försäkringar om att EU minns inte har någon huvudstad ändå framstår som unionens centrum och vars öde därmed inte enbart är en belgisk angelägenhet.

Belgiens oförmåga att bilda regering är för det andra en spegel av Europas problem och en följd av de politiska vindar som för närvarande sveper över stora delar av kontinenten. I globaliseringens tidevarv handlar den politiska debatten lite varstans om regional och nationell identitet – och om vilket pris medborgarna är beredda att betala för att ingå i en större och kanske fattigare gemenskap som styrs långt borta.

I den allt tuffare globala konkurrensen finns det vinnare och förlorare överallt. Den flamländska regionen hör definitivt till vinarna. Tillväxten är hög, arbetslösheten låg

och för att främja regionens exportföretag används numera enbart "Flandern" som ett varumärke enligt nutida koncept.

Franskspråkiga Vallonien har däremot inte lyckats hämta sig efter den europeiska kol- och stålindustrins kollaps för trettio år sedan. Gamla övergivna och sedan länge nedlagda kolgruvor dominerar ännu regionen och trots flera års hyfsad tillväxt är arbetslösheten fortfarande tolv procent. Vad händer när konjunkturen vänder på allvar? Det vågar ingen tänka på.

När jag träffar Sveriges nytilträdde ambassadör i Belgien, Magnus Robach, påpekar han likheterna mellan den politiska debatten i Belgien och EU. Det handlar om subsidiaritet – på vilken nivå de politiska besluten bäst fattas – och det verkar överallt vara lika svårt att få enomslag för sakliga skäl som talar för, eller emot, att politiska beslut ska avgöras i Bryssel, Antwerpen eller Stockholm. I stället tar politiska och ekonomiska särintressen över.

PÅ KVÄLLEN TITTAR jag på de belgiska tv-nyheterna. Journalistskokken har tydligen stått kvar utanför det belgiska parlamentet hela dagen och en av dem lämnar en direkt rapport. Solen har gått ned för länge sedan men journalisten berättar att Yves Leterme nyss lämnat förhandlingarna och att han såg någorlunda nöjd ut. Den belgiska förhandlingskulturen är, noterade ambassadören Magnus Robach, också mycket europeisk. Förhandlingarna i Belgien – liksom i EU – fortsätter fram till dess det finns en överenskommelse.

Det är den europeiska metoden – på gott och ont. Ändlösa förhandlingar som i bästa fall lyckas lösa motsättningar och slutar med en godtagbar kompromiss. Eviga europeiska överläggningar som i sämsta fall leder till att allvarliga problem sopas under mattan och att motsättningarna växer under ytan av skenbar enhet.

✱ ANNIKA STRÖM MELIN

Små surrande spioner

Det amerikanska militärforskningsorganet Darpa vill utveckla metoder för att fjärrstyra insekters rörelsemönster. Man menar att det är lika naturligt att styra insekter som att tygla hästar.

FORSKNING "Djurvärlden har genom årtusenden försett mänskligheten med rörelse."

Så inleder militärforskningsorganet Darpa sin presentation av den forskning som utvecklar metoder för att på mikroelektronisk väg kontrollera och fjärrstyra insekters rörelsemönster. Syftet med forskningen, som bedrivs på uppdrag av det amerikanska försvaret, är att använda skalbaggar och malar för informationsinsamling och övervakning i konfliktsituationer.

Projektet, menar Darpa, är en uppdaterad version av de tekniker som människan historiskt har använt för att kontrollera och nyttja djurens tjänster: de tyglade insekterna är den nya tidens svar på tyglade stridshästar.

DEN FRÄMSTA NYHETEN med det så kallade HI-MEMS (Hybrid-Insect Micro-Electro-Mechanical Systems)-programmet är att elektroniken införlivas med insekten redan under dess tidiga utveckling som larv eller puppa. Detta tillåter den växande vävnaden att läka kring det elektroniska systemet, som därmed blir en integrerad del av insektskroppen.

Tidigare försök av samma typ, bland annat på kackerlackor, råttor och under den gångna våren på duvor i Kina (sedan tidigare rutinerade inom området styrning av den fria viljan), har använt sig av kirurgiska ingrepp på färdigutvecklade individer för

✧ Bevingade spioner, snart i underrättelseväsendets tjänst om amerikanska Darpa får som de vill.

att implantera tekniken. Detta har inneburit stora rörelsebegränsningar för försöksdjuren, som knappast varit livsdugliga utanför laboratoriet. Man arbetar nu vidare med utvärdering av olika metoder för att kontrollera insekternas rörelse, bland annat direkt muskelstyrning, feromonproduktion, elektrisk neuronstimulans och visuella signaler.

Darpas projektpresentation betonar fördelarna med att utnyttja insekternas befintliga muskelstrukturer, som har utvecklats under miljontals år av evolution. Den militärindustriella ingenjörprocessen uppfattas som en fortsättning av den naturliga gudomliga, en mänskligt administrerad anpassning av insekterna till den livsmiljö över vilken människan förfogar.

Kristet fundamentalistisk "intelligent design" och framstegsideologiska tolkningar av Darwins teorier sammanstrålar här i sin syn på tillvaron: världen som en funktionsoptimerande konstruktion, den biologiska utvecklingens drivkraft, ett oupphörligt maximerande av nytta, en ständig strävan mot förbättring. Den tekniska raf-

fineringsprocessen blir därmed en fortsättning på den ändamålsenliga skapelsen, ett mänsklighetens deltagande i tillvarons stora konstruktionsprojekt.

I en miljö som genomgående är mänskligt konstruerad omformas kulturella mytologier till att beskriva även människan som skapad, med en kärna av icke-levande produkt. En sådan mytens ombildning syftar till att ge människan en plats i en designad tillvaro av funktionsobjekt.

DÅ GRÄNSEN MELLAN levande och icke-levande ter sig alltmer oklar aktualiseras frågan om likhetens riktning: Är maskinen som en människa, eller är människan som en maskin? Det pågår en ständig kulturell syntes mellan organiskt och mekaniskt: robotiseringen av insekter, eller duvor, är inte olik den moderna modifieringen av människans in- och utsida. Implantat, proteser, embryoselektion och genterapi är i någon mening även de en högst konsekvent vidareutveckling av varelsens skapade kärna.

Modifiering av både insekt och människa är ett ingrepp i den biologiska kroppen

som genom upplösningen av gränsen mellan existens och skapelse ter sig oproblematisk, närmast naturlig. Som Darpa antyder är den en följd av människans plats i världen, lika säkert som ryttarens tyglar eller dressörens piska.

Det finns dock flera skäl att ifrågasätta bäringen hos Darpas jämförelse mellan sin insektsburna MEME-teknologi och stridshästens betsel och gramma. De farhågor om inskränkningar av den privata integriteten som väckts av övervakningskameror och bevakning av internettrafik ter sig i sammanhanget närmast naiva.

Se sommarens picknicksällskap spana oroligt mot surrande snyltgäster: Siktas de mot korven eller konversationen? En sådan paranoians impregnering av vår naturliga omgivning som i förlängningen kan bli konsekvensen av Darpas forskning kan inte betraktas som annat än omänsklig i ordets mest sanna bemärkelse.

MEME-teknologins vingförsedda häst är förvisso tyglad, men mer än något annat är den trojansk.

✧ HELENA GRANSTRÖM

Livskrisen kandidaternas trumfkort

I den amerikanska självbilden spelar tanken om omprövning en central roll. Så även i det stundande valet. Där uppvisar de tre, för ögonblicket hetaste, kandidaterna dramatiskt tacksamma livskurvor.

USA I nästan alla analyser av amerikansk samhällsutveckling utgör pånyttfödelse ett bärande tema: möjligheten att bli en annan, att få kunna börja om. USA är den andra chansens land och det gäller i allra högsta grad i politiken.

En presidentkandidat har en stor fördel av att kunna referera till en vändpunkt, en personlig kris eller en plötslig och fundamental insikt, som danande och vägledande. I denna dramaturgi finns ett påtagligt uppbyggligt inslag som väljarna kan förstå och identifiera sig med. En kandidat som prövats, tvingats till omvärderingar och därefter blivit en annan är kongenial med myten om ett USA där alla kan bli president.

Tre av huvudkandidaterna i kampen om Vita huset kan med stor trovärdighet hänvisa till att det personliga också är det politiska. En betydande del av attraktionskraften hos Hillary Clinton, Barack Obama och Rudy Giuliani ligger i att deras utveckling som människor så starkt samspelar med anspåket på landets högsta ämbete.

HILLARY CLINTON, HETER det, skulle mycket väl ha kunnat befinna sig där hon är i dag utan Bill Clinton. Med sin intelligens, energi och ambitionsnivå hade hon kunnat nå stjärnorna utan draghjälp från en före detta president som råkade vara hennes make. Av de två var hon den som tidigast tycktes ämnad för ett liv i rampljuset.

Redan som student gjorde hon sig bemärkt på nationell nivå som representant för en ny generation. Och medan Bill harvade i det efterblivna Arkansas delstatspolitik deltog Hillary i kongressens utredning av Richard Nixon.

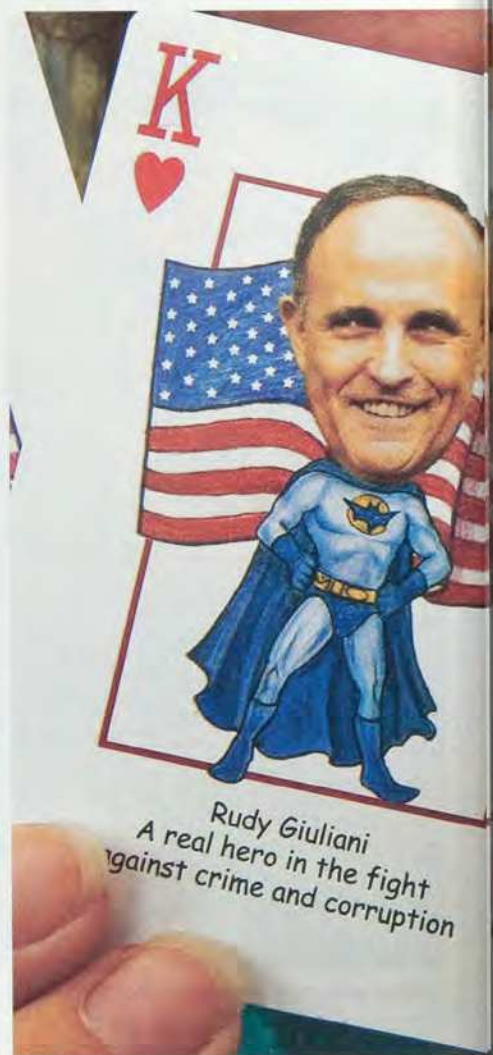
Men skulle hon verkligen vara där hon är i dag utan honom? Jag tror inte det. Jour-

nalisten Carl Bernstein (som tillsammans med Bob Woodward avslöjade Richard Nixons kriminella aktiviteter) visar i *Hillary Clinton: en kvinna med makt* att deras ömsesidiga beroendeförhållande varit centralt för deras politiska karriärer. Utan henne hade han aldrig kommit längre än till guvernörsresidenset i Little Rock. Utan honom hade Vita huset aldrig varit mer än en teoretisk möjlighet.

Bernstein – som varken fick intervju Bill eller Hillary Clinton – argumenterar mycket övertygande för att de samverkande kriserna i politiken och i deras äktenskap gjorde Hillary starkare och mer oberoende. I samma ögonblick som hon förstod att Bill hade ljutit om affären med Monica Lewinsky började hon överväga en politisk karriär. Sedan dess har Hillary Clinton gjort sitt yttersta för att beskriva åren i Vita huset som något hon lärt sig mycket av men som tillhör det förflutna. I dag är hon en annan.

BARACK OBAMA ÄR vad Bill Clinton en gång var: en av sin generations mest intressanta och löftesrika politiker. Karisma, intelligens och en betydande retorisk begåvning är kvaliteter som förenar dem. Vi vet också vad som skiljer dem åt: den ene är vit och den andre svart.

Ras är fortfarande ett ledmotiv och en undertext i amerikansk samhällsdebatt. Att Obama är den förste svarte politiker som faktiskt har en realistisk möjlighet att bli president säger något om hur långt USA kommit de senaste fyrtio åren, men det säger framför allt något om Barack Obama. Han är ett brohuvud, en överbryggare mellan historiska motsättningar och fördomar. Hanger inte vita väljare dåligt samvete utani stället känslan av att var delaktiga i något ge-

✧ Blir kungen en dam i Vita huset nästa år?

mensamt. Och för svarta väljare är han förstås en svart man som förtjänar deras stöd.

Alla afroamerikaner känner dock inte så. Frågor har ställts om hans autenticitet. Detta är en man med en vit mor och en svart, kenyansk, far. Obama föddes på Hawaii och tillbringade flera barndomsår i Indonesien. Hur svart är han egentligen? Och vad mera: Hur amerikansk är han?

Obama har själv gett de bästa svaren i sina böcker, framför allt i *Dreams From My Father*, som han skrev innan han blev senator. David Mendell, journalist på *Chicago Tribune*, ger också en tillfredsställande förklaring i biografen *Obama: From Promise to Power*. Och den lyder att Barack Obama i själva verket är utomordentligt representativ.

I honom förenas immigrantdrömmen med den amerikanska metamorfosen: från introspektiv och rotlös ung man till en fast förankrad reformivrare övertygad om sin uppgift och sin historiska möjlighet. Obama valde att inte låta sig definieras av sin bak-

FOTO: AUL J. RICHARDS/SCANPIX

grund utan lät den i stället bli utgångspunkten för självrannsakan och förnyelse.

Att just han ställs mot Hillary Clinton, så starkt förknippad med det förflutna, verkar nästan vara högre makters spel. Precis som för 16 år sedan när USA fick sin första president född efter det andra världskriget står nu – det är också Obama-kampanjens ledmotiv – en ny generation mot en äldre. Symbolvärdet är stort, större än de politiska skillnaderna.

OCH NÄR VI nu är inne på symboler, vad är Rudy Giuliani annat än en symbol för kroppsligad? Han hör till de politiker, skriver Michael Tomasky i antologin *America's Mayor, America's President?* om vilka man redan nu vet hur deras nekrologer i *New York Times* kommer att inledas.

Alla, även hans mest oförsonliga fiender, medger att Giulianis insatser efter terroristattacker mot New York den 11 september 2001 var en lysande uppvisning i le-

darskap. På de meriterna vilar också hans valkampanj, men långtifrån enbart. Att Giuliani, i alla fall hittills, faktiskt är den ledande republikanske kandidaten beror också på det han åstadkom under hela sin tid som borgmästare: en radikalt minskad brottslighet. Gatorna blev säkra. Drogerna försvann från Times Square och ersattes av Disney. Giuliani rensade ut i syndens näste och det har gjort ett så stort intryck på republikanska väljare att de – hittills – varit villiga att se mellan fingrarna på hans egna försyndelser: flera skilsmässor och ett solkipt privatliv, en liberal syn på abort, vapenkontroll och homosexualitet.

GIULIANI HÄNAR HILLARY Clinton för att hon saknar erfarenhet av ledarskap. Själv är han "doern" personifierad: mannen som visat att han kan få saker ur händerna. I händelse av kris är han den som USA behöver.

Det är ett budskap som visat sig vara slagkraftigt.

Återigen återopas en personlig vändpunkt för att övertyga om att man är presidentämbetet värdigt.

Presidentvalet 2008 ser ut att bli ovanligt intressant. Eftersom varken presidenten eller vice presidenten ställer upp för omval är väljarna särskilt mottagliga för löften och budskap om förnyelse.

Opinionsmätningar visar att en stor majoritet anser att USA är på fel väg och behöver en annan inriktning.

Det borde vara ett idealiskt läge för demokraterna att vinna presidentvalet och stärka ställningarna i kongressen. Det sistnämnda kan nog anses som oundvikligt, men inte det första. Amerikanerna har ett särskilt förhållande till den de väljer till president. Till slut blir det en förtroendefråga som tar sin utgångspunkt i personkännedom: Vet jag vad jag får? I den granskningen är det långtifrån säkert att politiska ställningstaganden blir utslagsgivande.

✻ MATS WIKLUND

För Naomi Klein är ingenting en slump

Konspirationsteorier är en gammal företeelse, som tillfredsställer djupa psykologiska behov. Genom internet har de fått en ökad spridning. Detta har företrädare för en ny vänstergeneration, som Naomi Klein, tagit fasta på.

DEN NYA VÄNSTERN Standardreceptet för en bra konspirationsteori lyder så här:

Tag en luguber organisation, gärna med global räckvidd. En regering eller en multinationell organisation är att rekommendera. Blanda i en nypa hemligt brödraskap. Tillsätt dramatiska händelser som gjort intryck på din målgrupp. Krydda berättelsen med selektiv information, välj bort allt som talar emot, ifrågasätt officiella bevis och avfärda varje invändning med att kritikerna ingår i konspirationen.

Så länge det funnits civiliserade samhällen har människor kokat ihop denna brygd. Judarna och katolska kyrkan har varit vanliga måltavlor. I vår tid handlar det ofta om USA, och andra sinistra förkortningar som CIA, IMF eller WTO.

Amerikanerna är själva konspiratoriskt lagda. När man 1968 frågade dem om mordet på John F Kennedy trodde två tredjedelar att det låg en sammansvärjning bakom. År 1990 hade andelen stigit till nio tiondelar. Internetdokumentären *Loose Change* som hävdar att CIA utförde attackerna den 11 september 2001 har laddats ner i över tio miljoner datorer. Var femte afroamerikan tror att hiv skapades av staten i laboratorier som ett vapen för att utrota just dem. Bara timmar efter prinsessan Dianas bilkrasch 1997 spekulerade internetsajter om att brittiska kungahuset låg bakom.

KONSPIRATIONSTEORIER GENOMSYRAR DEN moderna kulturen. Långfilmer, debattprogram, tidningsartiklar. Detta är en storindustri, och den säljer tyvärr allt bättre. Nya kanaler gör att teorier uppstår och sprids fortare än förr, och att fler människor diskuterar dem. Genom nätet fragmentiseras vår världsbild, när alla kan välja information som förstärker redan färdiga uppfattningar, när de gemensamma togen blir färre.

Årets maffigaste konspirationsteori finns

i Naomi Kleins bok *Chockdoktrinen. Katastrofkapitalismens genombrott* (Ordfront). På 679 sidor mejslar författaren ut en berättelse som knyter ihop och förklarar det mesta här i världen. Kriser ger grogrund för förändring, läs privatiseringar, avreglering, nedrustning av välfärd och utsugning av naturresurser. Om inte katastroferna inträffar av sig själva, som tsunamin 2004 eller orkanen Katrina 2005, frambringas de med militär hjälp, som i Chile 1973 eller Irak 2003. Genom bombningar, tortyr och nyliberal chockterapi bryts folkens motståndskraft ner, så att en korporativ ordning kan införas, där storföretag och regeringar tillsammans skördar frukterna av massornas olycka. Som den andlige fadern bakom denna totalitära doktrin utmålas Chicagoskolans Milton Friedman, Nobelpristagare i ekonomi 1976.

LIKSOM ALLA DRIVNA konspirationsteoretiker vet Naomi Klein att man bör blanda en mandel av sanning i stollegröten. USA:s inflytande i Latinamerika har ofta varit negativt. IMF:s och Världsbankens enkelspåriga ordinationer på 1990-talet fungerade dåligt i flera länder. Invasionen av Irak var feltänkt. Kriser är verkligen formativa skeenden, då politiken kan förändras på ett sätt som inte är möjligt i goda tider.

Allt detta är sant var för sig. Det är kopplingen som blir grotesk, tanken att det bakom alla dessa misstag och problem skulle dölja sig en ideologisk avsikt.

Den svenska 1990-talskrisen beskrivs ofta i Naomi Kleinska termer. Marknaden pressade fram en nedrustning av välfärden som, säger vänstern, tvingade oss att kröka ryggen inför kapitalet. Alltså fanns det ett uppsätt bakom haveriet.

Verklighetens orsakskedja var omvänd. På kort tid genomfördes en rad liberala reformer som lade grunden för den ekonomiska återhämtningen 1995–2007. Men det

var inte nyliberalism som låg bakom stagnationen och anpassningschockerna i Sverige utan motsatsen: höga skatter, regleringar, inflation.

Överallt blandar Naomi Klein ihop orsak och verkan. De amerikanska ingreppen i Latinamerika, Afrika och Sydostasien under det kalla kriget var i första hand följder av den bipolära världsordningen, med två supermakter som tävlade på liv och död, stödda på oförenliga ideologier. Denna destruktiva ordning med konkurrerande stormakter verkar USA:s argaste kritiker nu vilja ha tillbaka.

Kleins tankefigur appellerar till en ung publik, men är egentligen av gammalt datum. Där finns, implicit, en dos av den judisk-kapitalistiska världskonspirationen. I sin reduktion av historien påminner hon om de sovjetiska propagandisterna som ställde inför den förvirrande nazismen, som inte passade in i klasskampsmönstret, valde att tolka den som en variation av fascismen, alltså kapitalismens terminalstadium. Allt detta återfinns i *Chockdoktrinen*s verklighetsbeskrivning: korporativismen, exploateringen, ondskan, erövringen, rastlösheten, profitörerna som går över lik. Karl Marx hade inte sagt det bättre.

VARFÖR HAR UPPENBART orimliga konspirationsteorier som Naomi Kleins ett sådant sug?

Mediesamhället är en förklaring. Ett grundläggande psykologiskt mönster blir stor händelse – stor förklaring. När något slås upp som epokgörande i medierna vill det mänskliga psyket gärna att förklaringen också ska vara epokgörande. Vi har svårt att smälta att en stor ledare mördas av en tillfällighet, att en enstaka rattfyllerist kan döda världens mest populära prinsessa, eller att världens enda supermakt kan begå ett så katastrofalt misstag som ockupationen av Irak utan att ha en stor plan.

Verkligheten erbjuder en alltför slumpmässig koppling mellan orsak och verkan.

✶ Naomi Klein vid ett av de shoppingstråk hon så djupt misstror. FOTO: ED KASHI/CORBIS/SCANPIX

Vi föredrar att leva i en stabil värld och därför ger konspirationsteorin tröst. Det meningslösa blir meningsfullt.

Konspirationstänkandet är en bieffekt av upplysningen. I en kultur baserad på magi ligger man blint på auktoriteter, men när förnuftsstro och individualism råder blir kritiskt tänkande en dygd. Misstro är priset vi betalar för att bli fria.

I en studie citerad i tidningen *New Scientist* lät man försökspersoner läsa två olika, påhittade, artiklar om mordförsök på en president. I det ena exemplet dog presidenten och i det andra överlevde han, för övrigt var alla detaljer lika. Intressant nog tolkar fler människor fallet med den döde presidenten som en konspiration. Den större händelsen kräver sin större förklaring.

DET FINNS EN åldersfaktor i detta, en etnisk och en socioekonomisk faktor. Invandrare tror generellt sett mer på konspirationsteorier. Fattiga människor tror mer än medelinkomsttagare, som i sin tur tror mer än rika. Ju längre man är från makt och välstånd desto mörkare bild har man av makthavarna.

När det gäller ålder är mönstret mera överraskande. Amerikaner över 40 tror på Kennedy-konspirationer medan de mellan 20 och 35 mest tror på sammansvärjningar när det gäller 11 september. Den yngsta gruppen, under 19, faller minst för fantasierna.

Den troliga förklaringen är att upplevda trauman, via medierna, ger grogrund för konspiratoriska funderingar. Den mest mottagliga åldern för sådana känslomässiga avtryck är mellan 20 och 35.

Naomi Klein är född 1970, och fyllde alltså 37 i år. För henne lär frihandelskravaller i Seattle 1999 och invasionen i Irak 2003 förbli de historiska katalysatorerna med stort K, medan nästa generation söker nya sanningar om det stora sambandet.

✶ NIKLAS EKDAL

Angeläget om 70-talets skandaler

Peter Bratts memoarbok *Med rent uppsåt* för oss tillbaka till en tid då ledande politiker kunde ljuga ogenerat.

DEN GAMLA VÄNSTERN Inte allt var bättre förr. Dagens journalistik må vara ytlig, men i ett avseende har dess skarpare granskning av makthavare bidragit till en god sak: det ljugs något mindre i offentligheten. Visserligen kan pr-konsulterna fakturera svindlande belopp i krishantering för rekommendationen "ljug aldrig", vilket rimligen innebär att förhållandet till sanningen fortfarande är ett problem. Men nog förefaller konsekvenserna av en offentlig lögn hårdare idag än under den tid som journalisten Peter Bratt beskriver i sin memoarbok *Med rent uppsåt*.

DE PERSONLIGA DELARNA är gripande. Saffektörens son som via överklassliv och efter försvarets folkskola blev journalist, vänster-radikal och drogmissbrukare lyckas göra det privata allmänt intressant. Farfar Ivan Bratt, motbokens upphovsman, skulle ha nickat inkanande när sonens fyllängest breder ut sig över sidorna. Livet kändes ställföreträdande, skriver han om uppåtstigandet i början av karriären, när han som redaktör på Bonniers ännu gick i glencheck och paletå.

Det var strax innan han provade LSD. Det hjälpte inte, ty som gosse och yngling hade han aldrig känt sig bekräftad av sin far. Det senare förefaller han ha gemensamt med några kända diktaturkramande kolleger på den maoistiskt dominerade tidskriften FiB/Kulturfront: politiken som fadermord.

Viktigare är dock de vittnesmål Peter Bratt lämnar om tidsandan. Trots allt som skrivits om några av 70-talets skandaler – IB, Geijer – känns det angeläget att påminna om hur det stod till i riket när några av landets ledande politiker ljög upprepade gånger – och klarade sig. Värre än så; budbäraren halshöggs. Eller hamnade i finkan, respektive frysen. Dementimaskinen fungerade.

Det började illa redan 1969, när Bratt värvades till TRU, motsvarigheten till dagens Utbildningsradion. Då hade han bytt till manchesterkostym. TRU var enligt författaren "en socialdemokratisk indoktri-

neringsanstalt", styrd av en man som kallades Suslov efter den sovjetiska politbyråns chefsideolog. När LO beställde en programserie om arbetare fyllde Bratt den med olämpligt innehåll, bland annat om folk som hade dött i olyckor på jobbet. Därefter var han inte välkommen.

Det som sedan drabbade Bratt var ingen slump. Sverige var efter mer än 40 års styre med samma parti vid makten på väg att anträda den meidnerska vägen till enpartistaten, när också företagen skulle styras av en politisk-facklig elit. Idag är det väl bara Göran Greider som förespråkar en sådan ordning, men då hälsade fortfarande tron på politikens omnipotens. Följaktligen kunde inte statsministern, justitieministern och försvarsministern anses fara med osanning.

MEN DEN FÖRST utomlagliga och sedan olagliga hemliga säkerhetstjänsten IB hade faktiskt bedrivit inrikes åsiktsregistrering av kommunister. Statsledningen avfärdade Bratts avslöjande 1973 med att han hade läst för många indianböcker. ÖB Stig Synnergren hävdade att han fablade. Fast eftersom det han skrivit var sant dömdes han till fängelse för spioneri.

Och 1977 avslöjade Bratt i *Dagens Nyheter* att rikspolischefen hade skrivit en promemoria där han varnade för att justitieministern var en säkerhetsrisk på grund av samförhållande med prostituerade. Detta förnekades på ett sätt som inte bara fick DN att dementera utan också Bratt själv att tvivla på sin egen sanning. Men eftersom det han skrivit var sant ställdes han i skamvrån som en folkefiende. Olof Palme kallade honom en "kloakrätta med gula betar".

Sådant blev tonläget när hegemonin hotades. Det var ingen av den svenska demokratins finare stunder. Bratt var för känslig för att klara pressen och ville inte ställa upp som vänstermartyr. Men nog har han skrivit in sig i svensk presshistoria. Utan att få Stora Journalistpriset.

✶ MATS JOHANSSON

Kultur förutsätter kommersialism

Det råder enighet mellan de politiska partierna om att kulturpolitiken ska "motverka kommersialismens skadliga verkningar". Det finns därför skäl att påminna om att kulturen och marknaden har ett gemensamt ursprung.

KULTURPOLITIK Lena Adelsohn Liljeroths kulturutredning är på resa genom Sverige. Tanken är att utredningens medlemmar ska nå utanför strukturerna. Man vill prata med vanliga utövare och inte bara med kulturbyråkrater. Ambitionen säger en del om utgångspunkterna för utredningen. Byråkraterna är nämligen en del av 1974 års kulturpolitik, den politik som utredningen ska se över. 1974 års kulturpolitik handlade om att bygga upp en infrastruktur för fördelning av anslag till institutioner, kulturhus, ensembler och fria grupper. Det fanns ett pedagogiskt uppdrag som handlade om att lära medborgarna vad det är att vara människa. Den ideologiska utgångspunkten var att "motverka kommersialismens skadliga verkningar".

Värderingen byggdes in i systemet och har sedan dess alltmer uppfattats som en värderingsneutral politisk självklarhet. Den enda visionära kulturbatalj som numera utkämpas mellan höger och vänster, handlar om hur anslagen ska fördelas i 1974 års strukturer. Kulturministern har själv påpekat att det finns en stor samsyn mellan blocken. Av någon anledning verkar hon tycka att det är bra. Föreställningen att kultur och marknad av naturen är oförenliga, eller i bästa fall svärförenliga, är väletablerad i svensk kulturdebatt. Det enda marknaden duger till är att generera skatteunderlaget till fördelningspolitiken.

MOTSÄTTNINGEN MELLAN MARKNAD och kultur känns i själva verket så självklar att det kan vara på sin plats att påminna om det gemensamma ursprunget. Idag räknar vi skriftens uppkomst som den gräns som skiljer förhistorisk från historisk tid. När vi talar om kulturhistoria, talar vi alltså om en utveckling som är tillgänglig för oss bara på grund av skriftspråket. Och skriftspråket skapades av marknaden.

När människor blivit bofasta och en ru-

dimentär differentiering av ekonomin hade blivit ett faktum, fick de jordbrukande människorna ett överskott på skördar och boskap. Överskottet kunde bytas eller säljas, men för att klara av det måste man hålla bokföring. Alltså uppkom ett bokföringssystem 8000 f.Kr. i det gamla Mesopotamien. Lerfigurer representerade olika kvantiteter av säd och boskap.

Genombrottet kom när någon kläckte idén att det måhända var smidigare att avbilda figurerna med symboler. Först där efter växte den ideografiska skriften fram, som gav varje tecken en begrepps innebörd, och alltså gjorde det möjligt för det gamla Kulturrådet att i början av 70-talet rita upp grundstrukturerna för kulturpolitiken.

HISTORIEN OM SKRIFTENS utvecklingen kan läsas på två sätt. Den kan åberopas som ytterligare ett försvar för tanken att ett avancerat kulturliv efterträder en rudimentär ekonomisk ordning, och alltså står över den. Den som läser historien så missar huvudpoängen. Den som läser historien rätt,

förstår att tacka marknaden.

Det var ur marknaden en abstrakt idé föddes – en tanke om ett symbolspråk.

Det var på denna abstrakta idé som kulturen byggde vidare. Det intressanta är att detta samband fortfarande gäller och tycks fungera på ungefär samma sätt. Marknaden utvecklar en idé: tanken på att det bör gå att fotografera digitalt. Tack vare den idén är fotointresset nu större än någonsin. Antalet hemsidor där fotografier kan sälja och utbyta bilder växer explosionsartat. Ur denna utveckling kommer också nästa generations stora fotografier.

MARKNADEN UTVECKLAREN abstrakt idé: tanken att skrivmaskinen borde ersättas av en dator. Idag kan musiker över hela världen skriva musik och till och med spela tillsammans över nätet.

Medlemmarna av kulturaristokratin vill gärna skilja mellan sådan kultur och riktig kultur som sägs ha "verkshöjd". Det är inte bara en andlig hantering utan lika mycket en ekonomisk. Anslagen måste ju kompensera för något, och det anslagen ska kompensera för är just den skadliga kommersialismen. Om kultur och kommersialism närmar sig varandra alltmer går det åt skogen. Marknaden saknar förvisso många av kulturens möjligheter. Den kan till skillnad från 1974 års kulturpolitik inte lära oss vad det är att vara människa. Nästa år lägger kulturutredningen under ledning av Eva Swartz fram sitt förslag till en ny kulturpolitik. En bra utredning kommer att ge en kulturpolitik som inte vill lära oss vad det är att vara människa. Men förhoppningsvis öppnar den dörren till en oändlig mängd nya möjligheter att formulera frågan på.

✧ **ROLAND ZUIDERVELD**

✧ **Nationalekonomen David Landes efterfrågar större uppriktighet i de offentliga samtalen.**

FOTO: JOHAN PALMGREN

Kortintervju: Webers lärjunge tror på undren i väst

EKONOMI "Ett av problemen är faktiskt att människor i västvärlden är rädda för att göra muslimer upprörda och i stället undviker uttalanden som kan verka provocerande."

Orden är David Landes, professor emeritus i nationalekonomi vid Harvard-universitetet. I sin omfattande forskning har han metodiskt kartlagt västerländsk framgång.

Han tycker sig se en brist på uppriktighet i de offentliga samtalen om västliga värderingar, vil-

Revolutionsromantik?

FOLKBILDNING ABF är ett bildningsförbund med stolta anor. Det grundades för nästan hundra år sedan av Rickard Sandler. Sandler hade ett betydande demokratiskt patos, vilket bland annat visade sig i hans engagemang för Finland när landet 1939 blev anfallat av Sovjetunionen. Sänders patos för Finland var så stort att han inte kunde vara kvar som utrikesminister i Per Albin Hanssons samlingsregering.

Man kan undra vad Sandler skulle ha tyckt om Socialistiskt forum, som anordnades i slutet av november på ABF-huset i Stockholm. Söndagen ägnades åt seminarier kring den 90-årsjubilerande ryska revolutionen. "Det finns skäl för revolution", skriver Daniel Suhonen, samordnare av Socialistiskt forum, i en informationsbroshyr om arrangementet.

För den som känner till Sovjetunionens historia är Suhonens formulering obehaglig. Bolsjevikernas statskupp i Ryssland 1917 följdes av en ohämmad terror. "Häng (och jag säger hänga så att folk ser det) inte mindre än hundra rika och som blodsugare kända kulaker", skrev Lenin i ett telegram i augusti 1918.

Huvudarrangör för forumet var ABF Stockholm, LO idédebatt och LO-distriktet i Stockholms län. Men bland medarrangörerna fanns kpml(r)-organen RKU och Proletären, liksom Svensk-Kubanska föreningen.

Varför kan inte ett anrikt bildningsförbund, och överhuvudtaget den demokratiska vänstern, ta tydligt avstånd från den totalitära formen av socialism?

✻ DAVID ANDERSSON

"Make democracy - not war"

DEMOKRATI Vad händer när ett land försöker att exportera sitt politiska system? Frågeställningen är förvisso inte ny, men blir aningen mer pikant när den framställs i Christopher Coyne's tappning: Kan man exportera demokrati med vapenmakt?

I den nyutgivna *After War* visar Coyne att det i praktiken är omöjligt att införa demokrati med hjälp av så kallat yttre våld. Till sin hjälp tar han exempel från olika oroshärdar och jämför fredsbevarande insatser och demokratibyggande verksamhet i till exempel Bosnien och Irak.

Vi är inte direkt bortsämda med analytiska perspektiv i dagens demokratidebatter. Ofta både börjar och slutar offentliga meningsutbyten med att någon anser sig kränkt eller gör ett ut-

spel i form av en kravlista på rättigheter som någon annan i samhället har till uppgift att tillgodose. Även om normativt styrda demokratidefinitioner naturligtvis har sina fördelar blir de ofta missvisande när vi ska förstå hur samarbete uppstår i ett samhälle.

Coyne är inte ute efter politiskt korrekt samhällskverulans. Tvärtom är avsikten med hans utredning att hitta grunden till förtroendeskapande processer i samhällen som befinner sig i kris. Det är ett tidstypiskt forskningsanslag i ett USA som inte har kunnat hantera Irakkrigets konsekvenser. Icke desto mindre kan det visa sig vara ett oerhört viktigt bidrag till försöken att åter skapa fred i Mellanöstern.

✻ JOAKIM NILSSON

Klimatfrågan är överhettad

NOBELPRISET Miljöforskaren John Christy är verksam vid FN:s klimatpanel IPCC. Till skillnad från Al Gore är han inte särskilt lycklig över hur Nobels fredspriskommitté har formulerat årets utnämning, som delas av Gore och FN:s klimatpanel.

I en debattartikel i *Wall Street Journal* (1/11) går han till storms mot det han liknar vid eskatologihypoteser inom klimatforskningen. Christy hävdar att vi måste ta hoten mot miljön på största allvar, men att vi samtidigt också ska förhålla oss ödmjuka inför vår mycket begränsade förmåga att sja om framtiden, särskilt när det finns många osäkerhetsfaktorer.

Nobelkommittén anklagas av Christy för att vara alltför alarmistisk i sin motivering till årets pris. Genom utnämningen anses de slå in på den väg av dramaturgi som ofta hyllar enkla svar på komplicerade problem.

✻ JOAKIM NILSSON

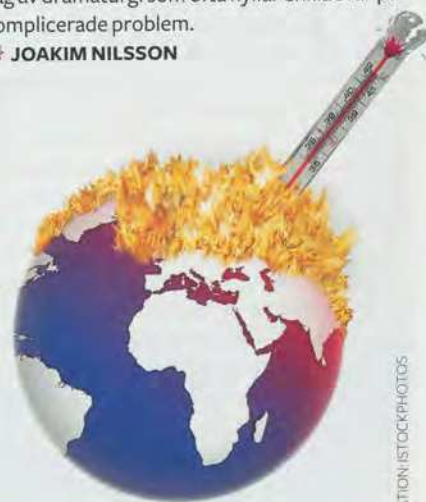

ILLUSTRATION: ISTOCKPHOTOS

ket ofta utmynnar i pseudokonflikter och själv-censur.

DL: Folk i väst har förvisso goda skäl att vara försiktiga. Muslimers reaktioner har vid flera tillfällen, till exempel i frågan om de danska Mohammed-karikatyren, lett till upplöpp runt om i världen.

JN: Finns inte denna politiska korrekthet även inom universiteten i väst, till exempel när Harvard-rektorn Larry Summers tvingades avgå efter att han ställt frågan om biologiska skillnader kunde vara orsaken till mäns dominerande ställning inom naturvetenskaperna?

DL: Ja, det är riktigt, men i det fallet tror jag att det handlade om interna motsättningar inom Harvard där man bara sökte efter en möjlighet att få honom avsatt.

JN: I dina böcker *Nationer välstånd och fattigdom* samt *The Unbound Prometheus* skildrar du den europeiska ekonomiska framgång bland annat som en produkt av den protestantiska etiken och dess arbetsmoral. Är Max Webers teser lika viktiga för dagens forskning om ekonomisk utveckling?

DL: Webers analys är helt avgörande för hur vi kan förstå det ekonomiska undret i Europas utveckling. Och utöver detta har han lämnat ett stort arv åt forskningen genom sina bidrag till studiet av ekonomisk utveckling. Han är en av de riktigt stora vetenskapsmännen inom samhällsvetenskapen och hans teorier influerar än i dag forskare, även om många knappt känner till hans namn. I detta ligger det en stor portion ironi. Han har helt klart inte fått det erkännande

som han förtjänar. När jag först började studera ekonomisk utveckling var han en av de viktigaste förebilderna, eftersom hans teser var naturliga delar i den schumpeterianska debatt som då pågick och som rörde såväl kvantitativ metod som synen på historia.

JN: Hur skulle du i detta sammanhang helst beskriva ditt eget bidrag till den ekonomiska forskningen?

DL: Det som är så speciellt med samhällsvetenskap är att forskare lyckas hitta frågor som berör och som blir avgörande för samhällsutvecklingen. Det fanns en tid när man ansåg att sådan kunskap inte var viktig. Men det är tvärtom oerhört väsentligt. Den insikten hoppas jag kunna föra vidare.

✻ JOAKIM NILSSON

Skogstokig

Årets jubilar Carl von Linné gjorde inte bara botaniska upptäckter. Hans ambition att skapa ordning omfattade hela skapelsen – inte minst människan. Med sin sedvanliga noggrannhet klassificerade han på ett förvånansvärt modernt sätt olika psykiska sjukdomar.

✱ ANDERS HALLENGREN

Blomsterkonungen kallas han, mannen som blev världsberömd för sin systematisering av botaniken. Manglömmer lätt att hans väldiga ansats till namngivning och ordning av kända biologiska data omfattade hela skapelsen, ja ända ner till det oorganiska mineralriket. Naturrens system, som han försökte överblicka och beskriva, innefattade djurvärlden, och bland däggdjuren återfinns vi där oss själva, jämte apor och andra. Arten *Homo sapiens* gör sin entré i naturläran. Avvikelser, variation och förvandlingar hade han öga för, och dessa upphörde aldrig att förundra honom. Darwin, som stod i intensiv kontakt med det engelska Linnean Society, tog föregångsmannen till sitt hjärta och studerade honom flitigt.

För medicinen Linné var människan det främsta studieobjektet. Lejonparten av hans livsinsats kan sägas vara inom ett forskningsfält som innefattar alla andra: studiet av människans värld. Skapelsens krona examineras med samma upptäckariver och lika minutiöst som jordytans vegetation. Spegeln vänds där mot jaget självt.

Människokunskapen framträder plötsligen som ett tvärvetenskapligt forskningsfält, där han hela tiden rör sig. På sina resor är han inte minst intresserad av människorna han möter, och diarieför deras utseenden, beteenden, tankar. Mest av allt är han nog intresserad av deras själsliv. Sina försök att förstå människosjälens utvecklar han i sina föreläsningar och i privata anteckningar. Liksom Freud närmar han sig grunden i själslivets natur genom att studera dess skilda lidanden, plågor och kval. I skrifter och seminarier utvecklar han, som en parallell till växtvärldens systematik, en medicinsk diagnostik som innefattar både somatiska och psykosomatiska störningar. *Systema naturæ* kompletteras av *Systema morborum*, sjukdomarnas system, ett arbete som i sin helhet bara presenterades i föreläsningsserier vid Uppsala universitet.

I världsresenären Pehr Osbecks omfattande anteckningsböcker från sin studietid 1746 och 1747, bevarade i Svenska Läkaresällskapets samlingar, kan vi följa hur hans professor metodiskt utvecklade sjukdomsläran och särskilt då dess fjärde klass, *Morbi mentales*, mentalsjukdomar. Denna är i sin tur indelad i skilda ordningar, precis som flora, och första ordningen rör omdömetts former av ohälsa, *morbi judiciales*. Övriga ordningar rör inbillningen (*imaginatio*) och viljan/begäret (*voluntas*). Dessa är i sin tur indelade i undergrupper (*genera*, "släkten").

Allmänt gäller om omdömetts patologiska tillstånd "att idéerna ej svarar mot objekten": "man liksom drömmer fast man är vaken" och

"det man tänker, talar och gör är tokigt". Till denna grupp hör först och främst demens av ett tiotal slag. Ordet, som är romerskt latin, betyder ordagrant att man är "från sina sinnen" eller "från vettet", av de (från) och mens (vett, förstånd, sinne). Till demensens vederstyggligheter hör ett kroniskt *delirium universale* utan feber vilket innebär, att tingen framträder annorlunda än de är, nämligen "förskräckliga".

Detta måste vara den lika fromt hänförde som exakte naturvetenskapsmannens absoluta fasa: att uppfatta naturen fel och dessutom oherrans hemsk.

Sätena (*sedes mali*) för dessa sjukdomstillstånd förlägger han till hjärnan och tillägger att man brukar säga om dessa sjuka, som "är liksom från sitt rätta förstånd", "att de hafva ej alla skrufvarne faste i hufvudet". Till rubbningstecknen hör orenlighet, att bara gå ut i snö och frost, slita sönder sina kläder samt "hundratals" andra sådana "upptåg".

Man känner ideligen hur professorn med sina formuleringar och exempel håller sina studenter uppmärksamma och muntra. Det är en stor pedagog och talare i verksamhet, som i populär form presenterar ett mycket invecklat och väldefinierat system. Vår numera mest omtalade demenssjukdom, ålderspsykos, har han en hel del att orda om och han använder den ännu gängse termen, *Dementia senilis*. Några varningar passar han på att meddela de unga männen i förbigående, såsom att mycket drickande i ungdomen kan ha liknande följder, liksom mycket konsumgänga. För övrigt nämner han en särskild *dementia ab amore*, en förvärvad dårskap vars offer kallas "kärleksnarrar", "vilka då de fått tycke för en flicka, och hon ger dem korgen sedermera, bliva liksom fjällige". Det ordet använder läraren annars endast om de debila som ingenting kan fatta eller minnas utan "fjällar i dumhet".

Han beskriver medfödd sinnesslöhet och obotlig svag-sinhet (*morosis*), liksom förståndsrubbningar som beror på en outvecklad eller missbildad hjärna, alla företeelser som den moderna medicinen känner. Likaså mentala rubbningar genom kroppsliga brist-sjukdomar i uppväxten. Återigen riktar han sedan sitt memento direkt till åhörarna, liksom till sig själv, då han beskriver den demens man kan få av för mycket studier, *dementia a studiis nimis*. Faran ligger i överansträngning, påpekar han, att inte lämna kropp och sinne någon ro och vila.

Följden kan bli att man mer och mer undflyr sällskap och i stäl- >>

✧ Under kategorin *Phantasma* diskuterar Linné seendets villkor – ”då man tycker sig se det man i själva verket icke ser”. Ett exempel är de som under nattliga ritter i skogen tycker sig se skrämmande varelser i träd och stubbar.

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV FREDRIK TJERNSTRÖM

let går för sig själv och fantiserar. Detta är den förlästes öde: isole-ring och verklighetsflykt.

Mani är ett ord som ligger nära till hands här, och detta är också Linnés nästa sjukdomsgrupp inom samma ordning. Manier finns det av många slag, inklusive sturigt enstörighet. Detta iaktar han hos *solitudinem amantes*, de som älskar ensamheten, vilka helst är "ifrån andras sällskap, för sig själva, och tänker på allt det som ont är".

Men mani är en allvarlig sak, det står för "galenskap" (jfr. engelskans "maniac") och hit hör bland annat *mania furiosa*, uppretad förvirring som gör den sjuke farlig både för sig själv och andra eftersom omdömet är "förbryllat". Detta tillstånd, som kan bryta ut anfallsvis i paroxysmer, kan vara ärftligt, förklarar föreläsaren. Det kan bero på hjärnans struktur, men också vara förvärvat genom till exempel hjärnskada, allvarliga inflammationer och febrar. Till galenskapen hör egocentriskt övermod och överdrivna föreställningar om den egna betydelsen. De periodiska raseriutbrotten kan vara förenade med stor styrka och självdestruktiva handlingar. Linné beskriver en mängd skilda slag av manier av varierande art och grad, även en som kan vara förenad med melankoli, vilket i hans språkbruk närmast är depression.

Det finns andra som är följder av psykisk överansträngning och överretade sinnen, såsom *mania pervigilium*, som kommer av för mycket vakande om natten, eller *mania ab amore*, då man blir så utom sig av kärlek att det "slår en själv" och blir furiöst: de drabbade är "i högsta grad kärlekstokar".

Några bra botemedel mot allagalenskaperna finns inte. Men uppfriskande havsbad anses hjälpa, liksom diet, nykterhet, kroppslig purgering (rening) och gott giftermål. Också andra sjukdomar kan i vissa fall driva ut dem, som om man fick något annat att tänka på.

I nästa sjukdomsgrupp, *Vesania* (vansinne), är det som att komma ur askan i elden; nu blir det i vissa fall etter värre. Detta är en grupp delirier som kan uttrycka sig i vanföreställningar om en själv och omvärlden, hallucinationer och ett förvirrat kroppsmedvetande: "att man tycker sig göra det man inte gör, eller vara det man icke är". I sjukdomarnas häkkittel är vi här nere i de djupaste helvetena. Det är svårt att skingra all denna inbillning, konstaterar han, men ingenstans finns heller så många framgångsrika kurer beskrivna. Det finns skäl att dröja vid dem bland alla obotliga fall.

En man inbillade sig att han var död och gick och lade sig i en grav. En vän, som kom på besök och hade mat med sig, fick honom dock att känna sig bättre. Kan man tänka sig ett mera ljudligt rop på hjälp?

En annan trodde sig vara ett vinfat och lade sig i en källare. Hur det gick sedan får vi inte veta. En trodde att hans fötter var av glas och vågade inte gå. Ytterligare en att hans ända var av detta material och tordes därför inte sätta sig. En bagare tyckte sig vara av smör och skydde elden (alltså bakugnen, hans arbetsplats...). Anmärkningsvärt långväga, från den grekiske medicinen Galenos, hämtar Linné nästa exempel, historien om en man som menade sig ha blivit så stor att han inte kunde komma ut genom dörren. Läkaren lät då några karlar raskt bära ut honom på gården och påpekade för mannen att han ju kommit ut! Men denne suckade då "att var ådra och vart ben i honom var sönderkrossat uti dörren, och död-de straxt därpå".

Nämnda försök att överlista patienten misslyckades alltså fatalt, men Linné vet att berätta om många liknande trick som belönats med framgång. En stackars hjälpsökande trodde att hans näsa var större än kroppen. Doktorn tog då oxlevar och satte i dennes ansik-

te, "filade näsan med ett järn, att det gjorde ont, skar så sönder levern och kastade bort det ena stycket efter det andra, vilket patienten trodde vara stycken av näsan. Därpå förband han näsan, och han blev god". En annan "trodde att han icke hade något huvud, curerades med blyhatt. En trodde att han hade hjorthorn; Doktorn satte horn på honom i pannan och sågade av dem" varigenom den sjuke befriades och blev bra han också. Ett annat framgångsrikt fall nämns där inbillningen gällde grodor i magen som drevs ut med laxativ och framkallad kräkning, där läkaren smög ner levande grodor i exkrementer och spyor till den lidandes stora lättnad. Sedan var det en man som trodde sig ha så mycket urin att hela staden skulle dränkas. Man satte då eld på en badstuga och bad mannen släcka elden, vilket han försökte men utan framgång: "då skämdes han, gick hem och blev frisk."

I många andra fall står däremot läkarvetenskapen maktlös mot de starka krafter som är i rörelse och nu följer ett märkligt spegelgalleri av samtidsbilder. Någon fruktar att Atlas, som bär jordklotet på sina axlar, skall vackla och tappa taget, en annan tror sig genom osynliga band ha intagit denna kosmiska roll och vågar inte röra sin hand. "En fröken som bor här i riket, som ännu lever, tror sig vara orsak till alla olyckor och allt ont som sker." En italienska inbillar sig att små glasbitar och annat krimskrams är juveler hon fått av en konung hon är förlovad med. "En adelsman i Stockholm gömmer alla papperslappar han får uti tvenne väskor eller i själva kläderna som han bär, dem han undertiden säger vara dokumenter som angå rikets välfärd, dem han vid riksdagen vill hava avgjorde." Han menar sig också ha brev från en prinsessa, som ska bli hans gemål; "är eljest klok nog".

Idenna drömvärld befinner sig en man som tror sig hela tiden dirigera musik liksom en som drar från stad till stad och förgäves ber om att bli satt i arrest och till sist sätter sig i en grop och dör där. Linné drar fram exempel ur egen erfarenhet och omnämner sig då ibland i tredje person, Archiatern Linnaeus, såsom beträffande en man han såg i Leiden som var dag sprang självpatvingat gatlopp genom staden, skrikande aj, aj, aj. Men han varnar också sig själv och studenterna att en lärd som blir besatt av sin vetenskap kan närma sig vansinnets gräns.

Därefter går han in på en serie speciella former av vansinne under en lång rad olika namn, bland dem *vesania matrimonialis*, sjuklig svartsjuka i äktenskapet; *zoantropi*, då man inbillar sig var ett djur, och *demoniomania* av många slag, besatthetens irrgångar.

Vi har sett exempel på ett flertal "delirier" under rubrikerna *Mania* och *Vesania*, förvirringstillstånd och vanidéer, inklusive *Delirium manicum*, storhetsvansinne. I nästa avsnitt behandlar föreläsaren delirier som är förgiftningssymptom, en följd av febrar, värme-slag, outhärdliga smärtor, farliga bett och stygn, kroppsliga sjukdomar, långvarigt bruk av alkohol, cannabis osv. Sömnlöshet nämns återigen som en fara (kan frambringa ett *delirium pervigilio*), och ett särskilt *delirium lethargica* beskrivs, vakensovarens lott.

Sista gruppen i ordningen Omdömet sjukdomar är inte minst intressant. Nu gäller det *Melancholia*, en åkomma som "är ganska allmän" heter det. En väg in i detta tillstånd kan vara "att man begynner tänka på ett ting utan uppehåll". Denna plåga som kan infinna sig i andra sjukdomar, på ålderdomen etcetera, är svår att bota "om hon blir för stark".

Sjukdomens tecken (*signa*) är *tristia* (dysterhet), *timor* (fruktan), *taciturnitas* och *torpor* (färdighet och reaktionslöshet), *suspicio* (misstro), *iracundia* (häftigt humör), nattlig vaka etcetera. "Sålunda är patienten alltid bedrövd, blir snart rädd, ja för det allra ringaste, tiger stilla, är full av misstanka, ganska arg, vill ingenting gö-

ra, utan åstunder helst gå för sig själv och tänka", får otillräcklig näring eller äter i övermått, "ej heller låter blodet komma i någon god rörelse genom nöjsamma sällskap, som för en sådan är bästa remedium". Vad som skildras här är depressionens alla symtom, och läkaren som ställer diagnosen rekommenderar, förutom trevligt umgänge och sällskapsliv, små mängder alkohol, något lite av opiat, järnmedicin, men först och främst diet och rejäl regelbunden motion som botemedel, samt musik.

Dieten, som Linné ägnat ett omfattande arbete, är särskilt viktig, eftersom ett problem med melankolikerna är att de inte sällan har "alltför stark appetit, att de äro glupska som hundar." Vi igenkänner här de deprimerades övervikt. Tryck över bröstet känner de arma som drabbats av detta ängsliga svärmod, vilket även kan göra ens föreställningsvärld skev. Saker och ting kan få fel proportioner. Hit hör *melancholia ab imaginatione* "då man låter inbillningen gå utanför sina skrankor", så att man föreställer sig saker av ringa betydelse som viktiga och avgörande, oroar sig över det som har varit likaså som över det som kommer.

Det finns en melankoli som kommer av utmattning; vi kallar det i dag "utmattningsdepression", något som man även kan få av mycket resande – här tänker talaren på sig själv. Slutligen avhandlas motpolen *melancholia litteratorum*, den som drabbar förlästa och författare genom tillbakadraget och stillasittande liv.

Så några glimtar ur mentalsjukdomar av andra ordningen, de inbillade sjukdomarna. Hit hör främst hypokondrierna, som Linné själv hade stor erfarenhet av från sin läkarpraktik i Nederländerna. Han nämner de obehagliga sensationerna i hypokondriet, trakten nedanför revbenen, som givit sjukdomen dess namn. Vidare den *anxietas*, ängslan, och det hjärtats oro som är vanligt hos dem som tolkar varje symtom till det värsta, "att patienten av minsta händelse eller tillstötande sjukdom tror det döden står för honom". Han förordar än en gång diet, måttlighet och "stadig motion", och varnar för enslingslivet.

Därefter går han in på sjukdomsgruppen yrsel (*vertigo*), som fördunklar och rubbar sinnet, mest av fysiska orsaker, förgiftningar, hjärnskador, kärlförträngningar. Han nämner slaganfall (*apoplexi*), fallandesot (*epilepsi*) och många allvarliga sjukdomar som grund, men även fall av utmattning och allmän vimmelkantighet, såsom avmagrades omtöckning och nygiftas *vertigo*.

Nästa grupp obehag är inbillade ljud, *syrgimus*, öronsus, antingen som *sibilans* (pipande) eller *tininitus* (ringning). Orsaker anges i mängd, bland dem svält, förgiftning, huvudvärk, öronsjukdomar, slag i huvudet, fransosen (*syfilis*), allvarliga hjärnsjukdomar som de redan nämnda. Men även hypokondriern har sin egen ståtliga *tininitus*, *syrgimus hypochondriacus*.

Seendets villor har sin speciella kategori, kallad *Phantasma* vilket är "då man tycker sig se det man likväl i själva verket icke ser" och dit hör illusionernas värld, spökerier, då man förväxlar stubbar med varelser under nattliga ritter i skogarna (Linnés svenska resor), men också när det blixtrar för ögonen vid örfilar (som i skolan). Skogsrädsla kan vara av ett långt mer allvarligt slag, behandlat under nästa rubrik, *Panphobia*, "rädsla för allt", eller med vår tids språkbruk: generaliserad ångest.

Den mörkräddade gästen inom oss alla, kan i vissa stunder skrämmas upp av vad som helst. Många har någon gång i livet upplevt detta – som panik. Man kan även bli rädd för sin skräck. Tänk då på detta som ett molande kroniskt tillstånd. Detta är Linnés *panphobia*, en allmän fruktan "för något som dock i sig självt är platt intet". Denna kan drabba soldater i fält såväl som överansträngda studenter, kvin-

nor såväl som män, i vaket tillstånd som i mardrömmen, är svår att kureras men går ibland bort med tiden.

Efter sömnrubbningsars olika fenomen övergår Linné till viljelivets och begärens alla sjukliga överdrifter, med nymfomani och satyriasis som sinnlighetens extremer. Med stor inlevelse skildrar han sedan ett lidande han av hjärtat känt under sina utrikesår: hemsjukan, *Nostalgia (nostomani)*. Den är ofta inte så svår, säger han, men kan bli allvarlig, drabba med feber och frossa, vilket många främlingar fått uppleva i Holland, där sjukan är "besynnerligen gängse".

Åtstörningar skärskådas slutligen mycket ingående, *anorexi* (apetitlöshet) och *bulimi* (abnorm hunger) har sina egna kapitel, liksom onaturlig törst (inklusive dipsomani) och dess motsats. Aversioner beskrivs vidare under rubriken *Antipathia*, som har beröringspunkter med det tidigare avsnittet om fobier. De kan vara medfödda, som ormskräck. Ibland kan de erinra om stressyndrom betingade av svåra erfarenheter, som i fallet med kungen som inte tålde se glansen av en värja. Detsamma gäller antipati för vissa saker, vissa lukter, vissa människor (*antipathia contra homines*). Självt minns Linné en viss klockringning i Leiden, Holland, som han på lång tid ej tålde att höra. Och därmed avslutar han sin genomgång av *Morbi mentales*, de psykiska sjukdomarna.

Framställningen är naturligtvis präglad av sin tid och är redan som sådan ett märkligt dokument. Fallet med mannen som trodde sig ha ett urinflöde som Gargantua i Paris eller som Gulliver i Lilliput har sin motsvarighet i den danske komediförfattaren Ludvig Holbergs Jeppe på berget ett par decennier tidigare, likaså den modfällde figur som tyckte sig vara död och lade sig till sista vilan. Att tro sig vara av glas eller av smör är vanföreställningar som förknippas med den holländske poeten Caspar van Baerles sinnesförvirring 1623. Föreläsaren baserar sin framställning både på egna iakttagelser och hörsägen, och lånar friskt ur samtida och äldre källor.

Att indela medicinen som botaniken var inte heller Linnés påfund, det hade andra gjort före honom, bland dem den franske läkaren François Boissier de Sauvages, med vilken han stod i livligt tankeutbyte. Men det intressanta är att han förmådde namnge och klassificera så mycket som än i dag har motsvarigheter inom den medicinska terminologin, fast indelningen är annorlunda.

Enastående är rikedomerna på objektiva iakttagelser i en tid då häxprocesser ännu pågick och doktor Franz Mesmer, nästa generations läkare, ännu inte trollbundet Europa med sina magnetiska handstrykningar. *

Välkommen till ABF-huset i Stockholm! – "den blå skönheten på Sveavägen"

Förutom studiecirklar och kurser i en rad olika ämnen ordnar vi en mängd föreläsningar, seminarier, debatter och kulturkvällar om bl a politik-, kultur- och samhällsfrågor.

Besök vårt kalendarium:
www.abfstockholm.se
och följ med i vad som händer!

ABF Stockholm • ABF-huset, Sveavägen 41.
Tel 08-453 41 00 • kultur@abfstockholm.se

Skilj på tro och vetande!

I senaste numret av *Annex* kritiserade Erik Wallrup biologen Richard Dawkins bok *Illusionen om Gud*. Staffan Ulfstrand menar att angreppet är missriktat.

✱ STAFFAN ULFSTRAND

Erik Wallrup (*Annex*, hösten 2007) och jag (*Axess*, mars 2007) gör diametralt motsatta bedömningar av Richard Dawkins senaste bok (*The God Delusion*, på svenska *Illusionen om Gud*). Därom är intet annat att säga än att det visar att dessa tidskrifter har högre i tak än de flesta andra medier i vårt land. Det vore mig naturligtvis fullständigt fjärran att påstå att min bedömning av Dawkins bok vore riktigare än Wallrups eller att medge motsatsen.

I sin recension använder emellertid Wallrup ett trick och ett ordval som kräver ett genmäle. Dawkins anfaller den organiserade och kanoniserade religiositeten och använder därvid naturvetenskapliga argument som kan vara korrekta eller felaktiga (eller mittemellan). Någon välgrundad åsikt om kalibern på Dawkins vetenskapliga argumentation redovisar Wallrup knappast. I stället tillgriper han taktiken att döpa den evolutionära delen av den biologiska vetenskapen till "evolutionism" och klassificera den som ett "troende". Det är samma demagogiska skamgrepp som tas när biologi först döps till "biologism" och därefter får tjänstgöra som syndabock och helt fräckt anklagas för ideologiska ambitioner som är alla eller nästan alla biologer fullkomligt främmande.

Det är faktiskt en smula förvånande att en så kunnig person som Wallrup strövar så vilse i debatten att han placerar kristendom (och andra religioner) i samma domän som evolutionsbiologi (och andra naturvetenskaper).

Innerst inne kan väl Wallrup ändå inte föreställa sig att biologer och andra naturvetare tror på övernaturliga ingripanden, accepterar vissa skrifter som heliga och höjda över all kritik, försöker pådöva sina medmänniskor den ena eller andra moralregeln eller uppfattar fantasifulla påståenden – nyfabricerade eller hämtade ur tusenåriga urkunder – som utsagor att ta på allvar och acceptera som slutgiltiga förklaringar till olika fenomen. Ett föredrag på en evolutionsbiologisk konferens har, lita på mig, ingenting gemensamt med en religiös predikan.

Teologen Carl Reinhold Bräkenhielm och biologen Torbjörn Fa-

gerström kom för ett par år sedan ut med en synnerligen läsvärd bok som de givit titeln *Gud & Darwin – känner de varandra?*.

Det gör de väl, men de har inte mycket att prata med varandra om. Det är helt enkelt fel att påstå att ateismen i Dawkins eller för den delen någon annans tappning är en offensiv lära som begär makt över och uppoffringar från människor eller samhällen. Det är inte ateistiska naturvetare som kräver ett slopande av skolornas religionsundervisning utan religiösa grupperingar som kräver ett slopande av undervisningen i evolutionsbiologi med argumentet att den underminerar tilltron till vissa berättelser i sagda gruppers heliga skrifter. Religiösa samfund kan tillföras allmänna medel för sin verksamhet – men inte ateistiska samfund, som till exempel Humanisterna. (Annorlunda förhåller det sig i Norge, som därigenom visar sig mer frisinnt än Sverige.) Religiösa friskolor som ju bygger på och propagerar för en tro på övernaturliga väsen får förekomma i vårt land och växer som svampar ur jorden – men tänk tanken att någon skulle begära att få starta en friskola för att gynna en icke-religiös ideologi (socialism, nyliberalism, leninism ...). Läget är bekymmersamt i Europa – skall EU ha en kristen grundsyn? – men sjufalt värre i USA, där det konstitutionella skyddet mot religiös indoktrinering i skolan inte respekteras.

Här är inte platsen att debattera religiositetens för- och nackdelar ur evolutionsbiologiska, sociologiska eller politiska synvinklar, inte heller dess neurobiologiska fundament – den diskussionen för Dawkins med briljans i sin bok. (Förresten: Vilken inställning du än har, så läs Dawkins!) Syftet med mitt inlägg är rätt och slätt att påminna om att en naturvetenskap aldrig kan vara en religion, så länge detta senare begrepp inbegriper kravet att tro på "en översinnlig verklighet och ... utommänskliga gudomliga makter" (för att citera Nationalencyklopedin). Wallrup för inte diskussionen framåt genom att låtsas att religion och naturvetenskap är jämförbara, när de i själva verket är väsensskilda. De kan inte användas som surrogat för varandra, eftersom de tillfredsställer fullständigt olika behov. De använder diametralt motsatta metoder och har fullständigt olika mål för sin verksamhet. ✱

Replik från Erik Wallrup

För att diskussionen ska föras framåt ett enda litet steg behövs följande klargöranden om grundfrågan i Staffan Ulfstrands inlägg. Låt oss se var enigheten mellan oss finns. Vi anser båda att Dawkins är mycket övertygande när han har vetenskapliga belegg för det han skriver. Vi anser båda att det är svårt att förena ett vetenskapligt förhållningssätt med ett religiöst förhållningssätt. Vi anser båda – sist, viktigast och mest självklart – att naturvetenskap inte är en religion. Tro inte på Ulfstrand när han säger något annat.

Skillnaden är att jag pekar på de punkter hos Dawkins där den går utanför det område där evolutionsteorin är bärkraftig. Där

blir Dawkins troende och dogmatisk. Visserligen hänvisar Dawkins också här till evolutionsteorin, men det vore märkligt om en hänvisning skulle räcka i sig. Då skulle nämligen tv-serien *Heroes*, där en rad unga människor just genom "evolutionen" får egenskaper som får dem att bli superhjältar som hämtade från ett seriemagasin, vara vetenskaplig.

Det anser förstås inte Ulfstrand, men hans sätt att argumentera leder dit. Faktum är att också Ulfstrand (vad han än skriver) nog tycker att det finns avarter av bruket av biologi och evolutionstanken, till exempel i 1900-talets politik. ✱

Inte så illa?

Högskole- och forskningsminister Lars Leijonborg svarar på MarieLouise Samuelssons kritik om att han inte fått tillräckligt mycket utträttat under sin tid på departementet.

 LARS LEIJONBORG

I bästa fall har vi den senaste tiden sett början på en tilltagande debatt om forskning och högre utbildning. Universitetskansler Anders Flodström har ifrågasatt antalet universitet, professor Dan Brändström har föreslagit ett helt nytt anslags-system till högskolorna och Globaliseringsrådet har i sin första rapport argumenterat för kraftigt höjda forskningsanslag. Alla de här inläggen har kommenterats flitigt.

Om de här debatterna lever och växer har frilansjournalisten MarieLouise Samuelsson blivit bönhörd. I Axess 7/07 oroar hon sig för bristen på debatt om de här frågorna. Mot slutet av artikeln nagelfars mina och regeringens initiativ på området. Även om hon i artikeln framställer mig som okunnig och allmänt oduglig vill jag först ge MarieLouise Samuelsson det erkännandet att hon är en av de få som verkligen försökt sätta sig in i forsknings- och högskolepolitiken, rapportera om den och debattera den. De här frågorna är så avgörande för vår framtid att de måste bli föremål för ett bredare demokratiskt samtal.

Denna inledande vänlighet innebär inte att jag ger Samuelsson rätt i alla hennes påståenden. Det finns korn av sanning i en del av det hon skriver, men slutsatserna blir ändå fel. Till exempel: att jag valt en duktig och respekterad statssekreterare är sant, men för att Samuelsson ska få sin argumentering att gå ihop blir det ett bevis för att jag är en dålig minister, eftersom min statssekreterare vet mer om högskolan än jag. Men att vara minister och statssekreterare är två helt olika saker.

En annan av Samuelssons teser är att jag inte fått särskilt mycket utträttat. Var och en får ha sin åsikt om det, men enligt min egen uppfattning har jag på ett år åstadkommit en hel del:

- Forskningsansatningar utöver det socialdemokraternas planerat på över en miljard (en stegvis upptrappning 2007-2009 till universitetsforskningen med 900 miljoner och en satsning 2008 på näringsdepartementets område med 250 miljoner.) Och mer kommer i forskningspropositionen.

- Två kvalitetssatsningar på högskolornas grundutbildning, först 120 miljoner för 2007, sedan det dubbla för 2008, alltså 360 miljoner utöver det den gamla regeringen planerat.

- Avpolitisering av högskolornas styrelser. Från och med i år tillsätter i princip högskolorna sina egna styrelser. Detta må MarieLouise Samuelsson tycka vara dåligt, men det var ett löfte från alliansen och reformen har rönt stor uppskattning.

- Ett nytt system för att fördela forskningsanslag utifrån kvalitetsgrunder. 300 miljoner kronor fördelas för 2008 enligt en fördelningsnyckel som innebär att lärosäten som visat sig kunna prestera högkvalitativ forskning får mest pengar. Ett mer permanent system presenteras i forskningspropositionen.

- Sammanslagning av Lärarhögskolan i Stockholm med Stockholms universitet. Enligt min mening en oerhört viktig kvalitets-signal.

- Slutförande av Bolognaanpassningen av svensk högskola. Den förra regeringen lämnade den heta potatisen om lärarutbildningens inpassning i systemet olöst.

- Återinförande av speciallärarutbildning.

- Startande av forskarskolor där lärare i ungdomsskolan får möjlighet att forska och avlägga en licentiatexamen.

- Tillsättande av några andra viktiga utredningar, till exempel om ny lärarutbildning, avskaffande av kårobligatoriet och reformer av den kliniska forskningen.

Inte så illa, om jag får säga det själv.

Ytterligare en kritikpunkt är att min forskningspolitiska vision är tunn. Den skulle bara bestå i slagordet "Gråt inte - forska". Så är det naturligtvis inte. Jag har i många sammanhang mera mångordigt utvecklat mina tankar om svensk forskning, behovet av att nå en procentmålet och vad svensk forskning skulle kunna betyda för vårt eget land och internationellt. Men det rubrikmässiga har sin plats. Rubriksättaren på Axess kunde inte heller motstå frestelsen att rubricera hela Samuelssons artikel just med detta gamla citat från kvinnorörelsen: Gråt inte - forska!

Det är en försåtlig debattmetod att skriva att publiken på ett möte "skruvade på sig" när jag talade eller att Nobelkommittén "rös" när jag lanserade tanken på fler svenska Nobelpristagare. Om jag visar på tackbrev från deltagare på mötet kan Samuelsson alltid hävda att andra, åtminstone hon själv, skruvade på sig. Det där med ryssandet tror jag inte ett dugg på. Ett antal av ledamöterna har sagt till mig att folkpartiets valaffisch från 2006 om svenska Nobelpristagare är den bästa valaffisch de någonsin sett och Nobelmuseet har införskaffat flera exemplar av den.

Samuelsson tycker att det är naivt att säga att svensk forskning ska vara "i världsklass". Där har jag en annan uppfattning. Det är uppenbart att vi har forskningsmiljöer som redan håller världsklass. Men det finns också en problembild inom svensk forskning. Samuelsson beskriver själv några av bristerna som att den citeras allt mindre i internationellt ansedda forskningstidskrifter, forskningstjänsterna blir färre, kvaliteten på forskarutbildningen försämras och de statliga medlen till all forskning är otillräckliga.

Det här hoppas jag kunna ändra på. På mitt initiativ band sig regeringen i finansplanen för att i forskningspropositionen redovisa hur Sverige ska nå en procentmålet. De närmaste månaderna är det min uppgift att fylla det löftet med ett så bra innehåll som möjligt. Det underlättas av en vital forskningsdebatt. Det är därför jag servissa försonande drag också i Samuelssons artikel, trots kritiken mot mig. *

Rastänkande är inte ett fenomen begränsat till västvärlden. För att förstå rasismens väsen tittar vi, i detta nummers tema, på exempel från olika delar av världen vilka sällan belyses i svenska medier.

Rasismens många ansikten

Rasism förekommer över stora delar av jorden. Men det är inget enhetligt fenomen. För att förstå den kinesiska rasismen måste man studera inhemska traditioner.

✶ FRANK DIKÖTTER

Denna gula flod kom händelsevis att alstra en nation identifierad genom sitt gula hudpigment. Dessutom talar detta folk om sin första förfader som den Gula Kejsaren. I dag är var femte människa på jordens yta en ättling till den Gula Kejsaren. (Su, 1991, s. 9)

Hur förklarar vi fortlevnaden av rasistiska trossystem över stora delar av jorden? En vanlig förklaring – som föreslagits av till exempel den populäre historikern Nial Ferguson – är att rasklassificeringar är så utbredda eftersom de är verkliga. Med åberopande av nya forskningsrön om människans genetik hävdar denna det "sunda förnuftets" modell att människans beteende är programmerat att skydda den egna sorten och bekämpa dem som hör till en annan ras: lika attraherar lika.

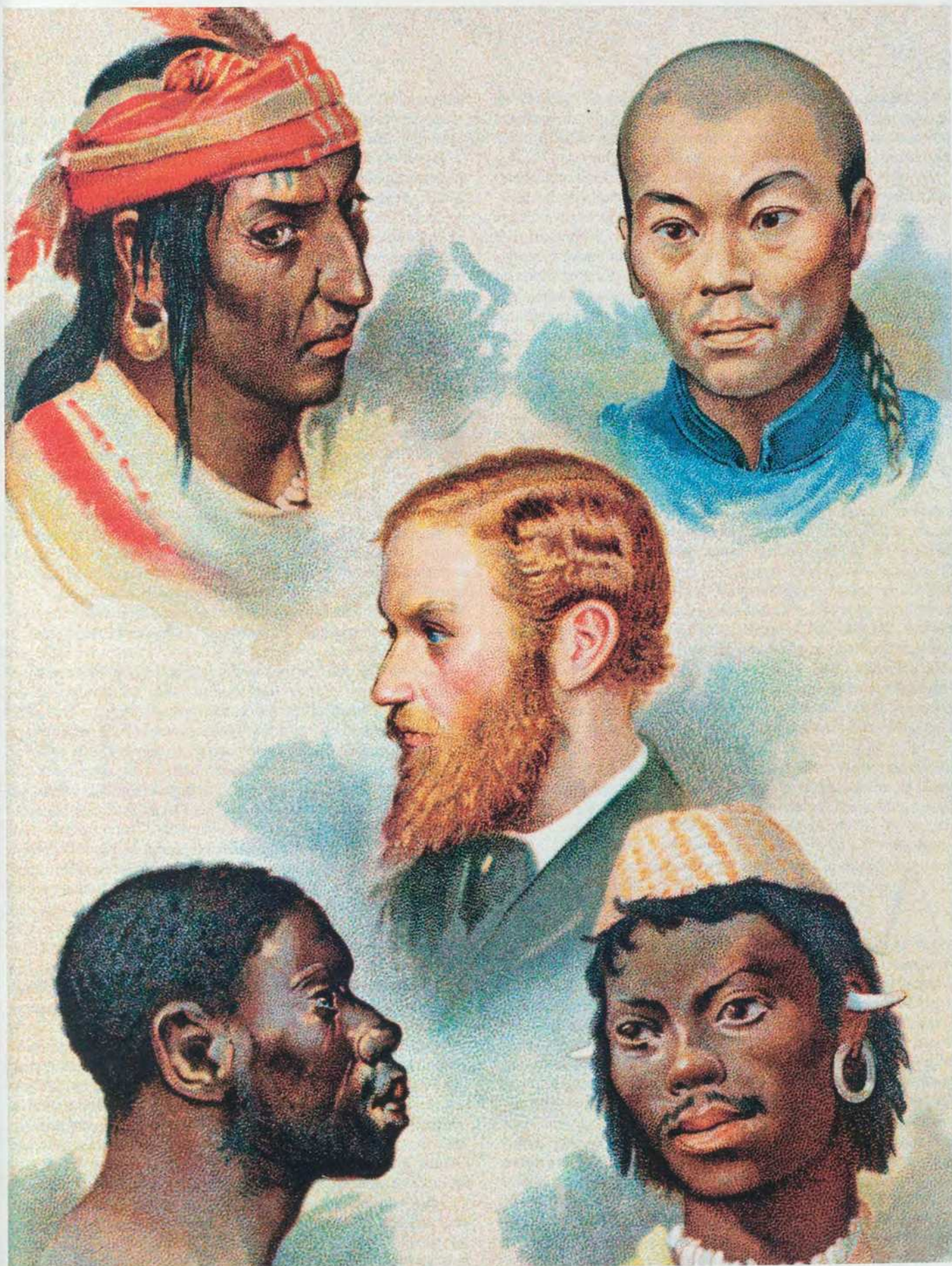
En annan, lika populär förklaring avfärdar vetenskapen som ren mytbildning och visar i stället att en global rasism präglar den globala kapitalismens ideologier och strukturer. Enligt denna "impositionsmodell", som omfattas av en rad personer från Oliver Cox till Fidel Castro, producerar den globala arbetsfördelningen en "omvänd rasism" genom att former av diskriminering utgående från centrum internaliseras och reproduceras av periferin. Än mer inflytelserik är "spridningsmodellen", eller dammolnsteorin: "västeriseringen", det vill säga det västerländska samhällsinflytandet, har enligt företrädare för moderniseringsteorin lett till en spridning av rasismen från Europa till resten av världen, genom att fördomar kopieras och assimileras lokalt och tränger ut traditionella former av diskriminering.

Alla tre förklaringsmodellerna är kraftfulla i sin enkelhet, men faller till slut på att de tolkar rasismen som ett enhetligt fenomen, som om det bara fanns en enda form av rasism som vore universell i fråga om ursprung, innebörd, orsaker och verkningar. De upprepar också en eurocentrisk fördom genom att förbise det bestående inflytandet från moraliska och kognitiva traditioner i Asien, Afrika, Amerika och Mellanöstern: de framställer människor som endast passiva mottagare av främmande idéer och företeelser. Vi borde i stället erkänna människor som aktiva historiska agenter som över hela jorden tolkat, anpassat, omvandlat och rentav förkastat rasismen på sina egna, särpräglade sätt.

För att förstå rasdiskursens bestående dragningskraft måste man inse att den är långtifrån ett fixerat eller statiskt fenomen, utan kan anta många olika former och anpassas efter olika historiska omständigheter. Den interaktiva tolkningsmodell jag här presenterar betonar de världsbilder som konstrueras av lokala historiska aktörer, samtidigt som den analyserar de komplexa kognitiva, sociala och politiska dimensionerna bakom den infödda befolkningens övertagande av rasistiska trossystem.

Kort sagt, den fokuserar på aktiv och kreativ tillägnelse snarare än passivt övertagande. Den interaktiva modellen, som grundas på receptionsstudier, stöter emellertid genast på en avsevärd utmaning: om de lokala tolkningarna av rasismen är betydelsefulla, behöver vi detaljerade djupstudier baserade på de lokala språken, något som nästan helt försumrats av de tre ovan nämnda eurocentriska modellerna.

Så sent som 1992 publicerades den första systematiska historiska analysen av ett rasistiskt trossystem utanför Europa och Amerika, med detaljerade uppgifter om hur rasism vuxit fram, spridits och

✿ "Röd och gul och vit och svart, gör detsamma har han sagt, Jesus älskar alla barnen på vår jord."

FOTO: HERITAGE IMAGES/IBLBILDBYRÅ

konsoliderats i ett specifikt fall: Kina (Dikötter 1992; alla referenser är till denna bok om inte annat anges). Sedan dess har det presenterats material även om Japan, vilket har befast den interaktiva förklaringsmodellen (för en introduktion, se Dikötter 1997).

Den första viktiga poäng som framkom vid studiet av rasismen i Kina och andra delar av världen är betydelsen av redan givna kognitiva och sociala traditioner. I Kina, som vi i den här korta översikten skall koncentrera oss på, hade färgen "gul" positiva konnotationer långt innan rasistiska trossystem infördes från utlandet. I Europa uppkom föreställningen om en "gul ras" troligen först vid slutet av 1600-talet, som en reaktion på jesuiternas rapporter från Kina om den gula färgens symboliska värde. Begreppet existerade inte under antiken, och användes inte av medeltida upptäcktsresande som Marco Polo, Pian del Carpin, Bento de Goes eller arabiska handelsmän. År 1655 beskrev den första europeiska expeditionen till Qing kineserna som vithyade, med "likadan hud som européerna", förutom vissa invånare i söder vars hud var "lätt brun". Det första vetenskapliga verk i vilket begreppet om en "gul ras" förekom var François Berniers *Etrennes adressées à Madame de la Sablière pour l'année 1688* (Huard, 1942).

Till detta kommer att termen "gul" i Kina var förknippad med starkt positiva innebörder. Gult, en av de fem "rena" färgerna i Kina, hade länge konnoterat kejsarvärdigheten och symboliserade Mitten. Det var färgen för kejsaren i Mittens rike, urhemmet för "den Gula Kejsarens ättlingar", som antogs härstamma från Gula flodens dal. Den regeringstrogne Wang Fuzhi (1619–92), vars inflytande sträcker sig fram till början av 1900-talet, gav ett av sina viktigare verk titeln *Gula boken* (*Huangshu*) (1656). I det sista kapitlet kontrasterades den kejsarliga färgen gul med "blandade" färger, och Kina betecknades som den "gula mitten". Bland folket cirkulerade legender om människornas ursprung, där ädla människor (*liangmin*) skapades av gul lera och oädla människor (*jianmin*) av simpelt rep. Huang Zunxian (1848–1905) noterade tjugo år gammal i sin dagbok att "alla människor är gjorda av gul lera". Vid femtiofem, som en av de ledande reformatorerna under den sena kejsartiden och en viktig förespråkare för rasteorier, ställde han sig öppet frågan: "Varför är den gula rasen inte den enda rasen i världen?"

Aven på andra nivåer kan man finna en stark resonans mellan det inhemska samhällets världsbilder och rasistiska trossystem: ett nyckel exempel är den patrilineära traditionen. Den sista dynastin, grundad 1644, präglades av en konsolidering av den patrilineära kulturen, som centrum för en bred social reformrörelse i vilken familjen och ätten (zu) betonades. Under hela 1800-talet förekom stora slitningar mellan olika ätter, som ett resultat av ökad konkurrens om naturresurser, behovet av att kontrollera handelsstäder, det gradvisa undergrävandet av samhällsordningen och organisatoriska störningar orsakade av det demografiska trycket. Militariseringen av starka ätter befäste folkliga idéer om släktsolidaritet, vilket i sin tur tvingade mer lösligt organiserade grupper att bilda en gemensam bördssammanslutning under adelns ledning. Även på hovets nivå blev härstamningsideologier allt viktigare, särskilt genom urholkningen av den kulturella identitetskänslan bland mancharistokraterna – grundarna av Qingdynastin år 1644.

Pamela Crossley har visat hur gruppidentitet genom patrilineär härstamning blev viktig under Qianlongperioden (1736–95), när hovet gradvis utvecklade en rigid klassificering av skilda släktlinjer (zu) för att skilja mellan hanfolket, manchuer, mongoler och tibetaner (Crossley, 1990). På tre skilda samhällsnivåer – inom den folkliga

kulturen, adelssamhället och hovpolitiken – kom ett och samma begrepp om patrilineär härstamning alltså att tillämpas i stor skala för att skapa och upprätthålla gränserna mellan olika grupper.

Men även om dessa olika kognitiva traditioner, sociala grupperingar och politiska strukturer var väsentliga, var de inte tillräckliga för att leda till formuleringen av ett rasistiskt trossystem. Rasteorier blev möjliga först genom framväxten av vetenskaplig kunskap i Europa från och med sent 1700-tal, då vetenskapen erbjöd ett helt nytt synsätt som för första gången gjorde det möjligt att tänka systematiskt kring relationen mellan kultur och biologi. Genom rasteorier, först i delar av Europa och gradvis i andra hörn av världen, försökte man förklara kulturella skillnader som naturliga skillnader och framställa sociala grupper som biologiska enheter: rasteorier lade beslag på vetenskapen, från kraniologi till genetik, för att få de gränser de konstruerat mellan olika grupper att framstå som objektivt grundade i naturlagar.

Över hela världen kan man finna negativa attityder till individers eller befolkningsgruppers fysiska utseende redan före den moderna epoken, men dessa attityder bildade sällan ett sammanhängande system som kunde legitimeras sociala införlivanden eller uteslutningar. Ett rasistiskt trossystem uppkom i Kina först med den reformrörelse som växte fram efter landets nederlag i kriget med Japan 1894–95. Ledande gestalter som Liang Qichao (1873–1929) och Kang Youwei (1858–1927) tillägnade sig selektivt vetenskaplig kunskap från utländska källor för att skapa en ny känsla av gruppidentitet.

I strävan efter rikedom och makt efter landets militära nederlag, och i behov av ett enande begrepp som kunde sammanföra kejsarens alla undersåtar till en mäktig nation stark nog att stå emot de utländska kränkningar som hade inletts med det första opiumkriget (1839–1842), använde sig reformatorerna av nya evolutionära teorier från England för att framställa världen som ett slagfält där olika raser kämpade för att överleva. De återopade sig också på den patrilineära kulturen för att framställa hela Kinas befolkning som ättlingar till den Gula Kejsaren.

Med utgångspunkt i den inhemska erfarenheten av släktfejder, som präglade samhällsklimatet i den sena kejsartidens Kina, konstruerade reformatorerna en rasorienterad världsbild där "gula" konkurrerade med "vita" om makten över degenererade släkten av "bruna", "svarta" och "röda". Begreppet "ras", som gynnades av sitt släktskap med härstamningstänkandet, kom efterhand att bli den vanligaste symbolen för nationell sammanhållning, och ersatte permanent mer konventionella emblemer för kulturell identitet. Hotet om rasens utdöende (*miezhong*), en verkkningsfull skräckpropaganda baserad på en mer folklig oro för släktens utslocknande (*miezu*), framfördes ofta för att backa upp reformatorernas förändringsbudskap inför imperialistiska aggressioner: "De kommer att förslava oss och hindra vår fysiska och andliga utveckling... De bruna och svarta raserna svävar ständigt mellan liv och död, varför skulle inte de 400 miljonerna gula människorna göra det?" I reformatorernas symboliska nätverk av rasbestämda "andra" ställdes de dominerande "vita" och "gula raserna" mot de "mörkare raserna", som var dömda att dö ut på grund av sin ärftliga otillräcklighet.

Den sociala hierarkin mellan olika folkgrupper i kejsarriket utvidgades till föreställningen om en rashierarki karakteriserad av "ädla" (*guizhong*) och "oädla" (*jianzhong*), "överlägsna" (*youzhong*) och "underlägsna" (*liezhong*), "historiska" och "ahistoriska" raser (*yolishi de zhongzu*). Åtskillnaden mellan "vanligt folk" (*liangmin*) och

"simpelt folk" (*jianmin*), som var utbredd i Kina fram till tidigt 1700-tal, fick genklang hos Tang Caichang (1867–1900), som ställde "ädlare raser" (*liangzhong*) mot "oädlare raser" (*jianzhong*). Han formulerade sin syn i välbalanserade satser som vittnade om hans klassiska skolning: "Gula och vita är visa, röda och svarta är dumma; gula och vita är härskare, röda och svarta är slavar; gula och vita är enade, röda och svarta är splittrade."

Ur kombinationen av vetenskap och nationalistisk politik utvecklades en vision om rasförnyelse. Reformatorerna lade fram förslag om en form av konstitutionell monarki som skulle inkludera manchukejsaren: deras begrepp om en "gul ras" (*huangzhong*) var tillräckligt brett för att omfatta alla människor i Mittens rike. I spåren av den misslyckade Hundradagarsreformen 1898, som fick sitt slut när änkekejsarinnan upphävde alla reformbeslut och avrättade flera av de ämbetsmän som verkat för reformer, började ett antal radikala intellektuella förespråka störtandet av Qing-dynastin. Inte utan vissa ekon av 1789 och 1848 års politiska revolutioner i Europa framställde de anti-manchuistiska revolutionärerna den härskande eliten som en underlägsen "ras" ansvarig för en katastrofal politik som lett till landets förfall, medan större delen av Kinas befolkning uppfattades höra till en homogen ras, hanfolket.

Själv begreppet om hanfolket som en särskild ras växte fram i en kontext av motstånd mot såväl utländska makter som de härskande manchuerna. För revolutionärerna var begreppet om en "gul ras" inte helt adekvat eftersom det inbegrep de förhatliga manchuerna. Medan reformatorerna uppfattade ras (*zhongzu*) som en biologisk förlängning av ätten (*zu*), omfattande alla människor på den Gula Kejsarens mark, så uteslöt revolutionärerna mongoler, manchuer, tibetaner och andra folkgrupper från sin rasdefinition som inskränktes till hanfolket, vilka betecknades som en minzu.

Minzu, en nyckelterm som efter 1949 användes utbytbar för såväl "etnisk grupp" som "nationalitet", refererade till en grupp av gemensam härstamning med en särskild kultur och ett särskilt territorium. Under den inledande perioden från 1902 till 1911, när Qing-imperiet kollapsade, användes termen minzu för att betona symboliska blods- och härstamningslinjer: "nationaliteter" som politiska enheter jämfördes med "raser" som biologiska enheter. I den nationalistiska ideologin under 1900-talets första decennium tänktes minzu vara baserad på en bestämd grupp människor som kallades "han", tydligt avgränsad i kraft av en förmodad gemensam härstamning. Sun Yatsen (1866–1925) blev en av de främsta företrädarna för en kinesisk minzu, som han hävdade hölls samman framför allt av en "blodsgemenskap". Minzuzhuyi, eller "läran om minzu", blev den term som användes för översätta nationalismens ideologi till modern mandarin, vilket tydligt visar på den överlappning man föreställde sig mellan nation och ras. Nationalism var den första principen i Sun Yatsens "Folkets tre principer" och har därefter anammats av både Guomindang och det kinesiska kommunistpartiet.

Medan det rasistiska trossystemet vid slutet av 1800-talet alltså växte fram i samband med motstånd mot såväl manchuhärskare som utländska makter, har det periodvis återuppväckts under hela 1900-talet. Efter Deng Xiaopings maktövertagande 1978 började vetenskapens språk gradvis ersätta den kommunistiska ideologin på ett flertal politiskt känsliga områden. Inom paleoantropologin kan man se hur ras och nation sammanföll i den vetenskapliga forskningen under 1980- och 1990-talet (de följande två avsnitten bygger på Dikötter 1998). Ledande forskare har framställt Pekingmänniskan vid Zhoukoudian som "förfader" till den "mongoloida rasen" (*Meng-*

gu renzhong). Ett stort antal hominid-tänder, skallfragment och ap-fossil har sedan 1949 upptäckts på olika utgrävningsplatser över hela Kina, och dessa fynd har använts för att stödja uppfattningen att dagens "gula ras" (*huangzhong*) härstammar i direkt nedstigande led från sin hominida anfader i Kina.

Även om paleoantropologer i Kina erkänner att evidensen i form av hittills upptäckt fossilmaterial pekar på Afrika som mänsklighetens vagga, har högt ansedda forskare som Jia Lanpo upprepade gånger understrukt att människans verkliga ursprung bör lokaliseras till Östasien. Wu Rukang, likaså en av Kinas mest respekterade paleoantropologer, kom mycket nära att försvara en polygenisk tes (tanken att mänskligheten har flera olika ursprung) genom att dra upp olika geografiska områden för den "gula rasen" (Kina), den "svarta rasen" (Afrika) och den "vita rasen" (Europa): "De fossil av homo sapiens som påträffats i Kina visar alla tydligt den gula rasens särdrag (...) vilket pekar på kontinuiteten mellan dem, den gula rasen och dagens kinesiska folk." Serologiska studier har också utförts för att framhäva alla minoriteters biologiska närhet till hanfolket.

Uppskattningar av genetiskt avstånd baserade på genfrekvens, i huvudsak utförda på initiativ av professor Zhao Tongmao, uppges ha slagit fast att rasskillnaderna mellan folkgrupper i Kina – inklusive tibetaner, mongoler och uyghurer – är jämförelsevis små. Serologer har också konstaterat att den "negroida rasen" och den "kaukasiska rasen" är närmare besläktade med varandra än med den "mongoloida rasen".

Zhao Tongmao placerar hanfolket alldeles i mitten av sin karta, med förgreningar som gradvis inordnar Kinas övriga minoritetsgrupper i ett träd som framhäver det genetiska avståndet mellan "gula" å ena sidan och "vita" och "svarta" å den andra. I sin sammanfattning understryker han att hanfolket är den "gula rasens" huvudgren i Kina, som alla minoritetsgrupper kan spåras tillbaka till: de politiska gränserna för Folkrepubliken Kina tycks med andra ord vara grundade på tydliga biologiska markörer för genetiskt avstånd.

På ett liknande sätt blir skallar, hår, ögon, näsor, öron, hela kroppar och till och med könsorgan på tusentals personer rutinmässigt mätta, vägda och bedömda av kinesiska antropometrisker som försöker identifiera "de utmärkande dragen" (*tezhen*) hos minoritetsfolken. För att bara ta ett exempel så drar Zhang Zhenbiao, en notorisk antropometrisker som skriver i den prestigefyllda *Acta Anthropologica Sinica*, följande slutsats efter mätningar utförda på 145 tibetaner:

"För att sammanfatta: resultatet av denna undersökning av utmärkande drag hos samtida tibetaners huvuden och ansikten visar att deras huvuden och ansikten i grunden liknar dem hos flera andra nationaliteter i vårt land, särskilt de i landets norra och nordvästra delar (inklusive hanfolket och nationella minoriteter). Det står utom tvivel att tibetanerna och övriga nationaliteter i vårt land härstammar från ett gemensamt ursprung och, vad gäller sina fysiska kännetecken, tillhör en och samma östasiatiska typ av den gula rasen [*huangzhongren de Dongya leixing*]."

Medan den vetenskapliga kunskapen används för att konstruera en teori om gemensam härstamning, framställs det dominerande hanfolket som kärnan i en "gul ras" som i sina marginaler omfattar samtliga minoritetsfolk. Inom såväl vetenskapliga institutioner som regeringskretsar framställs olika folkgrupper i Kina ofta som en relativt homogen härstamningsgrupp, med ett och samma ursprung och en obruten härstamningslinje som kan spåras tillbaka till den Gula Kejsaren. Dagens Kina är, kort sagt, inte i första hand »

en "civilisation som låtsas vara en stat", med Lucien Pyes formulering (Pye, 1994, s. 58), utan snarare ett imperium med anspråk på att vara en ras.

Flera element framstår som fundamentala i den lokala utformningen av ett rasistiskt trossystem. Först och främst har vi den trovärdighet som rasdiskursen erhölet av vetenskapen som ett system för organiserade studier av den naturliga världen från och med slutet av 1700-talet: om vetenskapen kunde producera ångbåtar och förutsäga himlakropparnas rörelser, måste den inte på ett lika effektivt sätt kunna användas för att dela upp mänskligheten i skilda biologiska grupper? Medan vetenskapens prestige var avgörande för rasdiskursens framgångar fanns det ett sådant överflöd av inbördes oförenliga teorier att i stort sett vilken hållning som helst kunde rättfärdigas i vetenskapens namn. I Frankrike och Kina till exempel var mjuka tolkningar av ärftlighet mer populära än genetikens hårda språk, då de gjorde det möjligt att framställa "ras" som en flexibel snarare än orubblig entitet, med möjlighet att förändras till det bättre – en tanke grundad på neo-lamarckism snarare än neo-darwinism.

Lika viktig var en ny jämlikhetspolitik. Vare sig man talar om självständigheten i USA 1776, revolutionerna i Europa 1848 eller den anti-manchuistiska revolutionen 1911, försökte nationalisterna radera inre gränsdragningar, oftamen inte alltid baserade på börd (kunglighet, adelskap, aristokrati), för att i stället konstruera yttre gränser mellan folk definierade som nationer; och detta gjordes ofta genom att framställa dem som biologiska enheter i termer av "ras". Men även vissa element av kognitiv kontinuitet var betydelsefulla, då nya rasvokabulärer ofta fick större genomslag i en kulturell miljö med beredskap för att betona verkliga eller upplevda fysiska skillnader mellan människor.

Så var till exempel fallet med innebörden av färgen gul och utbredningen av patrilineära sociala organisationsformer i Kina. Ett motexempel kan illustrera poängen: enligt MacGaffey (1972) var den traditionella kosmologin bland Bakongo, en folkgrupp hemmahörig vid Afrikas Atlantkust, baserad på en komplementär opposition mellan denna värld och hinsidesvärlden. Man trodde att de dödas hud blev vit när de korsade vattnet för att förenas med andarna i den andra världen.

När européer först kom i kontakt med Bakongo-folket trodde man att nykomlingarna stigit upp ur vattnet, som de om natten återvände till för att sova. Denna sammansmältande världsbild gjorde

att Bakongo-folket inte skilde mellan civilisationer i rastermer, vilket förhindrade uppkomsten av en skarp distinktion mellan europeisk kultur och Bakongos egen kosmologi. Som en följd av detta var kongolesernas symboliska universum anmärkningsvärt motståndskraftigt mot decennier av koncentrerat kolonialt inflytande, inklusive det rasistiska maskineri som upprätthölls av missionärer och imperiets företrädare.

Rasistiska trossystem är alltså ett globalt fenomen, även om de varken är enhetliga eller universella. De förenas av ett gemensamt språk övertaget från vetenskapen och en gemensam politik baserad på en vision om jämlikhet inom den egna rasen, men de kan också variera starkt beroende på lokala kognitiva traditioner och det politiska sammanhanget: just flexibiliteten är ett av skälen till att rasdiskursen har kommit att användas i så många olika historiska kontexter. Detta drag förklarar också dess fortlevnad över stora delar av världen ännu i våra dagar, förstärkt av ständigt nya begrepp inlånade från vetenskapen, med gentekniken och Human Genome Project som de senaste exemplen. *

✧ ÖVERSÄTTNING JIM JAKOBSSON

✧ FRANK DIKÖTTER är professor i Kinas moderna historia vid University of London.

Referenser:

- Crossley, Pamela Kyle, 1990, "Thinking about ethnicity in early modern China", *Late Imperial China*, 11: 1, s. 1–35
 Dikötter, Frank (red.), 1997, *The Construction of Racial Identities in China and Japan: Historical and Contemporary Perspectives*, London: C. Hurst; Honolulu: University of Hawaii Press
 Dikötter, Frank, 1992, *The Discourse of Race in Modern China*, London: Hurst; Stanford: Stanford University Press
 Dikötter, Frank, 1998, "Reading the body: Genetic knowledge and social marginalisation in the PRC", *China Information*, 13: 2–3, s. 1–13
 Huard, Pierre, 1942, "Depuis quand avons-nous la notion d'une race jaune?", *Institut Indochinois pour l'Etude de l'Homme*, 4
 MacGaffey, William, 1972, "The West in Congolese experience", i P. D. Curtin, *Africa and the West. Intellectual Responses to European Culture*, Madison: University of Wisconsin Press, s. 49–74
 Pye, Lucien W., 1990, "China: Erratic state, frustrated society", *Foreign Affairs*, 69: 4, s. 56–74
 Su Xiaokang, 1991, "River Elegy", *Chinese Sociology and Anthropology*, 24: 2, s. 9

Alla talar
svenska!

På dixikon.se hittar du litteratur på originalspråk, utvald av välkända och kunniga skribenter. Och för att underlätta ditt val ytterligare har de skrivit en kortfattad personlig text på svenska till varje bok. Så kom och välj på www.dixikon.se

DIXIKON

Urvald litteratur på originalspråk

FOTO: CUIVER PICTURES/NORDICPHOTOS/SUDPERSTOCK

Omvänd apartheid är också apartheid

När apartheidregimen i Sydafrika föll trodde man att rasdiskrimineringen skulle vara över. Men idag anser även många svarta att blandäktenskap är otänkbara. Och på flera håll utestängs vita, liksom färgade och indier, från arbeten de är kvalificerade för.

LEIF NORRMAN

Apartheids tid var ute, raspolitiken skulle aldrig få komma åter. Det första fria valet hade hållits. Inga polishelikoptrar hängde längre i luften över Soweto, inga sökarmaskiner spelade över hus och gator. Vi satt på muren mot gatan utanför Nozipos hus och talade om hur det

skulle bli i det nya Sydafrika när någon kom in på blandäktenskap.

– Det är omöjligt, sade Lindi och till min förvåning mumlade de flesta instämmande.

– Omgivningen skulle inte acceptera det, fortsatte Lindi och jag antog att hon menade den vita.

»

– Nej, nej, sade hon, det svarta samhället menar jag. Det skulle inte gå. En vit ingift i en svart familj? Aldrig! Tänk på våra seder, våra traditioner och hur vi umgås. Vi har en helt annan kultur än de vita. Den kan man inte ändra och aldrig helt förstå om man inte är född i den. Det är bättre att vita gifter sig med vita och svarta med svarta.

Nästan alla höll med henne. Jag kände mig lätt omtumlad. Jag hade känt det här gänget några år. De här människorna hade hjälpt mig att ta mig fram i Soweto, mellan barrikader, massakrer, polisens pansarbil och strider mellan Inkathas impis från vidriga hostels och invånarnas självförsvarsgäng.

De var födda mitt i upproret mot apartheid, de växte upp i det. Och så satt de här i segerns stund och argumenterade på samma vis som de mest enkelspårigt konservativa boerna. När jag var hemma i Sverige på besök berättade jag för några kollegor om samtalet.

– Ja, men det är väl inte så konstigt att de tycker så, sa de. Så som de har blivit behandlade.

Samma reaktion blev det ofta när jag förklarade min upprördhet över hur bisarrt våldsam den huvudsakligen svarta kriminaliteten i Sydafrika blivit.

– Ja, men det är väl inte så underligt? Som de har blivit behandlade i alla år...

Jag tystnade oftast. Den välvilliga förståelsen skrämdde mig. Skulle inte respekten för mänskliga rättigheter vara universell? Var den en gång förtryckt självklart och för alltid den gode? Vart ledde i förlängningen den urskuldande attityden?

Rasismen är i vår sinnebild alltid vit. Skuld känslan över att världen är så orättvis gör oss kanske enöga.

Jag levde och reste i tolv år i en svart värld där fattigdomen var djupare, korruptionen värre och de etniska konflikterna och inbördeskrigen fler än i den övriga världen. Men ansvaret tycktes alltid ligga någon annanstans. Kolonialismen. Slavhandeln. Kalla kriget. Apartheid. Det går aldrig att förklara bort den enorma inverkan de hade på Afrika. En skada som kastar långa skuggor.

Men hur länge kan man ha förståelse för att Afrikas ledare fortsätter att skylla sina egna tillkortakommanden på det? I Sydafrika byttes den vita nationalismen ut mot en svart. Regeringspartiet ANC:s stingsliga sätt att peka ut kritiker som rasister, om de är vita, eller förrädare, om de är svarta, är djupt oroväckande. Samtidigt med en mycket påtaglig positiv attitydförändring hos såväl vita som svarta på gräsrotsnivå använder politikerna rasism både som försvar och tillhygge. Sydafrika har en icke-rasistisk författning. Men alla parter enades tidigt om att införa positiv särbehandling (*affirmative action*) för att gynna den folkmajoritet som dittills diskriminerats. Svarta, färgade och kvinnor skulle få företräde till jobb om de hade liknande meriter som andra sökanden. En medveten diskriminering för att rätta till den vita rasismens orättvisor.

För en tid sedan slog arbetsminister Membathisi Mdladlana i en debatt fast att positiv särbehandling aldrig kommer att upphävas i Sydafrika. Den omvända rasismen permanentas. Ett utspel som knappast minskar den braindrain landet lider av. Även färgade och

indier klagar. De är för vita när de statliga bolagen anställer. I nya ANC-styrda storkommuner som till exempel Tshwana, där Pretoria med omgivning ingår, är det bara svarta företagare som ska vinna kontrakt i anbudsförfaranden, säger borgmästaren. Ras och politiska kontakter är trumf.

✶ I en värld av kollektiva identiteter är det i alla fall lätt att hitta rätt.

FOTO: BOUTIN BERARD/IBL BILDBYRÅ

Bland det mest oroande är ANC:s motvilja mot en fri press och hur man från högsta makten medvetet undergräver den svarta majoritetens förtroende för pressen. President Thabo Mbeki anslög tonen redan för tio år sedan när han utmålade tidningsredaktioner som centraler där attacker mot den nya demokratin systematiskt planlades. Styrelsen i SABC, statliga radio och tv, besätts med Mbeki-lojalister och dess ordförande har beslutat lämna South African National Editors Forum för att tidningar "inte visar respekt för vårt folk". Utrensningen av opartiskt kritiska och samhällsgranskande journalister på SABC kom redan några år efter första valet, när Nelson Mandelas försonande epok började ebb ut. Politruker som stod i direktkontakt med presidentkansliet och Thabo Mbekis inre krets tillsattes i stället. De vita liberala journalister som en gång tog strid mot apartheid sparkades ut först, de som blundade och lydde då dög även nu.

Också i Zimbabwe var det de vita som var positiva till förändring som först attackerades när det kaos som kallades jordreform bröt ut. Ett laglöst tillstånd som underblåstes av en djupt cynisk president Robert Mugabe som var beredd till allt för att behålla makten.

Det märkliga var även här att så många i västvärlden till att börja med hade förståelse för det som hände, urskuldade den råa cynismen och såg den som rättmätig. David Stevens blev den förste vite farmaren som dödades. Bara ett par dagar innan hade jag besökt hans ockuperade farm, talat med honom och hans svenska fru Maria, lyssnat på den sprakande kommunikationsradion där skräckslagna grannar berättade om hur de och deras barn hotades till livet och hur regeringsstödda uppviglare hetsade mobben medan polisen snabbt drog sig undan. Den etniska rensningen hade börjat.

Det fanns förvisso rasister och råskinn bland Zimbabwes cirka 4 000 vita farmare. Men där fanns också många, som David Stevens, som uppmuntrats till att köpa jord och bli farmare när det rasistiska Rhodesia blev till det nya Zimbabwe. I årtal hade Robert Mugabe medvetet undvikit biståndsgivarnas försök att få till stånd en planerad jordreform. När hans ekonomiska politik började svikta släppte han lös laglösheten. Vita som fötts i landet var inte längre självklart zimbabwier. Snabbt raserades ett självständigt rättsväsende liksom företagsamheten. Zimbabwes kommersiella farmer hade gjort landet till en av Afrikas få kornbodar. De vita farmarna är drivna på flykten, deras gårdar förlänade till partibossar och militärer eller uppstyckade i lotter för små att föda en familj. I dag är fyra av fem zimbabwier arbetslösa, 80 procent lever under fattigdomsgränsen och den galopperande inflationen är uppe i över 8 000 procent. Oppositionen förföljs och misshandlas. Flera miljoner zimbabwier har flytt

till Sydafrika. Men Robert Mugabe lägger fortfarande, efter 27 år vid makten, skulden på de vita och kolonialismen.

I augusti i år möttes södra Afrikas statschefer för en SADC-konferens i Zambias huvudstad Lusaka (SADC = Southern African Development Community). Robert Mugabe välkomnades som en hjälte med stormande jubel av de andra ledarna och deras delegationer. När samma ledare talar med västvärlden och på biståndskonferenser hyllar de demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter. Hemma igen dunkar de diktatorn i ryggen och talar om sina gemensamma afrikanska värderingar. En del av dessa är faktiskt oerhört fördomsfulla och rasistiska.

Namibias förre president Sam Nujoma hävdar precis som Robert Mugabe att homosexualitet är oafrikansk. Det är i deras ögon en depraverad sexuell avart som vita fört med sig. Sam Nujoma uppmanade flera gånger Namibias polis att arrestera och deportera alla homosexuella eftersom de är onaturliga. Den "afrikanism" ledarna i södra Afrika sålunda hänvisar till blir ibland pinsamt fördomsfull.

För en månad sedan blev Sydafrika världsmästare i rugby. En jättestor händelse i Storbritannien, Sydeuropa och i södra hemisfären. Men knappast något som observerats av många i Sverige, så liten som sporten är här. Därför var det heller inte många i Sverige som insåg vad det betydde förra gången Sydafrika blev världsmästare. Det var 1995 och dittills hade Springboks, som det sydafrikanska landslaget kallas, varit ett av världens mest avskydda landslag. Den svar-

ta befolkningen brukade alltid hålla på motståndarna. Med rugby-VM på hemmaplan förändrades det, de svarta började kalla laget för Amabokoboko.

När Nelson Mandela gick ner på plan inför en Springboktröja och firade med spelarna efter finalvinsten så fick hela den sydafrikanska befolkningen den största kicken någonsin av pånyttfödd nationalkänsla. Ekonomiska bojkotter hade i och för sig varit kännbara, men ingenting hade sårat den sydafrikanska själen så som isoleringen från hela idrottsvärlden.

VM-segern 1995 blev en av de allra viktigaste händelserna för att skapa samhörighet i regnbågsnationen.

Världsmästartiteln 2007 gladdes förstås också. Men den skuggades av det bistra beskedet från sportministern att i fortsättningen måste rugbylandslaget spegla nationens demografiska sammansättning. Alltså ska minst 80 procent av spelarna vara svarta. Vita och färgade ska endast få utgöra ett fåtal. Affirmative action igen. Eller rasistiskt fyrkantiga skrivbordsdecret.

Den svarta befolkningen identifierar sig till allra största delen med fotboll. Jag har aldrig sett barn i Soweto eller andra townships spela rugby på gatorna. Det är fotboll, fotboll och åter fotboll. Känner de sig verkligen rasistiskt förfördelade för att rugbylandslaget inte är etniskt korrekt? *

LEIF NORRMAN är före detta utrikeskorrespondent på Dagens Nyheter.

ÅRETS JULKLAPP: TILLFÖRLITLIGHET

Vad ger man den som kan och har "allt"? Låt oss föreslå kunskap. Våra randiga ordböcker står för kvalitet, hållbarhet och tillförlitlighet. Ge en julkapp som varar långt efter att julgranen kastats ut – och över många jular framöver.

PS. Och så är fyrkantiga paket så lätta att slå in så du får tid för julkappsrim också. DS.

www.norstedtsakademiska.se

"Semiter" och antisemiter

Den antijudiska propagandan i arabvärlden har likheter med hetsen i 1930-talets Nazityskland. Om detta tiger politiker och intellektuella i västvärlden. De vill inte bli anklagade för islamofobi.

✱ JACKIE JAKUBOWSKI

I mars 1944 talade den dåvarande ledaren för den palestinska nationella rörelsen till sitt folk: "Döda judarna, var än du finner dem. Detta behagar Gud, historien och religionen." Att talet sändes i Radio Berlin var ingen tillfällighet. Den palestinske ledaren Haj Amin al-Husseini tillbringade större delen av andra världskriget som Adolf Hitlers gäst i den tyska huvudstaden. Han hyllade tysk-arabisk vänskap och hänvisade till en ideologisk gemenskap med nationalsocialismen, som byggde på auktoritetsdyrkan, antikommunism, anglofobi – och judehat. Ett år tidigare, när Förintelsen nådde sin kulmen, uttryckte Amin al-Husseini sin beundran för det sätt på vilket tyskarna "definitivt löste det judiska problemet". Al-Husseini var en religiös man, som brukade inleda sina tal med citat ur Koranen.

Det finns anledning att ställa frågan om någonting fundamentalt har ändrats i den arabiska och muslimska världen sedan Haj Amin al-Husseinis dagar. Robert Wistrich, historieforskare och chef för Hebreiska universitetets International Centre for the Study of Antisemitism, svarar ("The Old-New Antisemitism", *The National Interest* nr 72, 2003) att Hamas, Islamiska jihad, Hizbollah och al-Qaidas globala jihadistiska ideologi idag drivs av samma våldsamma antijudiska religiösa fanatism som al-Husseini på sin tid. "Här finns också tydliga paralleller till andra totalitära ideologier som drabbat mänskligheten under förra seklet: kommunismen och nazismen", skriver Wistrich.

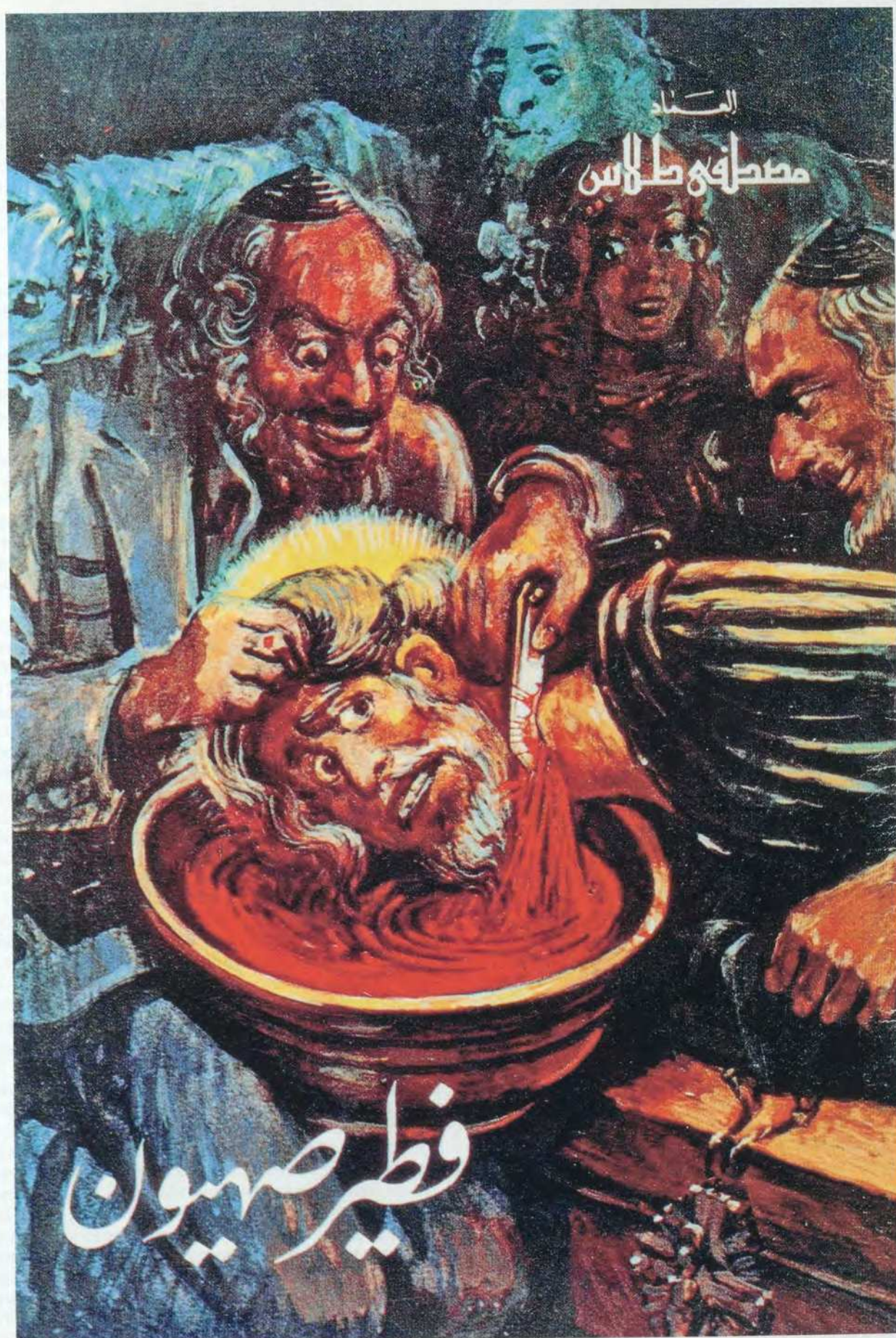
Han är inte ensam om denna uppfattning. Den amerikanske vänsterintellektuelle debattören och författaren Paul Berman visar i sin bok *Terror and Liberalism* att den radikala islamismen idag hyllar martyrdöden i kampen mot "islams fiender", på samma sätt som nazismen hyllade att man offrade sig och gick i döden för Hitlertyskland. Yehuda Bauer, en av världens främsta forskare om Förintelsen och antisemitismens historia, har också påtalat denna "döds kult". Även han ser tydliga paralleller mellan kommunismen, nazismen

och dagens radikala islamism. Redan på 1980-talet skrev islamkännaren Bernard Lewis i sin bok *Semites and Anti-Semites. An Inquiry into Conflict and Prejudice*: "Idag är traditionell antisemitism en väsentlig del av det arabiska intellektuella livet – nästan i samma utsträckning som den var i Nazityskland."

Utvecklingen har sedan dess bara accelererat med allt grövre antijudisk hatpropaganda i arabvärldens och den muslimska världens massmedier, skolor och moskéer. Den sprids vidare via världsomspännande tv-kanaler – från Marocko och Egypten i Nordafrika till Palestina, Saudiarabien och Iran i Mellanöstern. I ett land som Pakistan, där det inte finns några judar, är judehatet ett av de vanligaste budskapen bland landets många militanta islamister. Också i de europeiska storstädernas förorter, där en misslyckad integrationspolitik skapar grogrund för extremism, sprids detta gift.

Här finns även direkta uppmaningar till folkmord på judar. Också på nära håll. I centrala London under "Rally for Islam" har den extrema islamistiska gruppen Al-Muhajiroun ledare Omar Bakri Mohammed öppet uppmanat muslimer att döda judar. I Stockholmsmoskén hölls sommaren 2003 ett möte i Europeiska rådet för fatwa och forskning där den inflytelserike fundamentalistiske teologen Yousef al-Qaradawi beskrev självmordsbombningar (mot civila i Israel) som "det kraftfullaste av vapen, därför att det är ett unikt vapen som Allah givit alla sina troende. Det utgör en form av gudomlig rättvisa på jorden". I Danmark agiterar den extrema gruppen Hizb-ut-Tahrir på sin hemsida och via flygblad för mord på judar.

Det är från det kristna Europa som den arabiska och muslimska antisemitismen har hämtat inspiration till sina ritualmordsmyter och konspirationsteorier. Bernard Lewis förklarar skillnaden mellan den klassiska europeiska antisemitismen och judehatet i den muslimska/arabiska världen: "För de kristna judehatarna represen-

✧ Omslaget till den syriske utrikesministern Mustafa Tlass bok *Matzah of Zion* om "judiska ritualmord".

terade 'juden' en mörk, dödlig makt – en föreställning som ligger till grund för många konspirationsteorier och myter om judarnas kontroll över bankväsendet och massmedierna. I den muslimska världen däremot har judarna betraktats som visserligen listiga och sluga, men främst löjeväckande och svaga varelser."

Först på 1800-talet spreds ett judehat av europeiskt slag till den muslimska världen. Anklagelser om judiska ritualmord och sammansvärjningar började dyka upp i de arabiska länderna. Denna utveckling accelererade efter arabernas nederlag i samtliga krig med Israel – förödmjukelsen kunde förklaras med hjälp av gamla europeiska konspirationsteorier om "judisk världsmakt".

Hatet mot Israel – "antisemitismen" – har efter 1948 allt oftare fått klassiska antisemitiska uttryck. Den judiska statens existens beskrivs som ett symptom på en sjukdom i den muslimska världens hjärta. I de palestinska skolböckerna är det genomgående budskapet att Israel är ett förkastligt kolonialistiskt projekt, dömt att försvinna, och att judarna, som tillskrivs enbart negativa egenskaper, är islams främsta fiender.

Förklaringen till den typen av hatpropaganda bör inte sökas i Israels politik utan i den judiska statens själva existens. Enligt muslimsk tradition utgör förlusten av varje stycke land som någonsin ingått i det muslimska väldet, dar al-islam, liksom det faktum att judar styr över landets muslimska medborgare, ett svårt teologiskt problem.

Trots att utvecklingen i arabvärlden och i den muslimska världen idag kan jämföras med den antijudiska hetsen i 1930-talets Nazityskland, gör den religiösa retoriken att västvärldens politiker och intellektuella undviker att ta ställning. De vill inte bli anklagade för islamofobi. Samtidigt tiger moderata muslimska ledare för att inte beskyllas för samarbete med "sionisterna". Effekten blir att de muslimska extremisternas tolkning av islams förhållande till judendomen får allt starkare fotfäste inom den muslimska och arabiska opinionen.

Demonisering och omänskligförklarande av judarna var viktiga steg på väg mot den nazistiska "slutliga lösningen". Idag ser vi i den arabiska och den muslimska världen samma utveckling. Det är en fråga om en lavinartad utbredning av konspirationsteorier, som hävdar att "judarna" ligger bakom allt elände som drabbat muslimerna. "Judarna" anklagas för att medvetet sprida aids i arabvärlden, ha förorsakat tsunamikatastrofen i Asien, och för att vara Profetens främsta fiender. Judendomen förklaras vara den underliggande kraften bakom alla de modernitetens uttryck – sekularism, feminism, kapitalism, liberalism, etcetera – som uppfattas hota islam.

Den typen av budskap återfinns i populärkulturen – en egyptisk teveserie i 41 avsnitt, *Ryttare utan häst*, handlar om en judisk komplot i syfte att förslava världen. Och än mer explicit i politiken. I Hamas officiella program kan man läsa följande (paragraf 22): "Med sina pengar har de (judarna) tagit kontroll över all världens media, nyhetsbyråer, förlag, radiostationer och andra. /.../ De låg bakom den franska revolutionen, den kommunistiska revolutionen och alla andra revolutioner vi har hört talas om. De bildade hemliga sammanlutningar såsom Frimurarna, Rotary-klubbar och Lions i syfte att främja sionismens intresse /.../ De låg bakom första världskriget, då de kunde förstöra det islamiska kalifatet /.../ De grundade Nationernas förbund, genom vilket de kunde styra världen. De låg bakom andra världskriget, genom vilket de gjorde sig enorma ekonomiska vinster /.../ Det är de som såg till att Nationernas förbund ersattes med FN och säkerhetsrådet, för att på det sättet härska över världen."

Ibland kan konspirationstänkande få rent av komiska proportioner: enligt professor Hasan Bolkhari, ledamot i Irans filminstitut och kulturrådgivare vid landets utbildningsdepartement, ingår den tecknade amerikanska teveserien *Tom och Jerry* i "en medveten judisk strategi som syftar till att förändra bilden av möss och skapa sympatier för judar [dessa har traditionellt förknippats med möss] hos europeiska barn" (se Bolkharis tal vid ett filmseminarium den 19 februari 2006 på www.memritv.org/clip/en/1049.htm).

Ett annat vanligt tema, med rötter i det medeltida kristna Europa, är "judiskt ritualmord". Så här låter en modern version av denna myt: "Aids spreds i Egypten av vackra hiv-positiva judiska flickor som hade kommit från Israel för att sälja sig till egyptiska ungdomar /.../ Egyptiska myndigheter har avslöjat sionistiska presenter till barn, i form av tuggummi som visade sig orsaka sterilitet. För universitetsstudenter har (judarna) tagit fram tuggummi som ökar den sexuella lusten." (Al-Usubu' Al-Adabi, det statskontrollerade organet för syriska Författarförbundet, 1 januari 2000).

I samband med den muslimska fastemånaden ramadan för tre år sedan kunde de arabiskspråkiga tv-tittarna i hela världen se den syriska dramaserien *Al-Shahat, Diaspora*, som sändes av libanesiska Hizbollahs satellitkanal Al Manar. Filmen är full av blodiga scener där rabbiner och religiösa judar framställs som kannibaler. (De som vill se ett smakprov på hur dessa teman gestaltas kan på Internetadressen www.memritv.org/subject/en/113.htm hitta videoklipp från *Al Shahat* och liknande arabiska tv-produktioner.)

En av de stora bästsäljarna i arabvärlden har i årtal varit boken *Matzah of Zion*. Författaren, general Mustafa Tlass, Syriens långvarige försvarsminister med litterära ambitioner, skriver bland annat: "En jude kan döda och ta ditt blod för att baka sitt sionistiska bröd." Boken var under 1980-talet en bästsäljare i hela arabvärlden och 1990 blev den dramatiserad som syrisk radioteater och kunde höras i hela Mellanöstern. Framgången var uppenbarligen så stor att general Tlass och andra i den syriska maktapparaten bedömde det som lämpligt att exportera boken utanför det arabiska språkområdet. Vid ett möte i FN:s kommission för mänskliga rättigheter den 8 februari 1991 uppmanade den syriska representanten, Nabila Chaalan, kommissionens medlemmar att "läsa denna viktiga bok".

Även religiös retorik riktad mot judar och judendomen kännetecknar budskapet i arabiska och muslimska medier, predikningar och skolböcker. Khaled Al-Qudha, jordansk professor i religionslagstiftning, säger i ett tv-inslag: "Profeten sade: Domedagen kommer endast när muslimer bekämpar judar och dödar dem, tills juden gömmer sig bakom träd och stenar och träden och stenarna ska säga: 'O, muslim, o, Allahs tjänare, det finns en jude bakom mig. Kom och döda honom!'" (Al-Majd TV, 11 sept. 2005)

I en intervju i syrisk tv den 21 juli 2006 förklarade landets vice religionsminister Muhammad Abd al-Sattar med hänvisning till Koranen att "judarna härstammar från apor och svin".

Under en fredagsgudstjänst som sändes i palestinsk tv i maj 2005 sa imamen Ibrahim Mudeiris: "Judar är ett virus som liknar aids."

Det gamla millenniet avslutades med en tidsenlig karikatyr i den palestinska dagstidningen *Al-Hayat Al-Jadida* (28 dec. 1999). Där kan man se en gammal man, som skall symbolisera 1900-talet, och en ung man, som står för det stundande seklet. Mellan dem finns "juden" – enligt en välbekant Der Stürmer-estetik: med davidstjärnan på bröstet och en kalott på huvudet. Den gamle mannen pekar på "juden" och säger: "Seklets sjukdom."

(Det finns här anledning att ställa de muslimska reaktionerna på några Muhammedteckningar i *Jyllands-Posten* eller Lars Vilks "ron-

dellhund" – en tämligen sällsynt före-
teelse i europeiska tidningar – mot den
flodvåg, som pågått i årtionden, av grova
antijudiska karikatyrer i de statskontrol-
lerade dagstidningarna i större delen av
den muslimska världen.

I Saudiarabien, Egypten, Syrien, Iran
och i de palestinska områdena är det ku-
tym – och inte ett undantag – att fram-
ställa judar som djur, djävulens inkarna-
tion och ritualmördare. Se aktuella jude-
karikatyrer från arabisk press på [www.
memri.org/bin/articles.cgi?Page=subject&Area=antisemitism&ID=IA36807](http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Page=subject&Area=antisemitism&ID=IA36807).

Om någon vill bortförklara denna gro-
va antisemitiska propaganda med den
palestinsk-israeliska fredsprocessens
sammanbrott, den senaste intifadan el-
ler den så kallade Muren på Västbanken
rekommenderas den tidigare nämnda
boken av Bernard Lewis, *Semites and
Anti-Semites*, som skildrar den antijudis-
ka hatpropagandan som i årtionden sprid-
its i den muslimska världen.

Eller Judith Vogts *Billedet som politisk
vapen*, där några av de grövsta judekari-
katyrerna från arabiska tidningar – före
1967 – återges.

I ngen annanstans i världen är för-
nekandet av nazismens brott så
utbrett och så allmänt accepterat
idag som i den muslimska och ara-
biska världen. Revisionistiska my-
ter, som ser den västerländska historie-
skrivningen om Förntelsen som en "sio-
nistisk lögn" i syfte att "skapa sympatier
för judarna", presenteras som fakta.

I till exempel den palestinska admi-
nistrationens största officiella dags-
tidning *Al-Hayat Al-Jadida* (2 juli 1998)
kunde man läsa: "De (judarna) började
sprida fruktansvärda bilder föreställan-
de massavrättningar och fabricera för-
färliga historier om gaskammare i vilka,
enligt dem, Hitler skulle ha bränt dem.

./.../ Och de drog fördel av allt detta för att skapa sympatier, med-
an de samtidigt begärde ekonomisk kompen-
sation och bidrag från hela världen."

Den 7 december 1999 skrev den jordanska muslimska veckotid-
ningen, *Al-Sabil*: "Hitler hämnades på judarna därför att han visste
att de var profitörer, utsugare och förrädare. Han gjorde sig av med
dem ./.../ och förverkligade sin dröm och återupprättade sina bestul-
na rättigheter. Är inte en sådan person värd beundran? Hitler lyckas
där araberna har misslyckats. Han rensade sitt land från judar-
na på sitt eget sätt och de judiska historikerna har ljugit när de be-
tecknat det som Holocaust."

I sin inledning till en arabisk översättning av Hitlers *Mein Kampf*
skriver översättaren Luis Al-Haj: "Soldaten Hitler efterlämnade in-
te bara en tragiskt fläckad legend, tragedin hos en stat vars drömmar
krossades, en regim vars stöttepelare revs och ett politiskt parti som

✱ Bilden av "Juden" i *Al-Muharar*, Libanon, 1 februari 1974.

✱ "Lita aldrig på en jude" i *Al-Quds Al-Arabi*,
Storbritannien, 12 juni 2003.

✱ Bilden av fienden i *Al-Wattan*, Saudiarabien, 30
januari 2004.

slogs ned. Hitler var en ideolog som ef-
terlämnade ett ideologiskt arv som in-
te får förgås." Boken, som har distribue-
rats i östra Jerusalem och områden kon-
trollerade av den palestinska myndig-
heten, har de senaste åren legat högt på
den palestinska bästsäljarlistan.

Det är därför inte så konstigt att så-
dana historieförfalskare och Förntel-
seförnekare som Robert Faurison, Da-
vid Irving och Roger Garaudy hyllas
som hjältar i arabvärlden. Vid ett besök
i Egypten belönades Garaudy av lan-
dets författarförbund med en utmär-
kelse och ett hedersmedlemskap.

I Syrien blev han officiellt mottagen
av landets vicepresident, och muftin,
shejk Ahmad Kaftharo, sade i ett utta-
lande att "Garaudy på ett genomgripande
sätt avslöjat [...] det sionistiska be-
dräget".

Libanons kultur- och utbildningsmi-
nister Michel Adah höll en gemensam
presskonferens under vilken Garaudy
upprepade klassiska antisemitiska my-
ter om judar "som kontrollerar interna-
tionella media och därmed lyckas för-
fälska historien". Allt detta samtidigt
som Garaudy i sitt eget hemland fällt
i en domstol för antisemitism och för-
nekande av Förntelsen.

N ågra få arabiska intellek-
tuella har reagerat. Den
palestinsk-amerikanske
författaren Edward Said
skrev i Londontidningen
Al-Hayat med anledning av det motta-
gande som Garaudy fick i arabvärlden:
"Om vi vill påverka det som sker mäs-
te vi erkänna judarnas lidanden liksom
vi kräver att de inte förnekar vad vi har
genomgått.

Det är sjukt att förneka Förntelsen
eller jämställa mordet på miljoner män-
niskor med fördrivandet och förtrycket

av palestinerna." I en engelsk dagstidning läser jag om en imam i
Brighton, Abduljalil Sajid, och en rabbin, Hershel Gluck.

De berättar om ett tillfälle då en judisk företrädare och en imam
skulle hålla var sitt offentligt anförande – den ene om antisemitism,
den andre om islamofobi. De bestämde sig i sista minuten att by-
ta roller: den judiske mannen talade om hatet mot muslimer, ima-
men om judehatet.

Det finns en uppmuntrande symbolik i denna bild. Inte bara där-
för att judendomen och islam har mycket gemensamt och att judar
och araber har en lång historia av fruktbar samexistens. Utan ock-
så därför att det bästa sättet att motverka extremismen – som bara
har hat och våld att erbjuda sina anhängare – är att skapa förutsät-
tningar för möten med "den andre".

✱ JACKIE JAKUBOWSKI är kulturskribent och chefredaktör för *Judisk
Krönika*. Hans senaste bok är *Bortom Beit* (Atlantis, 2006).

Det ekonomiska intresset är färgblint

Haiti har styrts av en lång rad kleptokrater. Då har inte hudfärgen varit en fundamental drivkraft i det politiska spelet. De djupa sociala skiljelinjerna har genomgående varit ekonomiskt grundade.

✶ MATS LUNDAHL

I Haiti tilltalas utlänningen ofta med "blan!" Den okände identifieras på lättaste sätt, och det är inte mer med det. (Han behöver inte ens vara vit.) Själva kallar haitierna varandra ofta för *nèg*, vilket låter konstigt för den ovane. I värsta fall tolkar han det fel, som något nedsättande. Men *nèg* betyder helt enkelt "grabben" eller "hör du". *Nèg* betyder emellertid också svart, i motsats till *blan* eller *milat*. Hudfärg har aldrig registrerats i några haitiska folkräkningar, men den överväldigande majoriteten av alla haitier är svarta. Mindre än tio procent är mulatter, och så knappt tusen levantiner – palestinier, libaneser och syrier – som kom till Haiti i slutet av artonhundratalet och början av nittonhundratalet, och som i huvudsak gift sig inom sin egen grupp.

1979 publicerade den engelske prästen och statsvetaren David Nicholls en uppmärksammas bok, *From Dessalines to Duvalier: Race, Colour and National Independence in Haiti*, där han gör skarp åtskillnad mellan ras och hudfärg. Ras har enligt Nicholls alltid varit en enande faktor haitier emellan. Alla ser sig som sammanlänkade av det afrikanska biologiska arvet, och rasfaktorn var en viktig komponent i frigörelsekampen mot de vita. Hudfärgen däremot – svart eller mulatt – har tjänat till att splittra nationen. Nicholls ville se de sociala klasskillnader och den kamp om makten som karakteriserade Haitis hela artonhundratals historia som en kamp mellan svarta och mulatter. "... politiken i Haiti mellan 1804 och 1915 var till stor del en maktkamp mellan två elitgrupper som utmärktes framför allt genom sin hudfärg", skriver han.

Tyvärr fungerar inte Nicholls tes. Inte ens i det av rasism genom-syrade kolonialsamhälle som existerade fram till slavupproret 1791 går det att förklara den sociala skiktningen enbart i hudfärgstermer. De vita återfanns givetvis längst upp i den koloniala hierarkin. Under dem stod de frigivna slavarne – *affranchis* (till övervägande delen mulatter, fransmännens avkomma) – men deras status grundades inte enbart på hudfärg. Den var också ekonomisk. De var ofta själva både jord- och slavägare. (Allt som allt ägde de upp till en tredjedel av all jord och en fjärdedel av alla slavar.) Längst ner fanns så de 450 000 slavarne.

När den självständiga nationen Haiti proklamerades 1804, efter att fransmännen slagits ihjäl eller drivits ut, såg sig *affranchis* som deras naturliga efterträdare. De var ekonomiskt betydelsefulla och de identifierade sig gärna med europeisk kultur. Deras uppfattning delades emellertid inte av alla. De revolutionära ledarna hade i huvudsak varit svarta slavar, och de aspirerade givetvis också på elitstatus.

Dessutom skilde sig norra och södra Haiti åt. Det var i norra delen, på slätterna runt Cap Français (nuvarande Cap-Haïtien) som den koloniala sockerekonomi utvecklades. Där fanns det förhållandevis flest slavar och där hade de vitas ställning varit starkast. Det var också i norra delen av landet som upproret mot fransmännen hade börjat. Södra delen var bergigare, vilket gjorde det svåra-

✱ Skenet bedrar. På Haiti är det bara på ett ytligt plan som de sociala skillnaderna sammanfaller med skillnader i hudfärg.

FOTO: PHOTONONSTOP/NORDICPHOTO5

re att odla socker, och där fanns det förhållandevis färre slavar. Där var *affranchis* starka. De geografiska skillnaderna mellan norra och södra Haiti motsvarades av skillnaderna mellan den militära eliten och den ekonomiska.

Nicholls redogör i sin bok för uppkomsten av två olika historietraditioner i artonhundratalets Haiti. Mulatternas historieskrivning gick i långa stycken ut på att rättfärdiga den egna elitens dominerande position i samhället. Den utmålade Haitis svarta härskare som despoter som gjorde sitt bästa för att förtrycka mulatterna och den motsatte sig militärinblandning i politiken därför att denna inblandning bara ledde till (svart) autokrati. Intresseskillnader mellan olika samhällsgrupper tonades ner. Det bästa vore om nationen kunde enas under ett upplyst och civiliserat (mulatt) ledarskap, de mest lämpades ledarskap. De dugligaste, de som kännetecknades av intelligens, mod och redbarhet, borde leda nationen.

Den svarta historietraditionen var kanske inte lika uttalad eller entydig, men i den mån den existerade kastade den skulden för allt ont på mulatterna och skyllde svarta statsöverhuvuds svagheter på att de bakom kulisserna styrdes av mulatterna, det som i Haiti går under namnet *politique de doubleure*. Detta synsätt föredrog paternalistiskt (svart) styre framför elitstyre, och där hade armén en given plats.

Det var emellertid inte många som påverkades av mer eller mindre ideologiska skrifter. På det praktiska planet sköttes historieskrivningen mest av folk som inte besvärades alltför mycket av boklig bildning. Ofta var de analfabeter – och de hade andra intressen. Nicholls problem är att han inte hittar någon röd tråd i hudfärgsresonemangen. Gång på gång fastnar analysen. Hudfärgsfrågan reduceras till något i det specifika sammanhanget sekundärt och han tvingas hela tiden ta till ad hoc-förklaringar. Hudfärgen finns alltid med i haitisk politik, men oftast är den en ursäkt, en av många faktorer – och därtill en underordnad sådan.

Haitis artonhundrataletshistoria är invecklad, men framför allt handlar den om maktkamp. År 1843 störtades Jean-Pierre Boyer, som hade varit president sedan 1818. Därefter började en oredans tid med tjugotvå presidenter fram till 1915. Bara en satt tiden ut. Fyra dog under sin presidentperiod av någorlunda naturliga orsaker. Resten störtades. Elva satt mindre än ett år. Allt som allt fick landet uppleva över hundra mer eller mindre lyckade revolutioner, kupper, eller kuppförsök under denna tid. Att det blev så går inte att förklara med hudfärgsresonemang. De politiska partierna baserades inte på ideologier utan de stod och föll med sina ledare. Det är svårt att hitta någon färgsystematik i de politiska konstellationerna. Nicholls tvingas motvilligt själv konstatera att så var fallet i början på nittonhundratalet.

Vill man förklara maktkampen i artonhundratalets Haiti är det långt mer meningsfullt att se den som en strid mellan olika ekonomiska intressen. 1807 delades Haiti i ett nordligt kungarike under den svarte enväldshärskaren Henry Christophe och en sydlig republik under Alexandre Pétion, och fram till Pétions död 1818 rådde i princip krigstillstånd dem emellan. Paradoxalt nog var det elitmulatten Pétion som 1809 genom sitt beslut att upplösa plantagesystemet och börja omfördela jorden skulle göra mer än någon annan haitisk härskare för att öka den ekonomiska och sociala jämlikheten – låt vara att han förmodligen inte insåg vilka konsekvenser hans beslut skulle få. Det ledde till skapandet av en nation av småbrukare, en nation som skilde sig radikalt från resten av Latinamerika med dess polarisering mellan oändliga latifundier och ynkligt små minifundier.

Pétions beslut fick emellertid också en oönskad politisk konsekvens. Den nya eliten var inte intresserad av att äta sitt bröd i sitt anletes svett. Nu var slavarerna emellertid fria bönder, och jord fanns det gott om, så det gick inte att förvandla dem till arrendatorer eller lantarbetare. Däremot gick det att beskatta dem, men för detta krävdes att man hade den politiska makten. Kampen om presidentämbetet förvandlades till en kamp om statsintäkterna, för privat vinnings skull. Haiti kom att styras av en aldrig sinande ström av kleptokrater, ända in i vår tid. Vissa av dessa plundrare var ljusare än andra i hyn, och, som Nicholls visar, dök hudfärgen upp i politiken gång på gång, men den var aldrig en fundamental drivkraft i det politiska spelet. Det var det ekonomiska egenintresset som styrde och det var färgblindt.

Det som trasslar till analysen för Nicholls är att det inte går att på ett meningsfullt sätt separera hudfärgen från de övriga kriterier som konstituerar socialgrupper i Haiti. Nästan fyrtio år innan hans bok kom ut hade Yalesociologen James Leyburn publicerat sin klassiska *The Haitian People*. Han hade också en tes: Haiti var inget klass-samhälle. Verkligheten var betydligt värre än så. Det var ett kastsamhälle, med två grupper som skilde sig radikalt åt i de flesta avseenden. Eliten uppgick enligt Leyburn inte till mer än två eller tre procent av befolkningen i början av 1940-talet och över nittio procent av alla haitier var bönder. "De är så olika som dagen och natten, som adelsmannen och bonden; och de är så oförenliga som olja och vatten", skrev han.

Leyburn identifierade ett antal särdrag som skilde de båda grupperna åt. Eliten arbetade inte med händerna, utan dess medlemmar ägnade sig mest åt politik, eftersom vägen till rikedom främst gick via politiken. Massorna var bönder. Dessa bönder talade bara *kreyòl*, det folkspråk som hade uppkommit när slavar från över trettio afrikanska nationer fösts samman under fransk överhöghet. Eliten talade givetvis också *kreyòl*, men de talade dessutom, och företrädesvis, franska.

Den tredje skiljelinjen var ekonomisk: eliten var rik och massorna fattiga. "Eliten bär skor", svarade den amerikanske marinkårsgeneralen Smedley Butler lakoniskt, när han under den amerikanska ockupationen av Haiti (1915–34) av ett senatsutskott fick frågan vad som skilde de sociala klasserna i landet åt. Det var bara en mild överdrift. Bönderna bodde vidare på landsbygden och eliten var urban. För det femte var eliten kyrkligt gift medan massorna levde i *plasaj onèt*, ett årbart samboförhållande utan sanktion av den katolska kyrkan. Katolicismen var elitens religion. Massorna höll sig till voodoo. Slutligen, "den mest komplicerade distinktionen", skilde sig de båda gruppernas hudfärg åt, men Leyburn varnade för falska generaliseringar. Det fanns svarta medlemmar av eliten och ljushyade bönder, fast båda var undantag från regeln.

Leyburn kallade det haitiska samhället ett kastsamhälle. Det var inte hudfärgsbaserat, för det var helheten, inte kriterierna var för sig, som bestämde samhällsställningen, men karakteristika tenderade att gå hand i hand. Eliten var i princip endogam. Det skulle aldrig falla den in att gifta sig med någon ur massorna, möjligen med vita utlänningar. Enligt Leyburn låg Haiti farligt nära Indiens klassiska kastsamhälle, karakteriserat av såväl social som ekonomisk orörlighet.

Leyburns tes om kastsamhället ifrågasattes av Jean Price-Mars, Haitis främste intellektuelle, i en recension som upptog ett helt nummer av *Revue de la Société d'Histoire et de Géographie d'Haïti*. Lika gärna skulle man kunna hävda att USA, med sin i långa stycken rasistiska lagstiftning, var ett kastsamhälle. I Haiti hade efter frigörelsen ingen lagstiftning någonsin diskriminerat vare sig svarta eller

mulatter (däremot vita). Price-Mars ifrågasatte de tre fundamentala dragen i kastsystemet: rigiditeten, beständigheten och ärftligheten, liksom deras ofrånkomliga följd: endogamin. Det rådde inget tvivel om att det haitiska samhället var kluvet, precis efter de rågångar som Leyburn hade indikerat, men rågångarna gick att flytta på, om än med visst besvär. Haiti var ett klassamhälle, inte ett kastsamhälle.

Leyburn hade fel beträffande rigiditeten i det haitiska samhället. En sak som han förbisåg, och som Nicholls betonar, är framväxten av en svart medelklass och nya idéer – *négritude* – om Haitis afrikanska arv just under den tid då han arbetade med sin bok. Något sådant hade inte varit möjligt i ett kastsamhälle. Denna medelklass var en av de viktigaste aktörerna när Dumarsais Estimé blev president 1946, den förste svarte presidenten på trettio år, och när François Duvalier, "Papa Doc", som förfäktade diverse "etnologiska" hudfärgsidéer, valdes 1957.

Däremot är Leyburns analys av vad som betingar de sociala distinktionerna riktig. Det är bara på ett ytligt plan som de sociala skiljelinjerna sammanfaller med skillnader i hudfärg. "Négrich, se milat. Milat pòv, se nèg" – "En rik svart är mulatt. En fattig mulatt är svart" – sammanfattade Jean-Jacques Acaau, legendarisk upprorsledare på 1840-talet. Det är fortfarande så. De sociala skiljelinjerna är djupa, och de är framför allt ekonomiska. Överklassen är rik, ofta ofattbart rik, och massorna är fattiga. Idag lever tre fjärdedelar av alla haitier på en inkomst motsvarande mindre än två dollar om dagen, hälften på mindre än en, och inkomstfördelningen i landet är lika sned som någonsin den i Sydafrika eller Brasilien.

Men spelar då hudfärgen ingen roll? Det gör den visst, den har alltid gjort det och den gör så än idag, men det går inte att reducera Haitis samhällsstruktur eller historia enbart till ett problem om relationen mellan svarta och mulatter. Alla Leyburns kategorier måste tas med i bilden, och till och med David Nicholls tvingades konstatera att efter Papa Docs död 1971 kom hudfärgen att spela en långt mindre politisk roll än den hade gjort under de föregående tjugofem åren. I sitt avslutande kapitel skriver han att det inte lagts ner tillräcklig möda på att "studera den konkreta sociala, ekonomiska och politiska strukturen i landet." Det är precis vad han själv borde ha gjort i stället för att envisas med att betrakta det haitiska samhället genom sina förhandsutprovade "tvåfärgade glasögon". *

* **MATS LUNDAHL** är professor i utvecklingsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm samt författare till tre böcker om Haiti.

Vem slår Eva?

Forskande feminister i genusland.

Är du en del av den stora manliga komplotten?
Genusfolket avslöjar dig - med denna bok i handen
kan du alltid ge svar på tal...

www.avantema.se

Rara priser på Mormors böcker till Axess läsare

Björn Cederberg

KAMRAT SPION – OM SVERIGE I STASIARKIVEN

Dokumentärfilmaren och journalisten Björn Cederberg debuterar med en bok om den östtyska säkerhetspolisen Stasis verksamhet och förgreningar i Sverige. Fem års forskning i Stasiarkiven ligger till grund för boken och vi får en inblick i hur det gick till bakom »stängda dörrar» under det kalla kriget.

Boken är främst en både personlig och underhållande skildring av en tid, en plats och ett tillstånd. Läsaren bjuds på melankoliskt tonade porträtt av det här spionkrigets förlorare: havererade karriärer, grå fanatiker som förlorat både tron och maktinstrumenten, samt så kallade vanliga människor som sålt sin heder och sina vänner för en spottstyver.

PETER ENGLUND, ÖN

165:- + frakt 30:-

Eva Engström

ANDRÉE OCH MANNEN MED DE KÄRLEKSFULLA STENÖGONEN

Roman om författarens egna upplevelser med RW Fassbinder och den inre kretsen runt honom i slutet på 70-talet. Berättelsen är skriven på en utomordentligt vacker prosa som återger en spännande tid kring en stor stilbildande filmskapare. Efterordet innehåller en intervju med skådespelaren och författaren Eva Engström signerad Annika Sherwin på SR P1. Baksidestext av Stig Larsson.

Engström signerad Annika Sherwin på SR P1. Baksidestext av Stig Larsson.

140:- + frakt 30:-

Christer Themptander

BRAINSTORMING – TRETTIOTRE VYKORT I TIDEN

En bunt vassa och humoristiska vykort att fnissa och fundera över. Themptander har en omisskänlig och omistlig humor, svart men ändå lustfyllt färgsprakande. Samhällssatir blandas med filosofiska grepp! Korten lämnar ingen människa oberörd. Titta noga, reagera och skicka vidare. Eller sätt upp dem på kylskåpet.

Allt samlat i en snygg presentbox klädd med Geltex och tryck i färg.

150:- + frakt 30:-

Agneta Klingspor

Pocket!

GÅR DET ÅT HELVETE ÄR JAG ÄNDÅ FÖDD

Agneta Klingspors verksamhetsberättelse har två avsnitt: *Dagordning* och *Övriga frågor*. *Dagordning* utspelas i tiden efter mordet på statsminister Olof Palme och Tjernobylnkatastrofen 1986 fram till idag. Det är en galghumoristisk, förtvivlad civilisationskritik. *Övriga frågor* är döden. Bit för bit närmar hon sig den och hamnar framför mamman i kistan. Det är hårda bud.

"Ett kompakt och stilistiskt mästerverk som sätter upp Klingspor på den vördade hyllan bland våra stora författare." DANIEL SJÖUN, BABEL, SVT

40:- + frakt 20:-

Maila din order till info@forlaget-mormor.se och ange namn och postadress samt kod: Axess.
(vid beställning av fler än en bok debiteras bara en frakt, dvs 30:-)

www.forlaget-mormor.se

BOKFÖRLAGET
MORMOR

Ras och hår – ett permanent trassel

Lockigt svart hår och dess förvandlingar är en mångmiljonindustri i Brasilien. Här är hår mycket mer än mode och flärd. Det är livsstrategi, kulturhistoria och tillämpad sociologi i ett. Men hur kom rasrelationer i USA och Brasilien att anta så radikalt olika skepnader?

✧ NATHAN SHACHAR

De mycket rika och de mycket vackra får inte vara naiva. Alla dras till dem, men de kan sällan vara riktigt säkra på omgivningens motiv. Vem älskar dem för vad de är innerst inne?

Ett likartat, gnagande tvivel kan drabba en vit person i ett samhälle som premierar ljus hy. När en mörk kvinna – eller, mera sällsynt, en mörk man – odlar en förbindelse över färggränsen är det svårt för de inblandade att bortse från sakens långsiktiga implikation – den mörkare partens tillfälle att "bleka" sin avkomma. Du må älska din tillkommande av hela ditt hjärta och utan baktankar, men liksom det aldrig skadar om han har arbete och god hälsa, så skadar det i Brasilien aldrig om han dessutom är ljus. Den ljusare parten är införstådd med detta, och i sårbara stunder kan han övervåldigas av misstankar att ha utsetts just för detta ändamål.

Sådana resonemang gör ett exotiskt intryck på dem som först stött på raskomplikationer i nordamerikansk tappning. I USA blir personer med synligt afrikanskt påbrå behandlade som svarta, och känner sig i regel som svarta, hur ljusa de än är. En Hollywoodstjärna med en avlägsen svart anfader prisbelöntes häromåret, vilket tolkades som ett "svart" genombrott. Hon hade själv inget att invända mot ett sådant sätt att räkna. För en brasilian av samma utseende skulle termen *preto*, svart, inneburi en förolämpning. Lika utslagsgivande som en droppe svart blod varit i USA, lika välsignat har det varit att kunna bokföra en skvätt vitt blod i Brasilien. I Brasilien har inga raslagar funnits sedan slaveriets avskaffande 1888, men alla vet att framkomstmöjligheterna är olika för kolsvarta och ljusbruna personer. De flesta brasilianare är numera *pardos*, ljusbruna, och bär på både afrikanska och europeiska gener, vars lappkast mellan släktleden bjuder på ständiga överraskningar. Mörka personer kan få oväntat ljusa barn och vice versa, och nyfödda medborgares hudnyans och hårtyp skärskådas med stort allvar av de närmaste.

En gång för många år sedan blev jag bekant med en mörk Rioflicka

vid namn Irene. Det fanns inga spår av beräkning hos denna goda människa, men en viss sorts skämt och menande blickar från hennes familj och bekanta berörde mig egendomligt. Man gnabbades med henne för hennes företagsamhet att ha drivit upp en *branco*, en vit.

En gång fann jag Irene i full verksamhet med en arsenal av hårklämmor och sönderklippta plastpåsar. Det stod en aura av det illaluktande ämnet formol kring henne. Hon bearbetade sin stora kalufs enligt *escova progressiva*, den "gradvisa sopkvastens" metod – en hemgjord sträckbänk för krulligt hår.

I min tanklöshet dristade mig att säga sanningen, att jag satte hennes krulliga naturtillstånd högre. Det skulle jag låtit bli. Hur kunde jag vara så inbilsk att jag inbillade mig att hon gjorde detta för min skull! Jag trodde jag yttrat mig om utvändigheter, men orden hade träffat henne rätt i hjärtat. Det var som om jag bortsett från, nej nedvärderat, hennes relativa ljushet och raka hår – faktorer hon betraktade som väsentliga resurser och en aspekt av sin personlighet. Det var som om jag sagt till denna självmedvetna mulattflicka: "Jag vill hellre ha dig svart!" – en svidande förolämpning.

Med åren lärde jag mig att håret är den viktigaste kroppsdel i Brasilien. Praktfulla hårsvall som gleshåriga nordeuropeer skulle ge år av sitt liv för, betraktas av sina ägare som ett ledsamt handikapp, avsett att rådbråkas och häcklas under smärtsamma frisörseanser. Nyckelfrasen är *cabelo ruim*, ett uttryck som kan göra en neutral bedömare galen. *Cabelo ruim* betyder ordagrant förstört, fult hår. Det hår som kallas så är ofta mycket vackert, men det är nu den gängse termen för afrikanskt hår.

I mars i år gick vi varje morgon till fots från kvarteret Consolação ner till São Paulos city, just som trottoarerna började vibrera av folk. Under vägen studerade vi mörka damers hår och satte kryss i kolumnerna "Lockigt" och "Uträtat". Några, framförallt de som sålde majs-

✧ **Krulligt eller rakt? I Brasilien är frågan om hudfärg och hår tätt sammanflätade.**

FOTO: RICARDO AZOURY/CORBIS/SCANPIX

kolvar och lotter på trottoaren, hade sitt autentiska krulliga hår, utsläppt eller fastsatt med en knut i nacken. Men ju mer välklädda och lyxiga de mörkhyade kvinnorna var, desto rakare var deras hår. De flesta hade inget fall alls, håret var platt som hos drottningarna på en egyptisk gravmålning. Det såg ut som en industriprodukt.

Det är det också. Lockigt svart hår och dess förvandlingar är en mångmiljonbransch i Brasilien, världens mest svårtolkade och subtila etniska landskap. Det är sant att det extremt rätlinjiga hårmodet på senare år vunnit insteg också bland svarta kvinnor i Europa. (Om det är en klassmarkör på samma sätt som i Brasilien känner jag inte till.) I Brasilien är hår dock mycket mer än mode och flärd. Det är livsstrategi, kulturhistoria och tillämpad sociologi i ett.

Utmed gågatan 24 de Maio i São Paulo finns hela köpcentra med tonvikten på hårstrategier. Det blir en livaktig kommers då krulligt hår skall rätas ut, svart hår skall blekas och kort hår förlängas. De gängse metoderna för att rätta ut afrikanskt hår är dyra, obehagliga och hälsovådliga. Hudläkarförbundet slår i ett manifest fast att det rör sig om "en feber" hos medelklassen och hos de många i underklassen som hämtar sina skönhetsideal från medelklassen. Formalin, ammoniak och andra stickande, frätande ämnen vållar regelbundet skador och till och med dödsfall.

Intill nyligen var Heloisa Helena de Assis en fattig svart flicka i en av Rio de Janeiros kåkstäder.

– Jag hittade varken arbete eller fästman för mitt hårs skull, jag hade *cabelo ruim*, berättar hon.

Heloisa, som illa tålde de starka medlen, började experimentera på egen hand med örter och andra naturprodukter. Omsider fann hon en formel som gav samma resultat som de industriella preparaten, men utan deras sidoeffekter. I dag omsätter hon hundra miljoner kronor om året och har en hel linje med egna skönhetsprodukter, *Beleza natural*.

Men varför? I norra Europa spenderas goda miljoner på att locka

och ondulera rakt hår. Varför skulle Brasilien, som så länge berömt sig av sin humana och "rasdemokratiska" särart stressa sina döttrar att underkasta sig en så banal härkanon?

Sedan presidentdekretet 2001 om kompenserande särbehandling på hudfärgsområdet dyker det upp allt fler mörkhyade personer i bild och tv, både som väderleksuppläsare och som reklamens skönhetsideal. Men den blonda övervikten är fortfarande slående, med tanke på att Brasilien är ett land av "pardos" – brunaktiga personer med både europeiska, afrikanska och uramerikanska arvsanlag. Bara stadsbor från förra seklets invandrarvägar, som ännu inte hunnit deponera sina gener i folkhavet, har grupptypiska utseenden. Men folkblandningengår mycket fort, och till och med japanerna, den mest konservativa minoriteten, gifter sig numera oftast utanför den egna gruppen.

En gång när jag höll ett föredrag om brasilianska rasrelationer protesterade en studentska: "Jag blir yr i huvudet och begriper ingenting. Du säger att slaverna hade det värre i Brasilien men att rasismen var värre i USA; att de svarta i Brasilien hade det bättre än i USA efter slaveriet, men att myten om rasharmoni i Brasilien ändå är bluff!"

Man kan verkligen bli matt av att försöka bena upp begreppen ras, färg och klass i Brasilien. Jag brukar inleda med en anekdot som cirkulerar i olika tappningar. En far i staden Bahia har tre döttrar. Den äldsta gifter sig med en vit arbetare. Nästa dotter gifter sig med en svart läkare. När det blir den yngsta dotterns tur att göra sitt val är hon väl till mods, för hon tycker sig ha förstått att fadern inte har några fördomar.

– Där har du fel, invänder fadern skarpt, det har jag visst det. En arbetare – endast om han är vit. Och en svart – endast om han är läkare.

Faderns skepsis mot svarta är högst konkret, men inte absolut. Likaså hans attityd mot lågutbildade. Han har både klass- och rasfördomar, men bägge dessa fördomar är förhandlingsbara.

Brasiliens raslandskap är inte binärt som USA:s. Det är flerdimensionellt, individerna är punkter i ett koordinatsystem som har såväl »

en axel för klass som en för hudfärg. Spridningen, socioekonomiskt och identitetsmässigt sett, blir långt mer sammansatt och oförutsägbar än i ett rasdeterministiskt samhälle som USA.

Det finns många inspirerade samtida skildringar från den majdag 1888 då ryktet om slaveriets avskaffande började fortplanta sig över Rio de Janeiros kullar. Alla lade ifrån sig vad de hade för händer, och folksamlingar spärrade trafiken. När bekräftelsen kom slog förväntan över i eufori och hela staden blev en enda fest. Allt arbete upphörde, fyrverkeriskott korsade himlen och, mindes senare landets store författare Machado de Assis, "för första och enda gången i livet såg jag människor alldeles galna av glädje".

Det är inte litet. Samma sak som störtat USA i krig en mansålder tidigare vållade ingen konflikt alls i Brasilien. Alla firade, inte bara slavar. Likadant under de långa åren av slaveridebatter: de som pläderade för systemet i USA återopade tidigt de svartas medfödda underlägsenhet. I Brasilien framfördes aldrig några moraliska eller ideologiska argument för slaveriet. De som slog vakt om det medgav att det var orätt, men en ekonomisk nödvändighet så länge huvudparten av den europeiska utvandringen gick till Nordamerika.

Så snart plantageägarna i São Paulo förvissat sig om en alternativ källa till arbetskraft – Italiens landlösa jordproletärer – vände de ryggen åt slaveriet med en förbluffande pragmatism. I Brasilien kände folk i gemen att *abolição* bringat landet heder. Vilken avgrunds djup skillnad mot USA:s söder som den träder fram i William Faulkners romaner! Där kom det vita samhället aldrig mer i gängorna. Livet hade mist sin mening när "svart" inte längre betydde "slav"; när svarta barn också gick i skola.

En svart kunde lynchas och mördas i USA:s söder långt in i vår tid för blotta misstanken om att ha kommit en vit kvinna nära. De flesta brasilianser var fria mulatter långt innan slaveriet tog slut! I USA kunde ställning och karriär gå till spillo på ett ögonblick, som när en falllucka öppnas, om en person beslogs med svart blod. Det händer i Mark Twains *Pudd'n'head Wilson* – på svenska *En dropp negerblod* – och i Faulkners *Absalom, Absalom*, som utspelar sig långt efter inbördeskriget. I Brasilien vidtog man åtgärder för att förhindra sådant: republikens ledande politiker Ruy Barbosa gav order om att alla slavregister skulle brännas, så att ingen skulle kunna generas av det som varit.

De här skriande skillnaderna mellan den nya världens bägge stora republiker pockade på en förklaring. Fram till rätt nyligen gällde två frestande teorier, amerikanen Frank Tannenbaums (1893–1969) tes om den katolska världens mer humana inställning till slaveri, och brasilianseren Gilberto Freyres (1900–1987) besläktade lära, *lusotropicalismo*, om portugisernas öppenhet och deras multikulturella inställning till kolonisering.

I sin lilla skrift *Slave and Citizen* visade Tannenbaum hur slaveriet varit en levande realitet på Iberiska halvön under hela medeltiden. När portugiserna började köpa afrikaner av svarta och arabiska köpmän i början av 1400-talet rörde det sig inte om att införa ett nytt system. Man hade redan slavar och man hade fungerande institutioner och lagar på området. En slav var strängt taget en person som haft otur, inte en undermänniska. Kyrkan uppmuntrade frigivning och den spanska medeltidens störste kung, Alfonso den Vise (1252–1284), stadfäste slavarernas rättigheter i sina *Siete Partidas*. Detta bagage, menade Tannenbaum, förde spanjorer och portugiser med sig över havet.

Freyre föddes på ett sockergods i Recife i hjärtat av det koloniala Brasilien. I *Casa grande e senzala* – "herrskapshus och slavkoja" – skildrar han ömt de svarta ammor och köksflickor som hade hand om den vite gossen och födde upp honom med sina sagor, sånger och godsaker.

På Freyres tid var akademiskt liv i Brasilien infekterat av humbugartade europeiska rasteorier. När han kom till Columbiauniversitetet i New York för studier under Franz Boas var det som om han andats frisk luft för första gången. Boas tes, omstörtande då och trivial idag, var att det inte är blod av olika halt utan olika kulturer som blandats under människans historia. Freyre övervåldigades av en ny insikt: folkblandningen var inte en skavank utan Brasiliens särart och storhet. Det blev hans budskap till sina landsmän och han utformade det så suggestivt att det förblir en hörnsten i brasilianskt nationellmedvetande.

Freyres vision av Brasilien var romantisk, men den var inte fritt uppfunnen. Vita stadsbor i dagens São Paulo lever i en vardagskultur som är impregnerad av det afro-portugisiska kulturmötets hybrider; ord, maträtter, musik, vidskepelser och mycket annat som inte längre går att urskilja. Det finns inget jämförbart att visa upp i USA.

Ur Freyres inspirerade skildringar spirade dessvärre en solskenshistoria om Brasilien som ett samhälle fritt från rasism. Den brasilianska rasismen låg inte i öppen dag, och när så många av de infödda inte såg den får man förlåta de främlingar som tjusades den rasdemokratiska myten. Författaren Stefan Zweig flydde 1940 från ett Europa som ödelagts av rasism och nationalism. När han pustade ut i sitt nya tropiska hemland kände han att han kommit till en from lustgård, där barn lekte samman, studerade samman och kurtiserade varandra i en brokig idyll. Brasilien blev för Zweig en bild av mänskligheten före fallet, innan den drivits från vettet av rasens och nationalismens trolltrummor.

Idén om rasdemokratien bidrog till social frid *därför* – inte trots – att den var förljugen. Afrobrasilianser och i synnerhet ättlingarna till dem som befriades 1888 var underrepresenterade i högre yrken, det var väntat. Men den rådande känslan att tiden skulle läka och ställa detta till rätta hade inte fog för sig. Rasfördomar florerade visst och många myndigheter bedrev i det tysta informell diskriminering – som till exempel utrikesdepartementet, som aldrig antog några mörka personer. (Först 2001, efter presidentdekretet om särbehandling, fick UD icke-vita aspiranter.)

Som så ofta i det Europafixerade Brasiliens tankeliv kom impulsen till nytänkande från främlingar. När den franske sociologen Roger Bastide 1938 värvades till det nya universitetet i São Paulo var det upptakten till en intellektuell revolution. Bastide hade inget tålmod med de sockersöta legenderna. Han skickade sina elever som apostlar ut i det stora landet med uppdraget att utforska hur det verkligen låg till. Efter att de botaniserat i undervegetationen av folklig och institutionell rasism var det inte mycket kvar av den rasdemokratiska myten. Till och med fotbollen, rasdemokratiens skyltfönster, blev burdust avklädd. Bastides elever blev efterkrigstidens intellektuella galjonsfigurer i Brasilien: Florestan Fernandez, Octavio Yanni och Fernando Henrique Cardoso, som 1994 valdes till Brasiliens president. 2001 när han genomslog kvoterad särbehandling berörde han det absurda i att landet inte hade några mörkhyade diplomater:

"Vi behöver en diplomatisk kår som speglar vårt samhälle. Vi är inte ett vitt samhälle, och vi skall inte längre låta oss representeras utomlands som om vi vore det."

Här om året väckte fotbollsstjärnan Ronaldo löje då han deklarerade att han numera betraktar sig som vit. Yttrandet gjorde ingen lycka i Brasilien heller, men där begrep man åtminstone vad han menade. Han, som nått celebriteternas stratosfär, avlat barn med en bländvit fotomodell och regelbundet rakade sitt krulliga hår – kände att vitheten var segarens lön.

Brodwyn Fischer från Northwestern University undersökte ny-

ligen decennier av polisrapporter i Rios domstolsarkiv på jakt efter rasdiskriminerande vittnesbörd. Hon hittade långt mindre än väntat, men mycket annat intressant. Ett dokumenterat slagsmål utbröt då en vit bråkstake kallade en icke-vit person "din fräcke neger" och "vagabundo". Den kränkte, som hade fast arbete vid järnvägen och rakt inte var någon "vagabundo", utbrast:

– Det är du som neger, jag är tågkonduktör och en ordentlig karl!

Den vite parten i bråket förstod innebörden: den andre anklagade honom inte för att ha mörk hy, utan för att vara en socialt misslyckad person. Liksom Ronaldo ansåg sig ha tagit steget upp till vit nivå, så kan en vit person i Brasilien falla så djupt att han – jag har hört det sägas – "blir nästan svart". (Se Mats Lundahls artikel härintill för ett slående exempel på samma fenomen från Haiti.)

I detta flytande och bedrägliga spel blandas mätbara kategorier som klass, färg och framgång med fäfångligheter som uträtat hår och blekande ansiktskrämer till ett svårfångat nationellt syndrom, där din subjektiva hudfärg är en funktion av ett antal variabler. Brasiliens modell må vara hycklande och schizofren, men den ledde aldrig till sådant bestialiskt och kompakt förtryck som i USA. Där pressade den omedgörliga rasismen ihop alla "svarta" i en enda sociologisk klump. Det var just denna utsatthet som tvingade USA:s "blacks" – oavsett kulör – att skapa nationella organisationer och odla solidaritet.

Men USA:s rasism var "bättre", just därför att den var entydig och kompromisslös, hävdar nu många svarta brasilianska aktivister. I

Brasilien är få inburade i sin identitet, och eftersom samhället har givit mulatter och duktiga svarta frisedel in i medelklassen har ingen solid afroidentitet kunnat uppstå. Gruppen har systematiskt förlorat sina potentiella ledare, för när dessa vinner ära och framgång vill de inte hudflänga det samhälle som har accepterat dem.

Vi vet numera att slavarerna hade det sämre i Brasilien än i USA. Slavhandeln till USA stoppades tidigare, och återväxten måste säkras. I Brasilien lönade det sig bättre att köra slut på en slav och köpa en ny vuxen, än att vårda, föda och kläda en infödd slav i femton år innan han började ge avkastning.

Portugiser var inte snällare än briter, men de hade långt färre vita kvinnor till hands än Nordamerikas kolonister. I USA behövdes slavar endast för en sak: plantagearbete. I Brasilien behövdes de för alla sysslor. I Brasilien var till och med de som jagade förrymda slavar svarta, något otänkbart i USA, där fria svarta redan före självständigheten var förbjudna att bära vapen. (I Brasilien bar ofta svarta slavar vapen.)

I USA, där slavar haft strängt definierade sysslor, gick hatet och misstron mot fria svarta genom mörk och ben. I Brasilien, där slavar användes till allt – Rio de Janeiros kommun hade egna renhållningsslavar – hade alla stött på svarta affärsmän, politiker och vetenskapsmän långt innan slaveriet upphörde, och åsynen av ex-slavar på den fria arbetsmarknaden väckte ingen principiell harm. Det var materiella – långt mer än kulturella – faktorer som dikterade samhällenas disparata utveckling. *

✱ NATHAN SHACHAR är journalist och författare.

SVERIGES KULTURKANAL

I höst kan ni bland annat se: Shakespeare, Ortmark, Klassisk musik, Debatt, KulturExpressen, Niklas Ekdal, Göran Hägg, Global Axess, Var fjortonde dag med Johan Lundberg, Kommunismens historia, Opera, Dekalogen, Stolthet och fördom, Middlemarch.

Gå in på www.axess.se för aktuell tv-tablå.

Kanalen finns tillgänglig utan kostnad i det digitala marknätet via Boxer, kanalplats 25 och i Com Hems digitala utbud, kanalplats 42.

AXESS TV

Georgij Arbatov var rådgivare till flera sovjetiska presidenter. Hans mentor var den hårdföre KGB-chefen Andropov, men han beundrar också reformatorn Gorbatjov. Idag menar han att Ryssland skulle ha mycket att bidra med i EU.

✶ JONATHAN POWER

»Den onda tiden är förbi«

Georgij Arbatov, den sovjetiska utrikespolitikens gräminens, väntade på mig vid busshållplatsen en timme utanför Moskva. 84 år gammal, lätt böjd, tog han tag i min ena arm, lutade sig mot sin hemgjorda promenadkäpp, skuren från en björk i närheten, och ledde mig genom skogen till en glänta där det stod ett litet, sjaskigt hyreshus med flagnande målarfärg i entrén och högar av damm och löv i trappan. I likhet med sin mentor Jurij Andropov, den förra chefen för KGB och senare Sovjetunionens ledare, har Arbatov alltid undvikit många av byråkraternas förmåner och nöjt sig med en anspråkslös lägenhet i staden och denna "datja" på landet.

Vi samtalade som vi gjorde slutet av 1970-talet, länge och väl, över vodka, kaffe, gurka och rödbetor. Denne rådgivare för varje sovjetisk president från Brezjnev till Gorbatjov är fortfarande lika klarsynt som han var då, i november 1978, när han sade till mig att om väst fortsatte att utveckla sina relationer till Kina och närma sig landet med en "antisovjetisk hållning", så att Kina förvandlades "till ett slags militär bundsförvant till väst... så finns det inget utrymme för avspänning... Varför skulle vi gå med på att begränsa upprustningen i Europa, om väst bara kanaliserar sin upprustning till östfronten?"

Helsidesintervjun, som slogs upp stort i *International Herald Tribune* och senare i många andra tidningar, väckte enormt uppseende. Det var första gången en högt uppsatt sovjetisk ämbetsman haft ett längre, dokumenterat samtal med en västerländsk journalist och besvarat alla frågor i en avspänd samtalston. Edward Crankshaw, den framstående sovjetkännaren, skrev i *Observer* att det var "det intressantaste som kommit från det officiella Moskva sedan Chrusjtjovs fall för fjorton år sedan". *The Economist* gjorde intervjun till veckans huvudartikel.

Den här gången var Arbatov mindre hotfull, men tycktes lika upptagen som då av de väst-ryska relationernas utveckling. "Ännu har vi inte återgått till kalla kriget. Men vi kan hamna i ett", sade han lugnt. "Risken finns där. För två år sedan var det omöjligt att tänka sig något sådant. Nu är det möjligt."

Vi inledde vårt samtal med Stalin. Liksom Arbatov är jag övertygad om att den inbyggda fiendtligheten mot Sovjetunionen och senare Ryssland inom en stor del av den utrikespolitiska eliten i väst

går tillbaka på en felaktig tolkning av Moskvas territoriella strävanden efter andra världskriget. För att förstå dagens försämrade relationer är det där man måste börja.

JP: Om du hade dött vid 55, skulle du då ha känt samma sinnesro som du uppenbarligen gör idag?

GA: Jag var mycket kritisk till många aspekter av vårt levnads-sätt, men det var förstås inget man kunde prata om. Det var som en dödsdom. Men jag känner inte att jag kompromissade. Kanske lät jag mig luras av dessa ideologiska dumheter som vi hela tiden svängde oss med. Men jag kände att det var amerikanerna som tagit initiativet till det kalla kriget. Jag tror att bombningen av Hiroshima och Nagasaki var den verkliga början på kalla kriget. Henry Stimson, den amerikanske krigsministern, berättar uppriktigt i sina memoarer att det gjordes för att lära ryssarna att rätta sig efter de nya spelreglerna.

JP: Du tror inte att Stalin planerade en konfrontation med väst efter sin seger i andra världskriget?

GA: Nej. När Stalin mötte de franska och italienska kommunistledarna, Maurice Thorez och Palmiro Togliatti, så bad de honom om råd. De sade att de hade en revolutionär situation i sina länder och undrade om det inte var dags att göra revolution. Men Stalin svarade: "Under inga omständigheter. Det kommer inte att tolereras av väst." Stalin var en skräckgestalt, men han var realist. Han förstod att hans land stod inför en förfärande framtid. Folk kunde inte ut-härda mycket mer hunger. Och alla familjer hade drabbats av fruktansvärda förluster i kriget.

JP: Men han var bunden till en marxistisk expansionsideologi.

GA: Ja, men han menade att det var ofrånkomligt att revolutionen skulle segra. Efter det fruktansvärda krig han fört drog han sig för att påbörja något nytt och farligt. Han föredrog att vänta och låta det kapitalistiska systemets motsättningar och nya ekonomiska kriser ha sin gång. Han var naiv och okunnig. Vår samhällsvetenskap vid den här tiden var i ett bedrövligt tillstånd. Inte för att det saknades intelligenta människor, men för att utrymmet för kreativt tänkande var oerhört litet.

JP: I din bok skrev du, på tal om den sovjetiska interventionen i Angola och i Afghanistan: "Varför blev vi i världens ögon en aggres-

✶ – Putins regeringssystem är det minst transparenta så långt tillbaka som jag kan minnas, säger Georgij Arbakov, tidigare rådgivare åt flera ryska presidenter.

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV JOHAN PATRICNY

siv expansionsmakt under andra halvan av 1970-talet?” Men du besvarade egentligen inte frågan.

GA: Min gissning är att det militärindustriella komplexet hade antagit sådana proportioner att det var bortom politisk kontroll. Ledarna var beroende av det militärindustriella komplexet för att behålla makten. Det var deras främsta maktinstrument, därför ville de inte försämra sina relationer till det. Det fanns ingen enskild person som kontrollerade allt. Hela systemet var infiltrerat av det militärindustriella komplexet.

JP: Varför misslyckades Gorbatsjov? Varför använde han inte sin väldiga makt för att driva utvecklingen framåt fortare?

GA: Gorbatsjov var rädd att gå vidare eftersom han inte var säker på att landet, den allmänna opinionen, var mogen att förstå och acceptera det. Beklagligt nog. Jag anser att han var den bästa ledare vi

någonsin haft, till och med bättre än Andropov.

JP: Men i boken är du mycket kritisk mot honom.

GA: Det är för att han inte utnyttjade sina möjligheter. Och han lät Sovjetunionen falla sönder. Tre berusade män intrigerade i skogen – Jeltsin, Leonid Kravtjuk från Ukraina och Stanislav Sjusjkevitj från Vitryssland möttes i Bialowiezaskogen. Mötet är välkänt, men att de var kraftigt berusade är inte lika välkänt.

JP: Hur vet du det?

GA: Jag hörde det från en av dem som var med.

JP: Är du beredd att säga vem det var?

GA: Nej.

JP: Och hur är det med det militärindustriella komplexets inflytande i dagens Ryssland? Har man fått det under kontroll?

GA: De ekonomiska problemen i Ryssland efter sovjettiden gör- »

de att militärutgifterna minskade starkt, till skada för vår militära säkerhet, men nu har vi något nytt, vår nye ledare, Putin – han är i händerna på detta militärindustriella komplex och många av hans utnämningar går till de där människorna. Jag vet inte hur mycket kontroll han har över dem. I allmänhet tvingas de bekymra sig om sin överlevnad inom det militärindustriella komplexet, inte om att stärka freden. Jag sade en gång till en amerikansk intervjuare – något som var mycket populärt på den tiden – att vi kommer att vålla er stor skada! Vi kommer att beröva er en fiende, och det gjorde vi. Många i Washington har svårt för det. Men det är samma sak här. Det är mycket svårt att berättiga stora militära utgifter när behoven i landet är så stora. Det är ett problem. Putin är kanske – jag känner inte honom eller dem han omger sig med – men utifrån sett är han kanske rädd för att bli anklagad för att försumma militärens behov. Kommunisterna skulle anklaga honom, Zjirinovskij skulle göra det. Det finns många äventyrare nu. Putin är mäktig, han har stort folkligt stöd, men ingen vet vad som kommer efter honom. Det är viktigt. Särskilt byråkraterna vill kunna planera sin framtid.

JP: Har väst missat sin chans att få med sig Ryssland?

GA: Tog båda sidorna verkligen vara på tillfället efter kalla krigets slut? Nej. USA rycktes med av sin ställning som den enda supermakten och inledde en del äventyr. Alla var inte dåliga. Gulfkriget 1991 var något som måste göras. Men det senaste Irakkriget var helt enkelt inte väl förberett, säkerhetstjänsten gjorde inte ett bra jobb och det utfördes illa. Så nu är man indraget i ett eländigt krig där utgången är högst oviss. Irak kan trötta ut USA så till den grad att man drar sig tillbaka, så som skedde i Vietnam. På grund av alla våra interna problem tog inte heller vi vara på tillfället efter kalla krigets slut. Våra ledare var nöjda med att vårt land accepteras som medlem av G8-gruppen. Jag tror inte att ett nytt kallt krig är överhängande, men vi har gått in i en period av multilaterala internationella relationer med många maktcentra. Så såg det ut före första världskriget. Det är ett komplicerat politiskt läge, som kräver mycket stora ansträngningar och en hel del tankearbete. Jag är inte säker på att båda sidor är förberedda för detta. Vi kan steg för steg komma att glida in i allt värre situationer.

JP: Varför har det blivit så illa? Jag tänker på de beslut som fattas om kontroll av vapen och trupper, det spända förhållandet till Storbritannien. Varför förvärras läget så snabbt?

GA: Det viktigaste är att det inte längre förekommer verkliga förhandlingar. Man förlorar intresset för varandra. Båda sidor har sin skuld i detta.

JP: Om du vore president i dagens Ryssland, vad skulle du göra för att förändra den här situationen?

GA: Jag skulle inleda seriösa förhandlingar – två eller tre toppmöten för att diskutera den nya internationella situationen, möjliga handlingsvägar och de stora ländernas ansvar. Och sedan utarbeta en förhandlingsagenda. Vi behöver ständiga förhandlingar. Om man har det måste man hela tiden förbereda sig. Man intresserar sig för det andra landet. Man förhandlar. Man träffar sin motpart regelbundet och lär känna honom, och sedan går det lättare att förhandla. Ta det där mötet i Kennebunkport: det var ingen förhandling. Jag vet hur de gamla toppmötena såg ut. Alla organisationer, även min, var fullt syselsatta. Hela det politiska och militära etablissemangen. Vi tvingades arbeta, arbeta, arbeta. Nu har man tappat intresset. I mitt land bryr sig regeringen inte längre om att fråga vad den akademiska världen tänker och tycker. Jag är rädd att det ser likadant ut i USA. Nu är det bara teater, bara för syns skull. Man skakar hand, tar lite bilder, men seriösa förhandlingar – nej. Numera är ingen intresserad av något. Jag har ingen aning om var de får sin information och sina idéer ifrån. Putins regeringssystem är det minst transparenta så långt tillbaka som jag

kan minnas. Till och med på Stalins tid visste vi att Malenkov tyckte si eller så, och senare blev det ännu tydligare. Jag känner inte till människorna kring Putin. Hur tänker de? Vad kan man säga om Vorontsov? Ingenting. Medvedev? Jag kan inget säga. Jag har sett honom på bild. Jag kan känna igen honom. Han är inte en offentlig person. Han uttrycker ingen uppfattning. Putin har gjort mycket som är bra – han har återupprättat regeringssystemet. Men samtidigt håller han aldrig något tal som blickar framåt. Vad strävar vi efter? Hur vill vi att inrikespolitiken och utrikespolitiken skall se ut? Detta skulle förena och stärka landet i mycket högre grad än hans vertikala regeringssystem. Den genomsnittliga intellektuella tyngden bland maktens människor håller på att minska starkt. Och man får inte lära känna dem. Det började med Jeltsin. En söndag kastade någon fram ett namn; på måndag utnämnde han en ny premiärminister.

JP: Om utvecklingen fortsätter i samma riktning, är du orolig för att väst återigen kommer att betrakta Ryssland som en militär motståndare?

GA: Det beror på vad de gör. Om de uppträder helt vansinnigt så är det möjligt. Men det tror jag inte att vi kommer att göra. Hela den ekonomiska situationen förbjuder det. Du såg dem på vägen hit, dessa småstäder med stora, påkostade hus. Det är vad byråkratin är intresserad av. De är inte intresserade av arbete eller krig eller konfrontation eller världsrevolution. Man skulle kunna skicka polisen till vilket som helst av de där husen och fråga dem var de fick pengarna. Alltsammans är ohederliga pengar. Det finns inga löner som gör det möjligt att köpa sådana ställen.

JP: Putin menar att USA utnyttjade Ryssland när landet var svagt – utvidgningen av Nato, ökat inflytande i det forna Sovjetunionen och så vidare. Nu försöker Putin slå tillbaka genom att häva gamla överenskommelser och hota med att åter rikta missiler mot Europa.

GA: Jag är inte alltför oroad av det där. Jag är mer oroad över vad som händer i Ryssland. Den nya generationen. Vad kommer den att göra? Hur kommer den att se på saker och ting? Hur tänker de? De saknar kunskap om det förflutna och de verkar ointresserade av framtiden. Allt handlar bara om dagens materiella behov. I morgon kommer dessa unga människor att bli viktiga. Det andra är den ekonomiska situationen. Vi är så beroende av oljepriset – som kommer att sjunka – och jag vet inte hur Putin kommer att hantera det. Vi är som en narkoman, beroende av en spruta med höga oljepriser.

JP: Att jag hälsar på hos dig idag har att göra med att vi nu tycks gå in i en ny farlig fas – det förflutnas spöken har inte lagt sig till ro, när allt kommer omkring.

GA: Det är vad folk tänker på, det är vad de talar om. Förr i Sovjetunionen var vi alltför ideologiska, men man kan inte leva utan något slags ideologi. Vi måste sluta med detta dumma prat om hur Ryssland kommer att gå sin egen väg. Det är nonsens. Ledarna måste tänka mer på vart den nuvarande situationen håller på att föra oss, hur man skall lösa problemen och i vilken riktning de egentligen vill leda landet.

JP: Varför har relationen till Storbritannien blivit så dålig?

GA: I brist på verkliga problem får vi sådana här uppblåsta problem. Skurkarna är ryska medborgare som nu finns här, men som tidigare befann sig i Storbritannien.

JP: Finns det en mörkläggning för att skydda Litvinenkos mordare?

GA: Det här ligger väldigt långt från mig och mitt arbete så jag har inte den verkliga bilden. Det kan finnas en mörkläggning. Det kan vara fråga om ren dumhet – jag vet vilket slags folk som finns kring Putin. Det är sådant här jag är rädd för – små saker som plötsligt bara händer, utan att vara planerade på förhand, men som får nog så olyckliga följder.

JP: Är du oroad över regeringens bristande kontroll över Rysslands kärnvapenarsenal?

GA: Vi har haft en rad tekniska katastrofer, vilket gör att mängden vapen är en fara.

JP: Men är det politiska klimatet tillräckligt gynnsamt för att man skall kunna tänka sig ytterligare kärnvapennedskärningar?

GA: Båda sidor har förlorat sin fiende. De ser inget överhängande hot från den andra sidan. Ingen av dem tycks förstå att det snabbt kan återkomma. Den blotta existensen av så många vapen gör en försämring av relationerna troligare och stabiliteten mindre pålitlig. När man har så många kärnvapen måste man säga att det finns en plan för att avskaffa dem, även om man inte kan ange något exakt datum. Annars säger andra länder att om ni kan ha dem, varför kan inte vi? Att ha kärnvapen håller nu på att bli ett tecken på att man är en stornation. Vad har Nordkorea för fiender? Inga alls, men man vill vara ett stort och mäktigt land. Under det kalla krigets dagar var vi rädda att verkliga problem skulle uppkomma för att någon gjorde något dåligt. Nu måste vi vara rädda för att ingendera sidan gör något bra, utan bara hoppas att saker och ting skall fortsätta som vanligt. Men det kommer de inte att göra. Situationen förändras hela tiden. Vi kan få nya diktatorer som dyker upp från ingenstans och vill ha kärnvapen. Skulden för bristande kärnvapennedrustning i USA och Ryssland måste delas lika mellan båda parter. I ärlighetens namn så uppträder vi i Ryssland inte som vi borde. Vi har så många vapen att vi skulle kunna göra en ensidig nedrustning och föregå med gott exempel. Vi kunde montera ned våra raketer och ta andra ur beredskap, så vore amerikanerna tvungna att följa efter.

JP: Vem ger du främst skulden för detta på amerikansk sida, Bush eller Clinton?

GA: Bush måste ges en större del av skulden – genom sin användning av militär makt.

JP: Tror du att ett nytt kallt krig är under uppsegling?

GA: Nej. Men vi kan hamna i ett sådant. Det kommer att vara anorlunda – inte ideologiskt. Det kommer att bli mer problematiskt än det förra eftersom vi nu lever i en flerpölig värld med små stater som har kärnvapen. Förr kunde USA och Sovjetunionen kontrollera alla; nu håller alla på att bli okontrollerbara. Jag säger inte att det är så, men kanske står vi på tröskeln till en period som är farligare än kalla kriget. Risken finns där. För två år sedan var det omöjligt att tänka sig något sådant. Nu är det möjligt. Mycket kommer att beropa personligheten hos de framtida ledarna för USA och Ryssland.

JP: Vem skulle du vilja se som president här?

GA: Jag har ingen favorit – eftersom jag inte känner till kandidaterna.

JP: Vad säger du om Sergej Ivanov?

GA: Jag känner honom bara till namnet. Men logiskt sett borde han inte vara det bästa valet, eftersom hans erfarenhet är mycket begränsad. När Brezjnevs blev Sovjetunionens ledare hade han en lång rad olika erfarenheter bakom sig – i armén, i krig och fred, i republiker som Moldavien och Kazakstan, inom jordbruk och industri, plus att han hade åtskilligt sunt förnuft. Han satt förstås kvar för länge på sin post, vilket förstörde hans rykte. Men nu hör man folk säga att det var vår bästa tid någonsin. Det skulle inte jag säga. Men det var en tid av stabilitet, och människor kände att morgondagen skulle bli lite bättre än i dag, och nästa dag lite bättre än morgondagen.

JP: Och på amerikansk sida?

GA: Hillary Clinton kunde kanske bli en bra president. Barack Obama känner jag inte till.

JP: Obama sade nyligen att USA "återigen måste leda världen".

GA: Om han tänker sig att bli en ledare, någon som styr världen, är han en naiv nykomling inom politiken. Även om han tänker så borde han inte säga det högt.

JP: Mitt Romney, en ledande republikansk kandidat, skrev nyligen att "hotet från den radikala islam är precis lika verkligt som det som tidigare kom från Nazityskland och Sovjetunionen. Följderna av att ignorera detta hot – till exempel en radikaliserad islamisk aktör med kärnvapen – är helt oacceptabla", sade han.

GA: De har hittat sin förlorade fiende! Nu kan allting förklaras och berättigas, militära utgifter, militära ingrepp, allt. Ett "civilisationernas krig" är helt artificiellt.

JP: Kommer allt detta att fortsätta efter Bush?

GA: Det kommer det att göra, även här. Vi måste hitta en förhandlingsväg mellan olika islamiska ledare, för det här är dåligt för både kristendomen och islam. Kanske behöver vi en konferens med deltagare från Kina, Japan, Malaysia, Indonesien, Egypten och delar av den kristna världen. Vi måste undvika att en hel ny generation växer upp med denna idé om ett "civilisationernas krig". Det kan bli en självuppfyllande profetia. Om det pågår under lång tid så blir det så. Pakistan har kärnvapen. Snart kommer Iran också att ha det. Spridningen kan bara hejdas i ett förbättrat världsklimat, genom att stormakterna minskar sina egna kärnvapenlager. Vi bör föregå med gott exempel och sedan fråga: Varför behöver ni dem? Frukta ni andra länder? Om det är så, låt oss diskutera saken och se om vi kan hjälpa er att hitta en förhandlingsväg.

JP: Kan Ryssland bidra till att förhindra att Iran avbryta sin utveckling mot kärnvapen?

GA: Jag tror att vi tillsammans med USA kan hindra Iran från att skaffa sig kärnvapen. Alla i Moskva säger: "Varför skall vi bekymra oss om det? Amerikanerna har större anledning att oroa sig." Det är alltså USA som måste leda förhandlingarna. Om saker och ting fortsätter som nu är iranska kärnvapen oundvikligt. Men om vi förhandlar och föregår med gott exempel genom egna nedskärningar så kan det undvikas. Jag känner inte de muslimska ländernas ledare personligen, men jag vet att kärnvapen-innehav gör en ledare mer äventyrlig och fordrande.

JP: Är du, i likhet med Pentagon, orolig för en militär upprustning i Kina?

GA: Tanken på en kinesisk upprustning känns ganska olustig. Det är ett större militärt hot mot Ryssland än mot USA. Men just nu ser jag ingen påtaglig fara. Kina klarar sig ganska bra med att på fredlig väg ta sig in på världsmarknaden. Kina stod under lång tid utanför det internationella samfundet. Det kom att prägla ledarnas psykologi. Nu är de engagerade i ett genuint försök att bygga upp sitt land. Samtidigt finns det inga garantier för att militären inte kommer till makten. Det vore olyckligt för Kina och dess grannar. Det är viktigt att fortsätta förhandla med Kina. Vi måste bygga upp ett flerpöligt internationellt system och grunda vår gemensamma säkerhet på det.

JP: Anser du som Gorbatsjov att Ryssland bör ingå i det europeiska "huset"?

GA: Naturligtvis. Ryssland har mycket att bidra med i EU. Varför skall man hållas utanför, som Estland och Polen vill? Den onda tiden är förbi. Om vi bara levde i det förflutna skulle ingen skaka hand med en tysk. Nu måste EU hjälpa till, om så bara symboliskt, för att visa att man inte är emot ett ryskt medlemskap i EU. Om EU kunde säga att Ryssland om ett eller ett par årtionden kan bli medlem, så skulle det bidra till att stabilisera den ryska politiken. *

✧ ÖVERSÄTTNING JIM JAKOBSSON

ILLUSTRATION JOHAN PATRICIUS

Blodlös Blair? Tony Blair avbildad i grisblod för att uppmärksamma blodbristen vid brittiska sjukhus.

FOTO: REX FEATURES/JBL BILDBYRÅ

Tv-serien som sågar Blairs sjukvård

Storbritanniens filmande sjukvårdskritiker Jedd Mercurio visar upp en engelsk sjukvård på ljusårs avstånd från den idealbild som tecknas i Michael Moores *Sicko*.

TV På svenskar omfamnar amerikansk kultur lika helhjärtat som de som älskar att kritisera den. Vänstersinnade debattörer och recensenter läser, lever och andas amerikanskt – amerikanska böcker, amerikansk vetenskap, amerikanska argument... ja, till och med amerikanska cigaretter, vilket väl är den högsta av ironier; att de mest hårdnackade globaliseringsmotståndare kan betala mer per månad till den kallhamrade amerikanskstyrda tobaksindustrin än till, säg, Amnesty.

SANNOLIKT SKULLE DE storökande svenska filmkritiker som jublade högt över Michael Moores *Sicko* inte heller tacka nej till amerikansk sjukvård om lungorna börjar rossla och de plötsligt tvingades researcha statsfinansierad sjukvård på allvar.

Svenska filmkritiker känner alltså ett samkulturellt släktskap med Michael Moore – men har aldrig hört talas om Storbritanniens främste filmande sjukvårdskritiker, Jedd Mercurio. Det är ungefär som om poprecensenter hyllar Britney Spears men ald-

rig har hört talas om Madonna, eller som om litteraturkritiker lovordar Bengt Ohlssons *Gregorius* utan att känna till *Doktor Glas*. Inom svensk filmkritik är en sådan fundamental okunskap inget problem – det är legio.

Det typiska här är förstås att Jedd Mercurio inte ironiserar över amerikansk inrikespolitik utan skapar hårt satiriska BBC-verk om National Health Service.

Om den svenska filmkritikerkåren kunde sin europeiska samtidskultur lika bra som den amerikanska – om den kunde sin Jedd Mercurio – skulle den omgående halvera sitt snittbetyg för *Sicko*, illa berörd av Michael Moores löjeväckande naiva tomtetro på att europeisk sjukvård, i synnerhet NHS, är ett slags socialpolitisk året-runt-julafton.

Till skillnad från Michael Moore vet Jedd Mercurio allt om sitt ämne. Han arbetade fortfarande som NHS-anställd läkare när han i början av 1990-talet skrev läkarserien *Cardiac Arrest* under pseudonym.

Och hade *Sicko*-hyllande filmkritiker sett hans senaste dramaserie för BBC, den

nu dvd-aktuella *Bodies*, hade Mercurio varit världens mest hyllade sjukvårdssatiriker i stället för Moore.

BODIES GAV HELA läkarseriegenren en svidande elektrochock när första säsongen sändes 2004. Patienter dog utan pardon och utan nödutgång för sorgkänslor; operationsscener var skrämmande realistiska (vilket skapade en tuff debatt i England); och framför allt skildrades personalen i ett utlämnande kliniskt ljus: den ångestladda mentala pressen, den hierarkiska sjukhuspolitiken; byråkratin och karriärismen; den samvetslösa ekonomiska verkligheten inom NHS.

För den statsanställda sjukhuspersonalen i *Bodies* handlar det mesta om att å ena sidan få rutin på att klara av att ge anhöriga negativa besked med minsta möjliga medel för att orka vidare till nästa patient, och å andra sidan dra jämnt med en överläkare, som slarvar och missar mer än alla andra, men som bemästrar maktmyglet och den skoningslösa hederskodex som går ut på att läkare måste täcka upp för varandras misstag.

SJÄLVA OPERATIONSSCENERNA ÄR extremt utmanande. Man vänder ofta bort huvudet. När ett barn under en förlossning fastnar med armen, medan bara huvudet är ute, knäcker läkaren den så vi hör knaket. Vi tillåts inte missa en detalj när en patient som håller på att kvävas ska räddas med en trakeotomi, och läkaren – som aldrig förut gjort ingreppet – fumlare så att patienten kvävs av sitt eget blod. Och givetvis får vi också se efterspel i form av skadeståndskrav, anmälningar, motanmälningar och smutsigt – för att inte säga dödligt – styrelsearbete. Överlevnadsinstinkter krävs av personalen lika mycket som av patienterna.

När varje dag är ett helvete är det intrigen och ambitionerna – detta pumpande blodomlopp av "things going on" – som driver folk framåt. Och som inte minst driver *Bodies* framåt som tv-serie.

För storyn är starkare än man kan luras att tro under det överrumplande närgångna första avsnittet. Snart nog utkristallieras en episk berättelse om rivalitet på liv och död, där inget är svartvitt och nyanserna gör helheten.

När man sett *Bodies* – och fått en inblick i statskommersiell sjukvård – vill man inte ha mer *Cityakuten* eller *Grey's Anatomy*, och definitivt inte *Sicko*. Och hade Michael Moore sett *Bodies* när den gick på tv hade han tvingats skriva om inte bara sitt manus utan även hela tesen.

KJELL HÄGLUND

I avsaknad av tyglande normer

Hur mår egentligen USA inombords? David Lynchs nya film *Inland Empire* skildrar ett imperium på dekis. Men filmen kan också ses som en resa i Lynchs eget imperium.

FILM Hur står det egentligen till med det amerikanska imperiet? Det är en relevant fråga i en tid när kriget i Irak framstår som alltmer misslyckat och bilden av USA runt om i världen har svärtats ned. Idag ifrågasätter allt fler människor om USA fortfarande förtjänar att betraktas som en supermakt som det finns anledning att påverkas och influeras av. Men den amerikanske regissören David Lynch har ett litet annorlunda perspektiv. Lynch är aktuell med filmen *Inland Empire*, som gick upp på svenska biografier i oktober.

I STÄLLET FÖR ATT undersöka hur USA:s omvärld betraktar vad som hittills har ansetts vara ett mäktigt och ohotat imperium, blickar han inåt, och frågar sig hur Amerika mår inombords. Det är naturligtvis inte första gången som Lynch vänder på den här stenen. Redan i filmen *Blue Velvet* (1986) ifrågasatte han den amerikanska småstadsidyllen. Men i den nya *Inland Empire* går han djupare. I stället för att enbart göra analysen av den egna nationen till en del av det lapp-täckte av teman som Lynchs filmer ofta består av, låter han denna sorts frågeställningar uppta merparten av filmen.

Trots detta är det knepigt att ge en rättvis bild av innehållet. Nikki Case, spelad av Laura Dern, är en skådespelerska som länge har väntat på sin comeback. Hon hoppas nu få huvudrollen i en storfilm, en nyfilmatisering av en europeisk produktion över vilken det har påståtts vila en förbannelse (den tidigare versionen kunde aldrig slutföras eftersom skådespelarna dog). Dagarna innan hon ska få besked om rollen, får Case också följdriktigt besök av en gammal häxliknande kvinna, som låter henne se in i framtiden och bevittna vad som skulle hända om hon gav sig in i projektet.

Vi får sedan se hur Case, som till en början är mycket entusiastisk över sin medverkan i filmen, sakta men säkert förs närma-

re avgrundens rand på grund av rollens krävande natur. I en av de sista scenerna, som vi upplever vara en del av den film som spelas in, kollapsar hon slutligen i världens kanske mest berömda gatukorsning, Hollywood/Vine, mitt i centrala Los Angeles.

HISTORIEN OM NIKKI Case är dock enbart en bräcklig ram för det virrvarr av scener och till synes osammanhängande berättelser som utgör *Inland Empire*. Små detaljer, färger, musikstycken och platser, är det som egentligen binder ihop denna yviga film.

✧ I Lynch-land kan ingen höra dig skrika.

FOTO: EVERETT COLLECTION/JBL BILDBYRÅ

Och till detta måste man naturligtvis även lägga Laura Dern, som under filmens lopp ges en rad olika identiteter, vilka hon bär upp mästertligt. Ytterst är allting bitar i det pussel över dagens Amerika som Lynch bjuder in filmpubliken att lägga.

Filmerna skildrar ett imperium på dekis, en nation som kanske till och med närmar sig sitt slut. Det amerikanska samhället har tidigare gjort sig känt för den starka sociala sammanhållningen. Av detta tycks inte mycket finnas kvar. Man har färdats från godtrogen välvilja till paranoia, från att ha

räknat med den närmsta grannens stöd till känslan av att han eller hon kan vara ett hot. Och man kommer allt längre bort från de idylliska fantasier som Hollywoods drömfabrik alltjämt pumpar ut. Precis som i *Mulholland Drive* (2001) blir just Hollywood i *Inland Empire* ett mål för Lynchs kritik. Hollywood framstår för honom som en plats som kan krossa enskilda människor och ödelägga livsdrömmar. I det här avseendet är filmerna faktiskt så pass lika varandra att den senare hade kunnat gjorts på överblivet material från den förra.

Lynch tycks vilja säga att Amerika idag präglas av Hollywoods allra sämsta sidor, vilket inte är en helt orimlig tes. All den ytlighet som ofta följer i kölvattnet på drömfabrikens storproduktioner har gjort sitt avtryck inte bara på det moderna USA, utan även på västerländska samhällen i allmänhet. Inte minst konstnärer som Lynch är utsatta, eftersom konsten i en allt högre utsträckning reduceras till en fråga om yta. I likhet med hur Sovjetkommunismen, vilken paradoxalt nog är på tapeten i *Inland Empire*, omformade människor till tomma skal, riskerar dagens västerländska ytlighetsideologi att få motsvarande konsekvenser.

Från filmindustrin sprids naiva idéer och ideal om obegränsad individuell frihet. Ideal som långsamt vinner mer och mer mark. Vart en sådan mentalitet i värsta fall kan leda har Lynch visat genom hela sitt konstnärskap. I såväl detta senaste verk som i många av hans målningar, kortfilmer och andra långfilmer har han skildrat de mänskliga avarter och udda böjelser som kan springa ur avsaknaden av tyglande normer.

Inte bara detta, utan även mycket annat ur Lynchs tidigare arbeten går igen i *Inland Empire*. Ja, den är praktiskt taget fylld till bristningsgränsen av referenser till äldre produktioner. Här finns exempelvis 50-talsvärlden ur *Twin Peaks* (1990–91) och den grymiga, svartvita estetiken ur genombrottsfilmen *Eraserhead* (1977). Lägg därtill Laura Dern själv, en hjältinna som ofta återkommer hos Lynch. Detta lämnar dörren öppen för ytterligare en tolkning av filmen.

DEN AMERIKANSKA FÖRFATTAREN Paul Austers senaste roman, *Resor i skriptoriet*, är i grund och botten en rundvandring i hans litterära universum. Vi får på nytt stifta bekantskap med alla de karaktärer som har passerat revy i Austers tidigare böcker. På samma sätt skulle man kunna se Lynchs nya film som en resa i hans egen värld eller, om man så vill, hans inre imperium, tillägnad alla dem som länge har följt hans karriär.

✧ JOHAN WENNSTRÖM

Staten, kapitalet och latinet

Det statsfinansierade Lunds universitet lade ned undervisningen i latin eftersom ämnet ansågs olönsamt. Paradoxalt nog hade kapitalet större känsla för icke-kommersiella värden.

KLASSISKA SPRÅK Tidigare i år bestämdes att undervisningen i latin vid Lunds universitet skulle upphöra av kostnadsskäl, och att en humanistisk utbildningstradition som går ända tillbaka till lärosätets grundande därmed skulle huggas av. Latinet betalade sig helt enkelt inte, resonerade man, och så drog man ett streck över Västeuropas hela bildningstradition under två millennier.

Nyligen kom dock latinet hastigt och lustigt tillbaka till Lund. Grundutbildningen skall återupptas, och många inbitna klassiker som undertecknad jublar naturligtvis. Men skedde detta som ett resultat av att man i maktens korridorer lyssnade till de enrågna börnerna, artiklarna och påpekandena om latinets vikt för vår kulturhistoria? Nej. Återupptagandet av utbildningen var resultatet av en privat donation.

De statliga organen fann det inte mödan värt att skjuta till pengar till något så urmodigt och nischat som studier i den romerska antikens, de medeltida skolastikernas och filosofernas, renässanshumanisternas och de nylatinska forskarnas språk, det språk som användes av så skilda personer som Horatius, Thomas av Aquino och Emanuel Swedenborg. I stället fick en privat stiftelse göra arbetet – vilket trots att beslutet var bra nästan kan verka lite tragikomiskt.

EN AV TANKARNA med att ha en stark offentlig finansiering av lärosätena borde ju vara att man utan alltför kraftig hänsyn till vad som är opportunt och "vinstgivande" skall kunna bedriva akademisk utbildning och forskning inom relevanta fält. Man kunde tänka sig att andra värderingar skulle ligga bakom valet av finansieringsobjekt än bara hur många individuella studenter man får tag i. Men det var just detta man hänvisade till när man lade ned latinundervisningen: studenterna sades vara för få. Två frågor väcks av detta.

För det första: Är systemet med tilldelning

efter studentantal egentligen särskilt lämpat för högre akademisk utbildning? Är inte ett sådant tänkande främmande för det som universiteten har som syfte att ägna sig åt? Hör det inte snarare hemma inom den privata, vinstdrivande sfären än inom den allmänfinansierade forsknings- och utbildningssektorn, där målet borde vara att erbjuda god utbildning och kvalitativ forskning för att lära oss förstå oss själva och omvärlden?

För det andra: Är det sjunkande antalet studerande inom klassiska språk (och språk överhuvudtaget) en av historiska lagar givna nödvändighet?

VAD JAG ANSER i den första frågan görs nog klart av mina medvetet retoriska formuleringar. Själva idén att forskning och utbildning alltid skall "betala sig" i pengar är direkt destruktiv och själv motsägande: det handlar ju ändå om skattemedel.

Vilket för oss vidare till den andra frågan. Vad det handlar om är inte "historiens nödvändiga utveckling" bort från det klassiska och humanistiska, utan om medvetna politiska beslut. Ju mindre man satsar på studier i klassiska och andra språk redan på gymnasiet, desto färre kommer naturligtvis att studera dessa ämnen på universitetet.

Det dåliga läget för de klassiska ämnena i Sverige beror på specifika politiska beslut som ger lätt förutsebara resultat. En bit trä man hugger i blir kortare – så är det. Att sedan oroat tala om att träbitarna i Sverige med tiden förlorat så mycket i längd kan för en utomstående tyckas inte bara cyniskt utan nästan lite humoristiskt i sin inkonsekvens.

Världen känns onekligen bakvänd när det är privata intressen som räddar de föga ekonomiskt vinstgivande men vetenskapligt och kulturellt livsnödvändiga studierna – medan det allmänfinansierade släpper dem. Staten och (små)kapitalet tycks i detta fall ha valt varsin båt att sitta i.

OLA WIKANDER

✧ Celsus bibliotek i Efesos i nuvarande Turkiet

En kamp

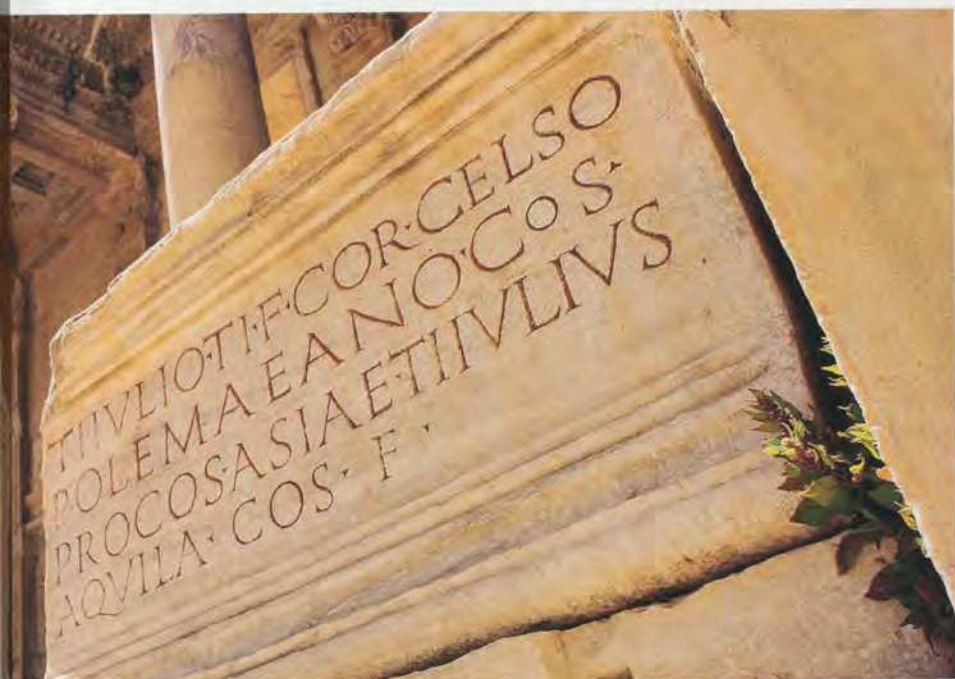
I 1960-talets diskussioner om latinets plats i gymnasieskolan vände sig Gunnar Ekelöf mot traditionslösheten inom de svenska modernismkretsarna från 1930-talet och framåt.

LITTERATUR De klassiska språkens ställning har diskuterats flitigt på senare tid, sedan Lunds universitet avskaffade grundutbildningarna i latin och grekiska. En liknande debatt utbröt 1962. Då handlade det om latinets plats i gymnasieskolan. *Dagens Nyheter*s ledarsida argumenterade för att ämnet inte skulle vara obligatoriskt på den humanistiska linjen.

Frågan diskuterades också på tidningens kultursida. Latinet försvarades, föga överraskande, av ämnets företrädare. Men även poeten Gunnar Ekelöf, som i år skulle ha fyllt 100, deltog med artikeln "Tradition eller traditionsbrott".

Det kan finnas skäl att uppmärksamma Ekelöfs artikel. Ty detta inlägg i en samtida tidningsdebatt innehåller idéer som är centrala för hans författarskap.

Ekelöf skriver att diskussionen om latinet i skolorna egentligen bara är en detalj i en

stod färdigt år 135 efter Kristus.

FOTO: GRAFTON SMITH/CORBIS/SCANPIX

för bildningsarvet

större och mer betydelsefull fråga: Tradition eller traditionsbrott? Och i denna fråga finns det bara ett val. Den som tror att han kan bryta sig ur traditionen är "konkursmässig".

DETTA VAR EN uppfattning Ekelöf ofta förde fram. Essäsamlingen *Blandade kort*, som utkom 1957, inleds med texten "Vår traditionslöshet". Där beskriver Ekelöf svensken som den mest konsekvente fadermördaren i Europa. Det handlar om den arrogantes förhållande gentemot det förflutna som är en del av honom själv:

"Generation avsvär sig generation. Det fanns, åtminstone för lite sen, gott om arbetare som ansåg att litteraturen började med Dan Andersson. Årets gymnasister kan mycket väl anse att den börjar med 40-talisen, eller kanske Fem unga, eller på sin högsta höjd Strindberg."

En likartad beskrivning finns i "Tradition eller traditionsbrott". Där berättar Ekelöf att han känt människor som ansett att "litteraturen börjat med Dan Andersson, eller med Lawrence, eller möjligen Whitman, kanske Strindberg, och som a priori betraktat allt tidigare eller på sidan som oläsbart, Dostojevskij oläsbart, Tolstoj, Stendhal oläsbart och så vidare". Vilka var dessa personer som ansåg att 1800-talets största romanförfattare var oläsbare? Ekelöf anger inga namn. Men Tora Dahls självbiografiska verk *Kamrater*, som utkom 1978, kastar ljus över frågan. Dahl beskriver där sitt och maken Knut Jaenssons umgänge med Artur Lundkvist och Erik Asklund.

Jaenssons och Dahls hem var samlingspunkten för ett antal författare. I denna krets var DH Lawrence en central gestalt. Lundkvist översatte honom medan Jaensson skrev en bok om honom. Men när Jaensson berättade för sina unga vänner om en annan av sina favoritförfattare, Stendhal, visade det sig att de inte hade läst honom. Jaensson lånade dessutom ut Dostojevskijs roman *Brott och straff*. Tora Dahl mindes tydligt Lundkvists omdöme när han lämnade tillbaka boken:

"HAN KAN JU inte skriva. En modern författare skulle ha kunnat göra något av stoffet, men som det nu är, så är han ju oläsbart." Asklund formulerade sig likartat: Dostojevskij var nog bra för sin tid, men då kunde man ännu inte skriva.

Ekelöf tillhörde samma krets, och bodde periodvis hos Jaenssons. Ekelöf och Lundkvist delade under en kort tid på 1930-talet ett intresse för den surrealistiska poesin, och de två utgav tillsammans med Jaensson tidskriften *Karavan*. Men Ekelöf var främmande för den vitalism och primitivism som fanns hos Lundkvist och andra av de Fem unga.

"Vi måste lära de nya melodierna/ och plocka de nya orden ur rymden/ med våra läppar", heter det i Lundkvists samling *Svart stad* (1930). Ekelöf var tidigt intresserad av de gamla melodierna. Redan som gymnasist hade han fascinerats av den romerske diktaren Petronius. Petronius fick senare bidra med ett motto – på oöversatt

latin – till Ekelöfs första diktsamling *sent på jorden* (1932). Boken innehåller också dolda citat av exempelvis Sofokles och Li Po.

Den traditionsfientlighet som Lundkvist och Asklund gav uttryck för låg i tiden. År 1930 hade den funktionalistiska arkitekturen fått sitt genombrott i Sverige genom Stockholmsutställningen. Dess arkitekter – bland andra Gunnar Asplund, Sven Markelius, och Uno Åhrén – förklarade sig vara solidariska med den nya tiden, de ville vara dess tjänare. De talade raljant om en "gamal kulturs urvuxna former".

De funktionalistiska arkitekterna fick stort utrymme i *Spektrum*, som började komma ut 1931. I denna tidskrift debuterade Ekelöf, och kom snart även att tillhöra dess redaktion. *Spektrum* blev sedan också ett förlag och gav då ut *sent på jorden*.

Senare skulle Ekelöf distansera sig från den mentalitet som fanns i tidskriften. I prosavolymen *Promenader* (1941) skriver han att Freud, Le Corbusiers funktionalistiska arkitektur och Sovjetunionen var ämnen som ofta diskuterades i *Spektrum*kretsen:

"Det var revolutionära resonemang så tillvida som de utgick från att den mest fullständiga traditionslöshet var idealtillståndet och att en sådan traditionslöshet var en tänkbar framtida verklighet. Mot alla stämningar eller föreställningar som inte kunde upplösas i rent intellektuella beståndsdelar uppträdde man hänfullt avfärdande."

Artikeln "Tradition eller traditionsbrott" har sällan tagits upp inom Ekelöfforskningen. Och när det harskett har den blivit missförstådd. Ekelöf uttryckte sig lite svävande i frågan om latinet skulle vara obligatoriskt på den humanistiska linjen, vilket hade varit utgångspunkten för debatten i *Dagens Nyheter*. Detta har tolkats som ett utslag av den avantgardiske experimentatorns ambivalens inför det klassiska arvet.

SOM VI HAR sett var Ekelöf emellertid tydlig i sin höga värdering av detta arv. Vad han tvivlade på var om skolan var den bästa förmedlaren. Ekelöf var generellt skeptisk till utbildningssystemet. Denna inställning hade sin grund i egna erfarenheter. Han sade sig ha avskytt skolan och hans tid vid universitetet blev kort.

I den centrala essän "En outsiders väg" förklarade han sig stå på de autodidaktas sida, trots att han inte var autodidakt i proletär bemärkelse. Det Ekelöf verkligen lärt sig hade han lärt i ett slags nödvärn mot det andra velat propa i honom. All verklig bildning är, ansåg han, självvald och självförskaffad.

»

I "Tradition eller traditionsbrott" skriver Ekelöf visserligen att han numera är tacksam mot sina lärare i latin och grekiska. Men han beskriver den ena av dem som en neurotiker och hysteriker som höll klassen i skräck. Och han menar att de kunskaper han fick i dessa ämnen var dyrköpta:

"Om skolornas undervisning i klassiska språk ens i någon mån använder samma metoder och står på samma nivå nu som den gjorde på 20-talet, så kan den lika gärna avskaffas. Och om den avskaffas, är det lärarslentrans fel och inte de klassiska språkens."

EKELÖF ÅTERKOM TILL denna fråga vid flera tillfällen. I ett brev till latinprofessorn Alf Önnersfors 1963 förklarade Ekelöf: "Jag är inte anti-humanist som DN [...] men jag är anti den rest av plagg- och pluggskola som på min tid bestods och väl ännu består."

"Tradition eller traditionsbrott" är alltså ett av flera uttryck för Ekelöfs starka känsla för de sedan länge döda. Den känslan förmedlade han inte bara på prosa utan också ofta i sin poesi. I *Strountes* (1955) hävdar poeten att de levande ofta gör oss ont, medan de döda inte gör oss någon skada: "De levande är tärande/ De döda, de är närande".

Det verk där detta synsätt tydligast finns uttryckt är nog *En Mölna-elegi*. Den innehåller allusioner till äldre författare som Bellman och Swedenborg, liksom till Ekelöfs egen släkthistoria. Ekelöf skriver:

"Så känner jag/ i djupet av mitt mellangärde dessa döda:/ Den luft jag andas stockar sig av döda,/ den törst jag dricker är försatt med döda,/ de är min hunger och de är min föda:/ Jag dör deras liv, de lever min död."

NÄR ELEGIN PUBLICERADES 1960 var Artur Lundkvist mer negativ än andra recensenter. Han liknade *En Mölna-elegi* vid en "hundkyrkogård", fylld av begravda anspelningar och citat. Inte minst var han irriterad över de långa latinska citaten i texten.

Ekelöf fortsatte dock konsekvent att arbeta i enlighet med vad han hade skrivit i essän "Deklaration" (1941): "Samhörigheten med de döda – eller hellre: med de döda inom en – är på många sätt mera levande än samhörigheten med de coexisterande som man är skild från genom ett tjockt lager av noshörningshud."

Sedan 1968 är Ekelöf själv en av dessa döda. Vi är nog inte så få som, trots att vi är födda efter detta år, uppfattar honom som mer levande än det mesta i den samtida kulturen.

★ DAVID ANDERSSON

Bilden av Giacometti och rummet

Skulptören Alberto Giacomettis ateljé var en del av hans verk. I en pågående utställning i Paris framträder bilden av en konstnär som blev mytisk närmast mot sin vilja.

KONST I bilden av Paris, artisternas, konstnärernas och de intellektuella Paris, är Alberto Giacometti en självskreven gestalt. Vem har inte skymtat honom småspringa över gatan i Paris med rocken över huvudet som regnskydd på Henri Cartier-Bressons snapshot? Och vem har inte sett någon av alla dessa bilder av en smal, allvarlig, rökan-de man i färd med att modellera eller flankera sina (smala, allvarliga men inte rökan-de) arbeten?

Bilden av Giacometti, det svartvita fotot av mannen som arbetar eller poserar i ateljén, vänporträttet taget av tidens mest välrenommerade fotografer, är lika känd som Giacomettis verk.

När nu Centre Pompidou ordnar en stor retrospektiv utställning (öppen till den 11 februari -08) om Giacometti kommer ytterligare en storhet in i bilden: ateljén. Ateljén har även givit namn åt hela utställningen – *L'Atelier de Giacometti* – efter Jean Genets text om konstnären.

Kontakten med ateljén får man som besökare dock inte omedelbart. Verken är ordnade tematiskt och uppställda mot vita skärmar. Ingen rekonstruerad ateljé – men i ett rum återges i en serie foton hur man i början av 70-talet tog ned väggarna från Giacomettis ateljé för att spara dem då själva byggnaden skulle rivas. Och här börjar man ana något.

GIACOMETTI HYR FRÅN och med 1926 en lokal i gatuplanet rue Hippolyte-Maindron. Han säger själv senare att detta blir en av de avgörande händelserna i hans liv. Här stannar han och både bor och arbetar med avbrott för kriget och resor till den del av Schweiz där han är född.

Ateljén är tämligen mörk; till skillnad från andra konstnärer är skulptören så illa tvungen att hålla till i marknivå eftersom skulpturer ofta är tunga. I taket sitter en naken glödlampa och så småningom har Giacometti råd att dra in vatten, liksom att låta laga det läckande taket.

Och det är alltså här som epokens stora fotografer defilerar och tar de suggestiva bilderna av mannen i clairobscuren. I bakgrunden ett trapplopp upp mot mezzaninen, högt sittande fönster, bord, kavaletter, stafflier, en enkel stol.

Men också väggarna, de släta putsväggar som blir Giacomettis ständiga skissblock, en föränderlig fond av teckningar och ristningar – som gammaldags graffiti. Framför och runt honom – frågorna utan svar, de trevande efterbildningarna av verkligheten, försöken att se – skulpturerna.

GIACOMETTI SÄGER SJÄLV att hans skulpturer inte ska iscensättas. Han blir till exempel irriterad på de foton som Brassai tar med ett i hans ögon alldeles för teatraliskt ljus. Han föredrar en enkel och neutral ljussättning, som låter de rum skulpturerna själva skapa anas. För detta är Giacomettis syn – skulpturerna är i sig rumsskapande, iscensätter sin omgivning.

Giacometti hjälper dem på traven, socklarna är lika viktiga som gestalterna. Här finns huvuden som ser ut att sticka upp ur ett block i mänsklig storlek och som leder tankarna till Michelangelos oavslutade skulpturer, liksom omgivande burar och snudd på överdimensionerade piedestaler.

Som om han inte kan förstå sig ett huvud utan kavalettens höjd under – den han stått vid och skrapat och målat och skra-

✧ Smala och allvarliga skulpturer av en smal och allvarlig skulptör. Giacometti fångad med cigarett i munnen i sin ateljé.

FOTO: HENRI CARTIER-BRESSON/MAGNUM PHOTOS/IBL BILDBYRÅ

pat igen i gipsen. Samtidigt bär skulpturerna tydliga spår av det rum i vilket de skapades. De formade en gång en oregelbun-

den och ständigt skiftande skog av stammar och grenar, som de fortfarande påminner om, trots att de nu står uppställda mot

vita fonder i oklanderligt elljus. Tydligt blir också i denna utställning Giacomettis starka band till konsthistorien. Här finns mängder av avbildningar, teckningar han gjort av allt från egyptisk och sumerisk skulptur till samtida verk av Matisse. Tecknandet är för Giacometti själv inte en klassisk konstnärsutbildning där man kopierar antika skulpturer, utan ett sätt att se genom någon annans ögon.

Resultatet visar dock den enorma hantverksskicklighet som behövs också för att komma fram till ett uttryck likt Giacomettis, till synes så enkelt.

Själv tänker jag att Giacometti likt tidens stora arkitekter fortfarande hade klassiska mått och proportioner i blodomloppet. Brottet mot historien kommer i nästa generation, den vi ser idag, där många konstnärer aldrig varit i närheten av en gipsavgjutning av ett verk från antiken. Ännu mindre tecknat av det.

OM UTSTÄLLNINGEN ALLTSÅ kan ses som en konventionell, om än helt korrekt uppställning av en av nittonhundratalets stora konstnärers verk, så är katalogen desto intressantare.

Här tas det avgörande greppet: ateljén. Här får man också närmare lära känna människor som var nödvändiga för Giacometti: brodern Diego som var hans ständige assistent och modell i arbetet, liksom hustrun Anette som skrev ut alla hans texter och rättade franskan då det behövdes.

Den världsberömda skulptören Giacometti var i själva verket ett litet familjeföretag.

I övrigt följer man kronologiskt mannen och verket, samarbetet med surrealisterna och Breton som så småningom går i kras under mellankrigstiden. De mycket små, närmast minimala skulpturerna som blev till i Schweiz under kriget, och sedan efterkrigstidens "export" till USA. Konstscenen har flyttat till New York och med på resan är nu Sartres texter om verket, som förstås därmed får en existencialistisk klangbotten.

Man resonerar också kring just det faktum att Giacometti visste att utnyttja media, foto och text, samtidigt som han länge vägrade bli berömd.

Menden process han närmast lekfullt hade påbörjat då han lät goda vänner fotografera, ställa ut och skriva, tog sedan över. Blev omöjlig att hejda.

Trots detta fortsatte han att arbeta och ställa ut tills hans hjärta slutar slå 1966. Då är han 65 år gammal, och har mer eller mindre medvetet blivit en myt.

✧ KARIN STENSDOTTER

✶ Utan trosor i Tyrolen. Konstnären Spencer Tunicks uppmärksammade manifestation mot klimatförändringarna.

FOTO: SPENCER TUNICK/GREENPEACE/WUERTEMBERG

Med smak för det irrationella

I en ny tegelstensvolym tar Rudolf Safranski ett brett grepp om den tyska romantiken och visar bland annat hur den romantiska livskänslan behållit sin aktualitet.

LITTERATUR Utan romantik vore livet en villfarelse, menar den framträdande tyske filosofen och författaren Rüdiger Safranski. På många håll, till exempel i *Der Spiegel*, framställs hans senaste bok, *Romantik. Eine deutsche Affäre*, som ett tecken på en renässans för denna "tyska känsla". Detta underblåses även rad romaner och biografier om den tyska romantikens förgrundsfigurer som kommit ut i Tyskland på senare tid – som trilogin om det poetiska geniet Novalis.

En manifestation med liggande nakna män och kvinnor i en alpglaciär, i protest

mot klimatförändringarna, är exempelvis romantik enligt Safranski. Bilden som togs vid en aktion tidigare i år spreds snabbt över världen. Gröna protestaktioner är ett av uttrycken för en romantisk livshållning av idag, anser Safranski.

För romantik handlar inte om blommiga tapeter, kioskklitteratur och förälskelser. Romantik är uppror, mot det alltför rationella, mot alltför mycket förnuft, mot nyttotänkande, fantasilöshet och själlöshet – idag, så väl som för drygt 200 år sedan, när den romantiska kulturströmningen föddes i Jena,

snart drog vidare till Berlin och Heidelberg och ut i världen.

Romantik. Eine deutsche Affäre är en berättelse om "den tyska själens historia", fram till och med 68-rörelsen. Safranski menar att den röda vägen var ett utbrott av ett slumrande romantiskt arv. I alla fall till en början, innan den havererade bland politiska slagord, och i Tyskland urartade i terror. I en intervju i *Der Spiegel* talar han om "livskänslan", om The Doors dionysiska musik, om lössläpptheten, och devisen "fantasin till makten". Allt detta som han själv upplevde vid tiden, och var en del av – även om han då inte insåg släktskapet med romantiken.

I ETT KAPITEL tar Safranski itu med uppfattningen att det var just den tyska romantiken och smaken för det irrationella som banade väg för 1900-talets tyska katastrof: tyranniet, barbariet och Förintelsen. Stick i stäv med åtskilliga historiker och tänkare betecknar Safranski den tolkningen som "dumhet". Livet självt är irrationellt, det är det som gör det rikt på innebörd, resonerar han. I stället ser han nationalsocialismen som en brutaliserad och banaliserad form av pseudovetenskapligt tänkande, en yt-

tersta och mordisk konsekvens av biologiska och rasistiska teorier vid tiden – som "perverterad rationalitet, snarare än förvildad romantik".

Med denna återupprättelse kan kanske också den tyske romantikern tillåtas träda fram ur det historiska skräckkabinettet? Ja, det är oftast en herre det handlar om. Rüdiger Safranski bok inleds med en scen från den 17 maj 1769, då filosofen och prästen Johann Gottfried Herder går ombord på ett skepp med orden "Det är min enda avsikt, att lära känna min Guds värld från flera sidor". Han bryter upp från fast mark, kliver ut i det okända, på gungande själsligt äventyr – Safranski ser ögonblicket som både fröet till och sinnebild för romantiken.

Sedan följer berättelser om några av de genier det vimlade av under den romantiska epoken. Som författaren Ludwig Tieck, underbarnet som läste *Bibeln* vid fyra års ålder, kunde Goethes drama *Götz von Berlichingen* vid tio, skrev *Der Tannhäuser* och sedermera blev något av en institution i litterära kretsar och närmast sprutade ur sig riddarromaner, sagor och romantiska dramer. Som Schlegel, Schelling och E.T.A. Hoffmann. Och den mytomspunne diktaren och filosofen Novalis, född Friedrich von Hardenberg – han med bildningsromanen *Heinrich von Ofterdingen* och längtans blå blomma, död vid 29 års ålder. Rüdiger Safranski lyfter fram hans profetiska essä *Die Christenheit oder Europa*, en tidig vision om ett framtida enat Europa, byggt på en universell andlig gemenskap, och en pånyttfödd kristenhet. Novalis skriver där om det "förtorkade heliga sinnets" historia; själv naturvetenskapligt skolad fann han att en värld som reducerats och "förklarats" av vetenskapen – romantiken var ju bland annat en reaktion på upplysningen – också förträngt ett livsnöd-vändigt sinne för det heliga i tillvaron.

KÄRNAN I RESONEMANGET är, som Safranski ser det: "Där inga gudar finns, härskar spöken." Egenlyttans, nationalismens och det politiska makttänkandets spöken.

Känns de igen, från den verklighet som omger oss idag?

Att bejaka en högre verklighet är en del av en romantisk livshållning. Såväl tungviktarsfilosofen Safranski som ledande tyska kultursidor ser rädda-världen-nu-idealister, kulturkanon-förespråkare, miljöaktivister och den växande skaran med intresse för apokalyptiska skräckskildringar och undergångsprofeter, som inget annat än nutida romantiker. Både i Tyskland och på andra håll i världen.

✻ YLVA HERHOLZ

Inflation sänker ordens värde

På 1970-talet var många *frustrerade*, idag är vi *kränkta*. På 1990-talet har könsorden kommit in i ordboken med följd att även de till slut bara framkallar gäspningar.

SPRÅK Känner du dig kränkt? Det är helt i sin ordning. Känner du dig frustrerad? Det var värre.

Ord som kränkt och frustrerad har förstås en betydelse, eller i alla fall en betydelsekärna som alla är något så när överens om. Men de har också ett intensitetsindex som varierar över tiden. Det är index som räknas.

DET ÄR EGENTLIGEN precis som med pengar. Alla vet vad en krona är, men den var värd tre gånger mer år 1980, och den var värd femtio gånger mer år 1900. Valutan är konstant men index har ändrats. Det kallas inflation, och inflation är närmast en naturlag eftersom det är politiker som bestämmer hur fort sedelpressarna ska gå. Regelen är enkel: ju fler kronor desto lägre värde.

Och precis så är det också med ord. På 1970-talet var alla människor frustrerade. Det var bara ett av de kvasipsykologiska ord som surrade runt då, andra exempel var motiverad, alienerad och respons. Under 1970-talets hyperinflation kom vi snart i ett läge då alla var *jävligt* frustrerade. Men med inträdet i det glada åttiotalet var alla med ens glada och nöjda igen. Modeordet hade gjort sitt, och med minskad användning har det återfått en del av sitt ursprungliga värde, fått ett högre index helt enkelt.

Nugenomgår kränkt en liknande utveckling. Är det utbudsinflation, det vill säga att det sker fler kränkningar nu? Eller efterfrågeinflation, det vill säga att vi kallar allt fler handlingar för kränkningar? Det spelar ingen roll, index sjunker i båda fallen.

"Kränkning" övergår från status som alarmord till att bli ett gäspord.

✻ Claire Bretecher döpte en serie till *De frustrerade* på 1970-talet.

Det är precis vad som har skett, för från år 2000 och framåt har ordet gjort ett hoppistatistiken och fått fördubblad frekvens. Det som tidigare retade oss eller störde oss eller det som vi noterade, det kränker oss i dag – om det nu inte är så illa att det är fråga om utbudsinflation, förstås. Ordet har fallit i intensitetsindex.

Problemet är vad vi ska säga om vi verkligen blir kränkta. Jävligt kränkta?

Med ord är det något mer komplicerat än med pengar. Det finns olika in-

dex. Så kallade fula ord, svordomar och vulgära könsghosor, fick stadigt sjunkande index under 1900-talets sista decennier. Först fanns de över huvud taget inte i skrift, men nu finns de till och med i ordböcker. Först kunde de väcka en folkstorm eller till och med åtal, nu är de gäspord.

Detta officiella riksindex hindrar inte att det finns privata vid sidan av. En pingstpastor skulle kunna skapa en enorm effekt med ett enda kraftuttryck, en effekt som är helt utom räckhåll för köttedernas mästare, kapten Haddock; hans index står å andra sidan lägre än riksindex.

MÅNGA SPRÅKPOLISER VILL stoppa utvecklingen, inte bara för de fula orden utan också för modeord som kränkning. De har förstås rätt, men det är lika lönlöst som att försöka stoppa ekonomisk inflation. Politikerna vid sedelpressarna älskar att dela ut pengar till sina väljare. Vi andra som berättar vårt lidandes historia och klär våra högst berättigade känslor vill gärna lägga på det där lilla extra. Det är en naturlag.

✻ LARS MELIN

Tysta monument över det oerhörda

Peter Englund går på höstpromenad i Berlin och
begrundar några nya monument. Hur ska man förhålla sig
till det förflutna, när allt omsätts i en sådan hastighet att
många unga inte längre vet att DDR var en diktatur?

RESEBREV I Schöneberg, vid den punkt där Dudenstrasse möter bron över S-Bahn, på en liten ödetomt, granne med ett punkthus av 60-talssnitt och några prydliga kolonilotter, går det att se ett besynnerligt byggnadsverk. Det är en jättelik cylinder av grå betong, kanske tre våningar hög. För ett ovant öga är den helt intetsägande, men faktum är att denna massiva kloss på runt 500 ton är det enda som nu återstår av Hitlers Germania.

Det var namnet på det omformade Berlin, tänkt att vara färdigbyggt år 1960, och med en kärna bestående av två jättelika paradstråk, där hemvändande arméer skulle tåga för att fira sina segrar och där kuvade mänskoflockar från när och fjärran skulle vandra för att känna sin obetydlighet. Just vid Dudenstrasse skulle den ena paradchaussén, nord-syd-axeln, ha sin början, och detta i form av en 120 meter hög triumfbåge.

Den skulle likna den som finns i Paris, men vara fyra gånger större – den franska förlagan skulle lätt gå in i öppningen på den tänkta tyska skapelsen. Just den här triumfbågen var ett av Hitlers allra första hjärnspöken: redan under tidigt 20-tal skissade han på detta enorma byggnadsverk. De teckningarna användes sedan av Albert Speer när han 1938 på allvar inledde sitt arbete på att göra verklighet av vad som börjat som eskapistiska dagdrömmar hos en politisk och karriärmässig haverist.

Den här triumfbågen var bara en av ett stort antal gigantiska pjäser som skulle kanta de två avenyerna, och som alla förenades av samma uppblåsta monumentalitet som den tänkta triumfbågen.

JUST DEN HÄR viljan till effekt är för övrigt närvarande i nära nog allt av rang som byggdes under nazisternas tid vid makten. Förvånansvärt många av deras hus har faktiskt överlevt, och man stöter då och då på dem under sina vandringar i Berlin. Även om all naziornamentik sedan länge med

stor noggrannhet mejslats bort, är det ändå lätt att känna igen stilen: kantigheten, den sällsamma blandningen av neoklassicism och funkis, de nakna, rektangulära fönstren, de ofrånkomliga pilastrarna som kran-sar fasaderna likt aldrig avlösta vaktposter. Höjd och tyngd förenas i något som än idag förmedlar en känsla av kall och orubblig makt.

OCH SOM OM minnena från Hitlertiden inte var nog, så finns där även DDR-epokens alla ofattbart fula betongkomplex och breda paradgator – realsocialistiska skrattpesgelsversioner av det som en gång fantiserades fram av firma *Hitler und Speer*. Kanske inte underligt att en viss typ av monumentalitet är nära nog omöjlig på denna plats: spåren förskräcker i den arkitektoniska maskeradbal som kallas Berlin. Kanske inte heller underligt att de samtida monumenten ofta är påtagligt små: i motsats till alla nazistiska eller socialrealistiska skrytbyggen är det i regel människans mått som är de nya minnesmärkenas mall.

Det är nog betecknande, att när ett riktigt STORT monument invigdes för drygt två år sedan, det över Europas mördade judar invid Brandenburger Tor, så blev det också omdebatterat. Dock måste man säga att de mänskliga måttens princip faktiskt respekteras i detta minnesverk. I motsats till traditionella monument bygger det inte sin effekt på höjd utan på yta; det förutsätter inte heller åskådaren som åskådare, som hukar imponerad inför en stapel av marmor eller kvadersten, utan kräver i stället att man förirrar sig in i den labyrint av betongpelare som bygger upp denna skapelse.

Ändå är just det minnesmärket ett undantag. Monumenten är för det mesta små, diskreta. (Det mest slående exemplet är givetvis konstnären Gunter Demnigs så kallade *Stolpersteine*, små gatstensformade kvadrater i mässing, lagda i trottoaren där nu försvun-

na offer för nazismen en gång levde.) Vilket givetvis säger en del om den komplicerade relation man har till historien i ett land och en stad så överlastad av förflutenhet.

Den 9 november ställs detta på sin spets. Det är ett laddat datum i tysk historia. Den 9 november 1918 föddes Weimarrepubliken; den 9 november 1938 inträffade kristallnatten; den 9 november 1989 föll som vi alla minns muren.

”Som vi alla minns...”, ja. I Tyskland har nu en generation som aldrig upplevt muren blivit myndig. Och en ny undersökning har visat att det är lite så och så med kunskaperna om det nära förflutna bland unga tyskar. Runt en fjärdedel vet inte att DDR var en diktatur, och bara var tredje vet att det var DDR som byggde muren. Det verkar logiskt att den allt högre omsättningshastigheten vad gäller sådant som moden, idéer och former också börjat omfatta historiska kunskaper.

DEN 9 NOVEMBER högtidlighölls på olika vis när jag var där. I hagel och snöglopp körde små knattrande Trabant runt på specialsafari, ett antal lågmälda minnesceremonier hölls över kristallnatten – flera av dem kyrkliga – samtidigt som en speciell 3,6 me-

✧ En labyrinth av betongblock, på en yta stor som tre fotbollsplaner, utgör ett monument över de judar som mördades under andra världskriget. FOTO:STEPHANIE PILICK/DPA/CORBIS/SCANPIX

ter hög stålpelare till minne av muren invigdes bland all de polerade skyskraporna på det blåskalla Potsdamer Platz.

Pelarna är intressanta. Det finns allt som allt sju av dem, utplacerade vid platser där den nu så grundligt bortstädade muren en gång stod. Pelarna själva är en blandning av minnesmärke och informationspunkt: tre sidor är rostiga, en är stålblank, och trycker man på en knapp erbjuds information på åtta språk, inklusive kinesiska.

Något högtidlighållande av Weimarrepublikens tillkomst märkte jag ej.

Besöker man den så vackert restaurerade riksdagen kan man dock uppe på vänstra sidan se en liten – just det – minnesplakett i det höga fönster där Scheidemann den 9 november förkunnade att Friedrich Ebert nu var kansler. (Samt tillade, som en ren improvisation, ett lefveför "den tyska republiken", vilket gjorde Ebert ursinnig, för han hade fram till detta ögonblick tänkt att Tyskland skulle bli en konstitutionell mo-

narki. Republiken blev till av en slump.)

I Berlin går det att se olika faser av det som tyskar kallar *Vergangenheitsbewältigung*. Den första handlar om utplånande: de värsta spårerna efter den tidigare regimen raderas ut. Den andra fasen handlar om ignorera: man struntar i det som återstår, ser det inte.

En plats där de här två faserna skär in i varandra är parken vid Humboldthain. Där stod en gång ett av Berlins luftvärnstorn, enorma bunkrar i betong och stål, som under kriget rymde batterier med radarstyrda luftvärnspjäser, och som under slutstriden 1945 visade sig vara nära nog ointagliga motståndsnästen. Efter kriget lyckades man riva den som stod i Tiergarten, medan den i Humboldthain trotsade upprepade sprängningsförsök, varefter man till slut gav upp och dolde den under ett *trümmerberge* – alltså en samling av ruinrester.

I regel vilar det förflutnas lager under våra fötter, men i ett antal tyska städer tornar de alltså upp sig över våra huvuden, som ett slags tysta och på många vis passande monument över det oerhörda – och om arkeologer någon gång får för sig att öppna dessa zigzager av ruinspillror kommer de i dem finna allt som en gång gick att se i en modern storstad vid 1900-talets mitt – inklusive ett antal av dess innevånare. Nu åker barnen pulka längs dess ena sluttning, och går man hela vägen till den 85 meter höga toppen finner man där några tomma pjäsplatser sticka fram, graffititäckta.

FAS TRE DÅ? Den skulle man kunna säga inträder när det förflutna inte glömts, men bara tappat sin mest akuta laddning. Kanske var det denna fas jag kunde se där vid Dudenstrasse? Betongcylindern har ett namn: *Grossbelastungskörper*.

Den byggdes 1942 – av franska krigsfångar – som ett experiment. Berlin vilar på sand – ljus, fin sand – och Speer var osäker på om den verkligen skulle hålla för den fullbordade triumfbågens kolossala tyngd. Så man gjöt det här provet, som alltså är svampformat, för tar man sig nära går det att se att cylindern har en stjälk som löper djupt ner i marken. Kanske skulle den också kunnat bli kärnan i ett *trümmerberge*, men den tiden är sedan länge förbi. Att riva den skulle ha blivit för dyrt och svårt. Så den lämnades bara. Ignorerades.

Tills idag. När jag var där var allt sly bortröjt och jättcylindern själv klädd av byggställningar, för man håller på att restaurera den. Från taket kom ljudet av hamrande tryckluftsborrar. Tanken är att anlägga ett soldäck på dess topp.

✧ PETER ENGLUND

✧ Makarna Reinfeldt har givit 60-talist-generationen två ansikten. FOTO:ULRIKA VENDELBO

Paret Reinfeldt – medelklassens måttstock

60-TALISTER Sverige styrs idag av den borgerliga alliansen. Man kan fundera över vad "borgerlig" egentligen står för här. Att ords och begrepps innebörd förändras och förskjuts är ingenting ovanligt, det sker ständigt och speglar hur världen och samhället förändras. Nu tycks förändringarna ha nått "borgerlig" och "borgerlighet", ord som knappast längre har kvar något av sin tidigare betydelse.

Detta tycks ha föresvävat även moderaterna som i valet lanserade sig som "det nya arbetarpartiet", en idé som väl inte var helt lyckad. Bättre vore att ersätta borgerlighet med medelklass, för det är vad det är frågan om, och förskjutningarna är tydliga inom de flesta områden: där borgerligheten hade barnflickor och hembiträden har medelklassen dagis och polsk städhjälp; där borgerligheten hade privatskolor har medelklassen friskolor med skolpeng; borgerlighetens satsningar på hemmiljön var koncentrerade till sällskapsutrymmena, medelklassens på kök och våtutrymmen; borgerligheten läste klassiker och modernistisk poesi, medelklassen föredrar unga invandrarförfattare, pseudo-historiska berättelser, halvdokumentära incestskildringar och (om de är kulturella) Maja Lundgrens *Myggor och tigrar*; borgerligheten gick på Operan, medelklassen går på musicals; borgerligheten skräddarsydde sina kläder, medelklassen handlar "begränsad upplaga" på NK.

Och medelklassen skänker landets tronföljare en platt-tv på 30-årsdagen.

Det enda borgerligheten kan känna igen sig i är väl major Björklunds krav på bättre ordning och disciplin i skolan.

Och nog får man säga att makarna Reinfeldt har givit denna medelklass och den oneurotiska 60-talistgenerationen ett ansikte.

✧ EVA FAYE-WEVLE

I två verk belyser Paul Hollander förhållandet mellan kommunistiska visioner och den bistra verkligheten i kommuniststaterna. En bok handlar om intellektuella som tagit avstånd från kommunismen. Den andra utgörs av vittnesmål från personer som utsatts för kommunistiskt våld och förtryck.

Kommunismen som dröm och verklighet

**THE END OF COMMITMENT
INTELLECTUALS,
REVOLUTIONARIES, AND
POLITICAL MORALITY**
PAUL HOLLANDER

Ivan R. Dee 2006

**FROM THE GULAG TO THE
KILLING FIELDS
PERSONAL ACCOUNTS OF
POLITICAL VIOLENCE AND
REPRESSION IN COMMUNIST
STATES**
PAUL HOLLANDER (red.)

ISI Books 2006

Det fanns en tid när kommunismen utgjorde ett hopp om människans frigörelse. Men ganska snart efter bolsjevikernas statskupp i Ryssland 1917 kom rapporter om terror och förtryck, som borde ha varit avskräckande.

Varför valde så många att blunda för informationen? Hur kunde kommunismen fortsätta att attrahera nya anhängare? Och vilken slags händelser fick en del personer, som länge hade varit lojala kommunister, att till slut bryta upp från den tro som hade givit deras liv ett innehåll?

Sociologen Paul Hollander har under lång tid ägnat sig åt sådana frågor; han behandlade dem redan i sin uppmärksammade bok *Political Pilgrims* (1981). Ämnet har inte bara ett

teoretiskt intresse för honom. Han flydde från Ungern 1956 i samband med den sovjetiska invasionen och är numera bosatt i USA.

Hollanders nya bok, *The End of Commitment*, innehåller en rad porträtt av personer som någon gång attraherats av kommunismen, och sedan på olika sätt har tvingats förhålla sig till den obehagliga informationen. Några slutgiltiga svar på sina frågor kommer han väl inte fram till. Men de blir belysta ur en rad olika, individuella, synvinklar. Återigen blir det uppenbart hur svårt det är att lämna invanda trosföreställningar. Hollander konstaterar att människor har en närmast obegränsad förmåga till önsketänkande och självbedrägerier.

Ett uttryck som flera gånger återkommer i *The End of Commitment* är "doktrinen om de orubbade grundvalarna". Uttrycket myntades av den ungersk-brittiske författaren Arthur Koestler, som mellan 1931 och 1938 var medlem av kommunistpartiet. Denna erfarenhet låg senare till grund för många av hans böcker.

I essän "Sovjetmyten och verkligheten" analyserar Koestler de olika försvarsmekanismer som tidens Sovjetsympatisörer utvecklade inför avslöjandena om Stalinterrorn. En del

förnekade fakta. Andra hävdade att brutalitet var ett nödvändigt inslag i byggandet av det socialistiska samhället. För dem som inte kunde acceptera dessa förhållningssätt återstod den nämnda doktrinen. Man erkände att misstag och även brott hade begåtts av Sovjetstaten. Men det var symptom på ytan. I grunden är Sovjet fortfarande en progressiv stat. Misstagen skulle därför förr eller senare korrigeras.

Koestler var en oöverträffad analytiker av totalitära tänkesätt. Hans beskrivning stämmer väl på hur kommunistiska organisationer, till exempel det svenska vänsterpartiet, har agerat.

En annan anhängare av "doktrinen om de orubbade grundvalarna" var Isaac Deutscher, författare till kända böcker om Trotskij och Stalin. Deutscher reagerade med olust inför *The God That Failed* (1950, i svensk översättning *Vi trodde på kommunismen*), en antologi där exkommunister som Koestler, Andre Gide, Stephen Spender och Ignazio Silone medverkade. Boken har beskrivits "en generations kollektiva självbiografi". För den som idag läser verket framstår bidragen som lågmälda, skarpsinniga och mycket läsvärda. Deutscher anklagade emellertid författarna för att gå för långt i sin uppgörelse:

"Efter att i kommunismens namn ha brutit med partibyråkratin, går kättaren vidare och bryter med själva kommunismen [...] Han kastar inte längre ut den ryska revolutionens smutsiga badvatten för att skydda barnet. Han upptäcker att barnet är ett monster som måste strypas. Kättaren blir en renegat."

Enligt Deutscher hade författarna fastnat i ett svartvitt tänkande och därmed blivit "inverterade stalinister". En liknande typ av argumentering är inte ovanlig idag. De som på senare år konsekvent försvarat liberala rättigheter har i svensk debatt ibland beskrivits som "yttrandefrihetsfundamentalister" och "liberalitalbaner".

De personer som tas upp i Hollanders bok kan indelas i tre kategorier. Den första utgörs av västerlänningar som har slutat att tro på kommunismen, den andra av personer som har hoppat av från kommunistiska länder.

Dessutom behandlas individer som aldrig har gjort upp med sin kommunistiska övertygelse. En av dem är historikern Eric Hobsbawm. I sin ungdom blev han medlem i kommunistpartiet och satte sitt hopp till världsrevolutionen. I ett uppmärksammat uttalande 1994 försvarade han sitt gamla enga-

gemang. Om han 60 år tidigare hade vetat att miljoner människor skulle offras i det sovjetiska experimentet skulle han ändå blivit anhängare till det: "Möjligheten att en ny värld skulle ha fötts ur lidandet hade ändå varit värd att stödja."

Också den amerikanska författaren Susan Sontag attraherades under en tid av kommunismen. Hon utvecklades dock i en annan riktning än Hobsbawm. År 1982 väckte hon sensation genom att i ett tal beskriva kommunismen som den "mest framgångsrika formen av fascism". En av orsakerna till att hon förmådde bryta med sina tidigare illusioner var vänskapen med poeten och exilrys-sen Joseph Brodsky.

Sontag planerade att skriva en längre essä om de intellektuella och kommunismen. Hon avstod emellertid eftersom hon var rädd för att en sådan text skulle kunna utnyttjas av de neokonservativa. Trots sin klarsyn anslöt hon sig därmed till en dystera tradition i vänsterns historia: att lyfta fram fakta om kommunismens förbrytelser har ibland ansetts olämpligt eftersom det gynnade fiendesidan.

Hollander, som skrivit åtskilligt om fenomenet anti-amerikanism, menar att Sontags alienation inför det egna samhället är en avgörande förklaring till hennes tidigare romantisering av kommunismen. Hennes misstro mot USA kvarstod också sedan hon hade blivit anti-kommunist. Till och med efter terrorattentaten den 11 september 2001 gick hon till angrepp mot den amerikanska samhällsmodellen.

Christopher Hitchens reagerade på ett helt annat sätt på dessa attentat. Hitchens har sympatiserat med Leo Trotskij. I likhet med många traditionella marxister hyser han en djup aversion mot religion. (en aktuell bok av honom har titeln *God Is Not Great*.) Därför har Hitchens hamnat i konflikt med en

✱ Pang, du är död mamma!

FOTO: SWIM INK/CORBIS/SCANPIX

nyare vänster som på grund av sin avsky för USA har en tendens att bagatellisera hotet från religiösa extremister. På senare år har Hitchens försvarat det amerikanska så kallade kriget mot terrorismen och invasionen av Irak.

Hollander tar också upp årets Nobelpristagare Doris Lessing, som klarsynt och skarpsinnigt analyserat sin tid som kommunist. Lessings, Hitchens och Sontags historier skiljer sig avsevärt från avhopparna på andra sidan järnridån. Möjligheten att få oberoende information är svårare för den som bor i en diktatur. Å andra sidan är det lättare att idealisera ett samhällssystem om man befinner sig på avstånd från det.

För västerlänningen kan det förvisso vara smärtsamt att lämna en ideologi man tror på. Men något större fysiskt mod krävs inte. För den som lever i ett kommunistiskt land innebär ett avhopp stora risker. Man blir antingen straffad eller måste lämna det land man har vuxit upp i. Också släktingar kan utsättas för repression.

En som fick betala ett högt pris var ryssen Lev Kopelev. Kopelev var länge övertygad bolsjevik och accepterade då allt partiet gjorde. Han för-

stod att de anklagade i 1930-talets Moskvaprocesser – Bucharin, Zinovjev och Kamenev – inte kunde vara skyldiga. Men eftersom det stora målet var en världsomfattande seger för kommunismen måste ändamålet få helga medlen.

Mot slutet av andra världskriget började Kopelev dock känna att det fanns allvarliga problem med en relativistisk moral som går ut på att allt som är till nytta för Partiet också är gott. De soldater som nu gick hänsynslöst fram mot fienden kunde bli så demoraliserade att de i framtiden uppträdde lika brutalt mot sina egna. Kopelev försökte få de sovjetiska soldaterna att vara skonsamma mot den tyska civilbefolkningen. Han arresterades, anklagad för att "propagera för borgerlig humanism och medlidande med fienden".

Hollander har inte bara undersökt de uppmärksammade sovjetiska avfällingarna utan också en del mindre kända avhoppare från kommunistiska länder i tredje världen. Etiopiern DW Giorgis deltog i sitt lands revolution 1974 och arbetade nära ledaren Mengistu. Hollander beskriver Etiopien som ett av de mest repres-

siva och dysfunktionella länderna i den kommunistiska världen, jämförbart med Nordkorea, Albanien och Stalins Sovjet. Mengistu var ansvarig för den så kallade Röda terrorn på 70-talet och svältkatastrofen på 80-talet. Ändå upplevde Giorgis, också sedan han brutit med regimen, att han hade "arbetat för rättvisa, jämlikhet, frihet och oberoende".

Giorgis finns även med i den 750-sidiga, och mycket angelägna, antologin *From the Gulag to the Killing Fields*, som Hollander har givit ut. Det är en samling texter som beskriver kommunistiskt våld och förtryck, från Sovjet och öststaterna till Kina, Kambodja, Nordkorea och Kuba. Som den amerikanska journalisten och historikern Anne Applebaum framhåller i sitt förord visar boken hur stora likheterna var mellan de repressiva systemen i de olika kommuniststaterna.

Genom sin ambition att skildra det kommunistiska förtrycket i dess helhet kan antologin föra tankarna till det franska verket *Kommunismens svarta bok*, som Stéphane Courtois gav ut 1997 (svensk översättning 1999).

Men nu är det inte ett kollekt-

tiv av historiker utan offer och ögonvittnen som har ordet.

Naturligtvis är den oöverträffade Gulagskildraren Aleksandr Solzjenitsyn representerad. Det kan inte ha varit lätt att välja vilket av hans verk som skulle vara med. Hollander har fastnat för *En dag i Ivan Denisovitjs liv*, en roman som genom sin koncentration och lågmäldhet är ovanligt drabbande.

Solzjenitsyns betydelse för att sprida kunskap om Stalinterrorn kan inte överskattas. Inte minst i Frankrike innebar publiceringen av hans *Gulag-arkipelagen* på 1970-talet en vändning i den politiska debatten. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att han långt ifrån var den förste som skildrade det sovjetiska lägersystemet. Solzjenitsyn har själv beskrivit hur han länge trodde att västvärldens likgiltighet inför Sovjets brott berodde på brist på information.

När han 1974 utvisades till väst upptäckte han att det sedan 1920-talet hade givits ut ett stort antal böcker om Gulag: "De har översatts och distribuerats – och gått förlorade, sjunkit i tystnaden utan att ha övertygat eller väckt någon."

En av de tidiga lägerskildringar som finns med i antologin är Gustav Herlings *En värld för sig*. Olof Lagercrantz recenserade 1952 boken i *Dagens Nyheter*. I artikeln, som också finns omtryckt i urvalsvolymen *Vårt sekel är reserverat åt lögnen* (2007), skriver Lagercrantz att Herlings bok inte främst har sitt värde genom sitt faktainnehåll utan som det första betydande diktverket i sin genre: "Om livet i de tyska och ryska koncentrationslägren är vi väl undermåttade."

Antologin innehåller också ett par texter om förtrycket i det post-stalinistiska Sovjetunionen. På 1960-talet växte dissidentrörelsen fram, och dissidenternas fredliga motstånd mot regimen kom att få allt större uppmärksamhet i

västvärlden. En av de mest kända regimkritikerna var Vladimir Bukovskij. I sin bok *Och vinden vänder igen* skildrade han med fin känsla för konkreta detaljer livet som samvetsfänge. En natt, när han lagt sig, känner han att någonting skaver. Han skakar och vrider på madrassen men det blir inte bättre. Då upptäcker han att det är hans benknor som sticker fram, en följd av den bristfälliga fängelsekostnaden. Värre än hungern är dock känslan av att personligheten håller på att förloras i fängelset. Det var som om ett jättelikt strykjärn hade strukit över de individuella dragen.

Samtidigt beskriver Bukovskij hur det ändå var möjligt att göra motstånd mot Sovjetsamhället genom att utnyttja dess egen byråkrati. År 1975 införde myndigheterna tvångsarbete för de politiska fångarna. Som en reaktion började dessa lämna in en mängd skrivelser. Enligt sovjetisk lag hade fångarna rätt att komma med anmärkningar mot förhållandena. Det fanns strikta regler för hur dessa skulle behandlas. Normalt var det meningslöst att framföra klagomål eftersom de alltid negligierades. Men myndigheterna hade ingen beredskap för att fångarna plötsligt skulle sätta ihop en så stor mängd skrivelser, som alla måste behandlas inom en utsatt tid.

Hollanders textsamling påminner således om en rad verk som på sin tid blev uppmärksammade – översatta till svenska och andra språk – men nu tycks ha fallit i glömska. Den kan därför beskrivas som en kulturgärning. Det är också en utmärkt guide för vidare studier. Åtminstone har understrukna avbrutit läsningen av antologin för att gå till biblioteket och låna ett par av de böcker som finns representerade.

Medan *The End of Commitment* i stor utsträckning beskriver människor som har haft kommunismen som en utopi, skildrar antologin den tra-

giska verkligheten. Sambandet mellan dröm och verklighet är komplicerat. Just därför att det kommunistiska framtidssamhället var så lockande kunde dess anhängare bli både hängivna och hänsynslösa. För att legitimera ett massmord behövs en stark ideologi, konstaterade Solzjenitsyn. Andra analytiker, bland dem inte minst Koestler, har menat att kommunismens tragedi ligger i att man tillämpade maximen att ändamålet helgar medlen.

Många av de mest intressanta analyserna av kommunismen har skrivits av personer som en gång attraherades av läran. De har ofta haft insikter som varit svåra att nå för dem som alltid har stått utanför. Det gäller naturligtvis författarna till *The God That Failed*. I detta verk förklarade Silone, om än något skämtsamt, att den sista striden skulle stå mellan kommunisterna och ex-kommunisterna.

Flera av dem som medverkar i *From Gulag to the Killing Fields* är gamla kommunister, som har utsatts för repression. Utrensningar inom partiet var karaktäristiskt för de kommunistiska staterna. Mest uppmärksammad blev naturligtvis Moskva-processerna, där flera av de ledande bolsjevikerna dömdes för påhittade brott.

Liknande rättegångar ägde rum i Östeuropa i början på 1950-talet. År 1952 åtalades Rudolf Slánsky, som hade varit generalsekreterare i det tjeckoslovakiska kommunistpartiet sedan 1945, tillsammans med 13 andra ledande kommunister. 11 av de åtalade var judar, det fanns ett tydligt antisemitiskt inslag i processen. 11 dömdes till döden, de övriga fick långa fängelsestraff.

Två av de överlevande, Evzen Löbl och Artur London, finns med i antologin. I sin bok *Bekännelsen* beskriver London Slánskyprocessen men han ser också tillbaka på ett långt liv som aktiv och lojal kommunist.

Hans far var en grovarbetare som tvingades försörja sju personer på sin låga lön. Han ägnade all ledig tid åt politisk aktivitet. Londons svärfar lärde sig att läsa genom att ljuda sig genom det franska kommunistpartiets organ.

London befann sig på 1930-talet i Sovjet och minns den tunga atmosfären. Människor försvann spårlöst. Han insåg att det var bäst att inte ställa frågor om dem men han börjar inte tvivla på Partiet. Efter att själv ha upplevt en skådeprocess drabbas den gamle kommunisten emellertid av en förfärande insikt:

"Så här gick det alltså till vid processerna i Moskva, Budapest och Sofia... Hur kunde jag och många andra kommunister, så många ärliga människor världen över tro på sådana teaterspektakel?"

Antologin innehåller också ett utdrag ur boken *I minnets labyrinter*, som skrivits av Nikolaj Bucharins änka Anna Larina. Bucharin var en av förebilderna för Rubashov, huvudperson i Koestlers roman *Natt klockan tolv på dagen*. Den gamle bolsjevik Rubashov bekänner under Moskva-processerna brott han inte har begått för att göra partiet "en sista tjänst".

Detta inslag i boken har blivit mycket omdebatterat; Koestler har anklagats för att romantisera processerna. Anna Larina Bucharins skildring visar emellertid att Koestler hade upptäckt någonting väsentligt i bolsjevikernas tänkesätt. Ett gripande avsnitt handlar om makarnas möte i februari 1937. Nikolaj Bucharin faller på knä framför sin hustru och ber henne förlåta att han förstört henne liv. Han vädar till henne att kämpa för deras upprättelse och att uppfostra deras son till en god bolsjevik. Slutligen säger han:

"Du får inte bli bitter, Anjutjka. Det förekommer beklagliga tryckfel i historien, men sanningen kommer att segra!"

★ DAVID ANDERSSON

En militant läsare

AT THE SAME TIME
ESSAYS AND SPEECHES

SUSAN SONTAG

Farrar Straus Giroux 2007

Susan Sontags död den 28 december 2004 dränktes i Sverige inledningsvis av tsunamin. Jag hörde nyheten i radio, och sedan dess ser jag henne för mig så: det svarta håret med den karakteristiska vita slingan omspolat av vatten. Jag minns att jag tänkte att en epok dog med henne. Helt fel är det inte. Susan Sontag, född Rosenblatt, hade en intellektuell hunger – en hunger efter liv – som var glupande, för att inte säga glupsk. Hon överskred de flesta genregränser i sitt skrivande. Det präglade också hennes sätt att leva.

Hon var intellektuell, erotisk, mor, bisexuell (sista kärleken var fotografen Annie Leibovitz), feminist, radikal samtidskritiker, filmare, litteraturanalytiker och skönlitterär författare. Hon läste, tänkte och reste rastlöst alltifrån uppväxten i New York som dotter till en judisk pälshandlare, och fram till sin död i blodkräfta i samma stad 71 år senare. För mig blev hon ett namn under Vietnamkriget (hon befann sig förstås i Hanoi och skrev om det) och hennes sista artiklar är en svidande kritik av USA:s krig i Irak. Hon såg sig som en amerikansk patriot, en demokrat som ville försvara det bästa i sitt lands traditioner och nagelfara det sämsta, vilket hon gjort så det gett eko.

Minst av allt ville hon dö. Hon bekämpade heroiskt cancer i tre omgångar tills den besegrade henne. I all hennes verksamhet var skönlitteraturen ankaret. Till sin läsning var hon europé, inte minst östeuropé; hennes familjerötter var polska. Hennes son David Rieff

citerar: "Vad som räddade mig som skolflicka i Arizona i väntan på att få bli vuxen, i väntan på att få undkomma till en större verklighet, var att läsa böcker." Det är i hans förord till volymen *At the Same Time*, essäer och tal, posthumt utgivna av medarbetarna Paolo Dilonardo och Anne Jump. Man får veta att fler böcker är att vänta; detta var det sista hon lade handen vid. (Några av essäerna är förut tryckta som förord och i tidsskrifter.)

Sontag höll ett öga riktat mot eftervärlden, enligt sonen, men han fastslår också att minnet av en död författare är kortvarigt. Han eller hon överlever huvudsakligen i de läsare som beundrar dem, som Auden skrev om Yeats. Beundrarna/läsarna är efteråt vad som finns kvar av liv (resten är begravt i bibliotek, arkiv, i bandupptagningar, på fotografier). Och det är klart att Sontag riskerar att glömmas i en tid som är mer intresserad av sken, virtuell verklighet och bloggkaraktärer än av historia, politik, skönhet och estetik – hennes egna lidelser. Hon var intresserad av all-

tings samband med allting, det vill säga av världen; hon var "en militant läsare", som hon själv sade.

Tanken fladdrar förbi: Vad hade det inneburit om Svenska akademien belönat Sontag i stället för Jelinek? Universalism hade premierats i stället för provinsialism. Etik i stället för hat. Empati i stället för neuroser. Klarhet, analys och känsla i stället för ... men fel att jämföra för att de råkar vara kvinnor, jag tar tillbaka. Jag vet inte om Sontag någonsin stått på en lista, lång eller kort, hos Nobelkommittén. Jag hör till hennes beundrare och menar att hon varit värd priset, inte minst på grund av sin bredd, men just den låg henne förmodligen i fatet. Som tidsanalytiker är Sontag briljant (som i *Against Interpretation* om litteraturtolkning, i böckerna om sjukdom som metafor, om våldet vi betraktar men som drabbar de andra, om fotots inverkan på sensibiliteten).

Men det var tveklöst fiktionsprosan som låg henne varmast om hjärtat. I den här volymen är det också litteratur, etik och estetik som det hand-

lar om, inte minst driften att skriva samman nutid med historia och låta epoker och platser tala till varandra. Som om världen var en, möjlig att förstå och tolka. Det var vad hon själv försökte – som ung och okänd sökte hon upp Thomas Mann, en valfrändskap och förebild. Hennes egna skönlitterära verk, romanerna och novellerna, berörs inte här men (som hennes son anmärker) syns en affinitet som ger essäerna en identifikatorisk hetta: Hur gör de andra?

Hon skriver om "skönheten" som begrepp. Och om kärleken mellan Rilke, Tvetsajeva och Pasternak. Hon behandlar en roman, eller romanessä, av en författare jag inte läst, den sovjetiske läkaren Leonid Tsyppkin, besatt av Dostojevskij (som hon själv). Hans *Summer in Baden-Baden* publicerades 1982 i en amerikansk exiltidskrift, vilket gjorde honom till författare i exakt sju dagar innan han dog. (*Sommaren i Baden-Baden* översattes 2005 till svenska av Kristina Rotkirch, med Sontags förord). Den har fiktionen att vara skri- »

En ung Susan Sontag fotograferad av Henri Cartier-Bresson 1972. FOTO: HENRI CARTIER-BRESSON/MAGNUM PHOTOS/BL

ven under en tågresa i Sovjet; brottstycken ur Dostojevskijs författarskap och liv ställs in till Tsyppkins eget i Stalintidens terror. En intrikat dubbelspeglings uppstår.

Hon skriver om Anna Banti (inte att förväxla med ytterspelaren med samma namn i Anderstorps IF:s damlag) vars roman *Artemisia* har den märkliga italienska målaren Artemisia Gentileschi, född i Florens 1593, till huvudperson. Hon var den säkert enda dåtida kvinnan som i en rättegång utmanade sin egen våldtäktsman (och själv fick lida för det). Banti såg sitt nästan färdiga manus förgråsa när hennes hus i Florens bombades 4 augusti 1944. Hon tvingas skriva sin bok en gång till, nu med en febrig identifiering med romangestalten. Dåtid och samtid blir oskiljaktiga. Jaget är ömsom Anna, ömsom Artemisia. Den ena uppträder i den andras tid; de talar och tröstar varandra.

Att samtala med förflutet och samtid var Sontags projekt: "If literature has engaged me as a project, first as a reader, then as a writer, it is an extension of my sympathies to other selves, other domains, other dreams, other worlds, other territories." Inte minst syns det i den långa essän om Victor Serge. Han är idag utplånad ur litteraturhistorien, orättvist enligt Sontag. Serge föddes i Frankrike som son till exilryssar och sökte sig som ung till revolutionen i Sovjet men var antistalinist och anarkist. Han fick tillbringa år i Gulag men tilläts, på grund av protesterna i väst, som ende författare lämna landet.

Serge lär vara den förste som kallade Sovjet totalitär. I Europa blev han ihjälklämd mellan antifascister som ansåg att man (mot bättre vetande) måste stödja Sovjet på grund av nazismen och antikommunism inom högern; han avvisade bägge lägren. För honom hade sanningen ett egenvärde.

Han upphörde inte att vara revolutionär, det vill säga arbeta för att världen skulle förändras till det bättre, men dog i misär i mexikansk exil 1947. Han var en betydande skönlitterär författare (på franska) av romaner och diktsamlingar, vän till bland annat André Gide, André Breton och Simone Weil och beundrad av Wallace Stevens.

Som författare var han modernist och förväxlade aldrig litteratur med propaganda. I essän om *The Case of Comrade Tulayev* (på svenska av Lars Fyhr 1973, *Fallet Tulajev*, som skildrar ett antal fångar i Gulag och beskriver terrorn som följde på mordet av partifunktionären Kirov 1934) vill Sontag visa på vilket sätt "fiktion" för Serge innehöll den djupare sanningen om tillvaron. Existensens kärna är minnet. Att skriva är att försänka sig i många, bli en *poly-personality* och överskrida jagets begränsning.

Det är en insiktsfull djupläsning, bakom vilken man förnimmer Sontags andning, av en mångbottnad roman.

Blev Serge glömd för att han inte kunde räknas in i någon nationell kanon (fransman? ryss?), på grund sitt politiska engagemang, eller för att han inte höll sig till sin läst (var enbart skönande)? Frågar hon sig, relevant.

Resten av boken består, förutom en rolig essä om Laxness, av artiklar (tre om 11 september-attentaten) och föredrag. I dem utvecklar Sontag sin syn på fiktionen som dialog, som en sofistikerad och mycket komplex relation mellan individ och samhälle.

Sympati, skönhet, samhälle, sanning – längre kommer man väl inte, gissar jag, från vår tids heta men vattniga diskussioner om att på skilda sätt bli kvitt fiktionen i litteraturen, bland annat genom att se allt som fiktion.

☆ AGNETA PLEIJEL

Folkmord som jordbrukspolitik

**BLOOD AND SOIL
A WORLD HISTORY
OF GENOCIDE AND
EXTERMINATION FROM
SPARTA TO DARFUR**

BEN KIERNAN

Yale University Press 2007

År 2003 utgav två folkmordsforskare – förintelsehistorikern Robert Gellately och experten på folkmordet i Kambodja Ben Kiernan – det uppmärksammade samlingsverket *The Specter of Genocide*. Boken tar upp de flesta av den moderna tidens folkmord, från ungturkarnas massaker på det osmanska rikets armeniska undersåtar i skydd av första världskriget, till de etniska resningarna på Balkan på 1990-talet.

I ett försök att fänga dessa moderna folkmordprocessers underliggande och förenande teman knöt Kiernan i sitt bidrag an till ett begrepp som framför allt har kopplats till den nazistiska *völkisch*-ideologi som låg bakom Förintelsen: *Blut und Boden*, blod och jord. Jordbruk, bönder, en antiurbant agrar livsstil utan judiska inslag, boskapsuppfödning, förädling och urval var bestämmande begrepp och teman i Heinrich Himmlers och Martin Bormanns världsbilder och i den nazistiska doktrinen överhuvudtaget, med Auschwitz som "den agrikulturella forskningsstationen på de östliga territorierna".

Enligt Kiernan har emellertid långt fler av den moderna tidens folkmord, inte minst det som ägde rum i de röda khmerernas Kambodja, förövats i övertygelsen om att dåden varit ett försvar för det lantliga livets pastoraliska värden, riktade mot städernas rotlösa modernitet. I Rwanda mördade hutuer tutsier med hjälp av effek-

tivt legitimerande och mobiliserande formuleringar om att man måste hjälpas åt att röja bushen, och att dåliga plantor behövde ryckas upp med rötterna.

Fyra år senare har båda de amerikanska historikerna gått vidare i sin granskning av förut sättningarna för folkmord. Robert Gellately har med *Lenin, Stalin and Hitler: The Age of Social Catastrophe* åstadkommit den första systematiska analysen av förbindelsen mellan Lenins och Stalins terror mot den egna befolkningen i Sovjetunionen under den långa tidsrymden mellan bolsjevikernas statskupp 1917 och Stalins död 1953, och Hitlers folkmord på de europeiska judarna under andra världskriget. Det är ett unikt verk också såtillvida att polemiken och det ideologiserade språkbruket i det stora hela har fått stå tillbaka för historiskt grundad analys av likheter och skillnader mellan de båda totalitära regimerna, liksom av den lika inflammerade frågan om vem av diktatorerna som påverkade vem, till vad.

Ben Kiernans nya verk, en mastodontvolym på drygt 700 sidor, har det ambitiösa syftet att greppa folkmordets globala historia från biblisk tid till nuet, med vilket me-

FOTO: ILKKA VIMONEN/MAGNUM PHOTOS/JBL

nas aktuella massakrer föröva-
de av lokala arabiska militieför-
band mot afrikanska stammar i
Darfurregionen i västra Sudan.
Kiernan noterar att just Darfur
är ett undantag i folkmordens
historia. Där är det offren som
representerar den bofasta agra-
ra bykulturen medan förövarna
huvudsakligen utgörs av rörliga
kameluppfödande nomadgrup-
per, som har stöd av den sudan-
ska regeringen.

Kiernan är noga med att slå
fast att folkmordets mekanis-
mer inte går att fänga i enkla
formler, och att vi med all san-
nolikhet aldrig kommer att en-
tydigt kunna bestämma folk-
mordets tillräckliga betingel-
ser. Ändå står han fast vid och
vidareutvecklar den tes han
drev från det föregående ver-
ket, att agrart inriktade my-
ter och metaforer, och bakom
dem "agrarianistiska" ideolo-
gier som framställer jordbruk
som en högre livsform, är en av
de allra viktigaste drivkrafterna
bakom folkmord.

Stundtals pressar han sin tes
hårt. Den sovjetkommunistis-
ka terrorn blir till ett enda långt
bondekrig, framdrivet av en re-
gim präglad av en närmast per-
vers beslutsamhet att, trots
återkommande hungersnöd
och massdöd på landsbygden,
kontrollera den rysk-sovjetiska
jordbruksproduktionen. Sovjet-

exemplet passar dock nästan li-
ka illa som Darfur in i hans mo-
dell, eftersom agrart där stod
mot agrart. Terrorn var sovjet-
regimens sätt att göra upp med
självägande bönder och ett
bondesamhälle som inte passa-
de in i den kommunistiska ut-
opin, och att ersätta dem med
en landsbygd av livegna bönder
och kollektivjordbruk.

Ytterligare nära förknippa-
de ideologiska undertexter el-
ler "besattheter" som Kiernan
urskiljer är rasism och expansi-
onism, och därtill ännu en och
mycket generell sådan, kopplad
till kulten av det förflutna. Den
senare, menar han, yttrar sig i
en strävan hos folkmördare att
med historiens hjälp rättfär-
diga sina illdåd. Det kan hand-
la om att sätta stopp för ett fö-
regivet samhällsligt förfall, att
återställa en påstådd förlorad
utopi, eller att med historiska
argument hävda egendomsrät-
ten till någon annans land. För
Kiernan är den avgörande fak-
torn bakom historiens störs-
ta illdåd uppenbart en folkmör-
dande ideologi.

Liksom kollegan Gellate-
ly för han också en diskus-
sion om hur folkmord sam-
manhänger med och påverkar
varandra, inte minst på individ-
och generationsnivå. Särskilt
gäller hans exempel de sam-

band som kan frambringas ur
"den tyska folkmordslinjen",
den som började med den tys-
ka kolonialmaktens massakrer
på herero- och namafolken i
Tyska Sydvästafrika, nuvaran-
de Namibia. Där verkade Hein-
rich Göring, far till Hermann,
som *Reichskommissar* under
folkmordsåren 1894–95, liksom
flera andra släktingar till se-
dermera framträdande nazis-
ter som militärer, administra-
törer och medicinska forska-
re. I en annan punkt på denna
tyska linje, det osmanska riket,
som under första världskrigets
och det armeniska folkmor-
dets år var starkt präglad av tysk
ekonomisk och militär närva-
ro, verkade andra blivande na-
zister, som Rudolf Höss. Ande-
meningen bakom ett sådant re-
sonemang är rimligen att folk-
mord är en lärprocess som kan
förmedlas från individ till indi-
vid, eller från kultur till kultur.

I andra avseenden var denna
lärprocess mer indirekt. Som
en parallell till den "klassis-
ka" tvistefrågan huruvida Sta-
lin påverkade Hitler eller tvärt-
om, konstaterar Kiernan att
det bakom Pol Pots folkmord
i Kambodja dölde sig en histo-
risk grundad fruktan. Från sin
dåvarande utsiktspunkt i Pe-
king iakttog Pol Pot hur den in-
donesiske diktatorn Sukarno år
1965, som en aspekt av maktö-
vertagandet i Jakarta, lät mörda
en halv miljon kommunister.
Folkmordet i Kambodja ett de-
cennium senare kan med det-
ta betraktelsesätt tolkas som
en drastisk metod att undvika
att de kambodjanska kommu-
nisterna skulle gå samma öde
till mötes.

I ett avseende avviker Kier-
nan radikalt från både det före-
gående verkets och kollegans
utgångspunkter. Det är nämli-
gen inte längre enbart 1900-ta-
let med dess statsstyrda ter-
ror, utopiskt orienterade na-
tionalistiska, imperialistiska
och kommunistiska masside-
ologier, avancerade teknolo-
giska, administrativa och kom-

munikativa strukturer och in-
dustriella metoder som är folk-
mordens tidsålder. Författa-
ren hävdar, och häri ligger en av
två särskilt intressanta aspek-
ter i boken, att folkmord för-
övades också långt tidigare i
historien. Det hindrar inte att
även det senaste seklets folk-
mord består med en omsorgs-
full och väldokumenterad ana-
lys. Men Kiernans folkmords-
historia börjar med den moder-
na världens tillblivelse kring år
1500. Den förutsätter därmed
inte 1900-talets massideologi-
er och den totalitära statens to-
tala resursmobilisering. Redan
för femhundra år sedan fanns,
påpekar han, den teknologiska
obalans utan vilken europeiska
och asiatiska staters kolonial-
religiösa expansion aldrig hade
ägt rum, och framför allt ald-
rig hade fått genocidala conse-
kvenser för många av världens
ursprungsbefolkningar.

Den andra speciellt intres-
santa aspekten av Kier-
nans folkmordshistoria rör nu-
ets folkmord. Arabisk extre-
mism plågar inte bara jord-
brukande stammar i en un-
danskymd region i Sudan.
Samtidigt utfärdar al-Qaida
och Usama bin Ladin potenti-
ellt folkmördande fatwor mot
"otrogna" över hela världen.
Det klassiska kriteriet för folk-
mord, en uttalad, etnoreligiöst
motiverad intention att döda
kategorin amerikaner "som så-
dana" är inte svårt att identifie-
ra. Det är inte heller förövarnas
strävan att legitimera våldet i
en historisk-religiös tradition.
Kiernan kan till och med kny-
ta an till den ideologiska under-
texten genom att förankra den
muslimska terrorn i ett agraria-
nistiskt språkbruk.

Men är bin Ladin en poten-
tiell Hitler? Spelar det någon
roll att offren representerar
världens mäktigaste stat, som
knappast förhåller sig politiskt
och ekonomiskt passiv i arab-
världen? På dessa frågor ger
Kiernan inget svar.

✶ KLAS-GÖRAN KARLSSON

Ett unikt porträtt av Tony Blair

THE BLAIR YEARS
EXTRACTS FROM THE
ALASTAIR CAMPBELL DIARIES
ALASTAIR CAMPBELL
Random House 2007

På en fritidsgård i norra London sitter Alastair Campbell, kommunikationschef i Tony Blairs regering, med en telefonlur hårt tryckt mot örat. Medan människorna runtomkring honom stöjar och glamlar lyssnar Campbell i telefonen på hur Blair och den amerikanske presidenten Bill Clinton samtalar med varandra. Diskussionsämnet? Ett kraftfullt bombangrepp på Irak.

En tid därefter spårar ett internationellt toppmöte ur. Boris Jeltsin, som förmodligen är berusad, framstår som helt osammanhängande, Clinton "bara fnittrar", och Blair talar om alltsammans som ett "dårhus". Samma kväll smiter Clinton och hans kanadensiska motsvarighet från sina livvakter, och ses senare "klättra över ett staket" någonstans.

När Blair och Campbell på våren 2001 undrar om den nye presidenten, republikanen George W. Bush, ska stödja Toryledaren William Hague i det kommande parlamentsvalet, säger en av de amerikanska rådgivarna att de inte behöver oroa sig – Bush tror att Hague heter "Jim". Ja, Campbells dagböcker från tiden vid Blairs sida, *The Blair Years*, bjuder onekligen på en rad lustiga anekdoter. Men inte bara det: här får läsaren en unik inblick i såväl Blairs premiärminister-skap som vad det betyder att vara en modern världsledare eller, för all del, medarbetare i hans stab. Det är svårt att nämna någon annan bok än Campbells som har kommit närmare.

Att den består av just dagboksanteckningar bidrar mycket, eftersom redogörelser av

viktiga skeenden i historien som nedtecknats en längre tid efter att de har ägt rum tenderar att präglas av efterhandskonstruktioner. Vi svenskar har naturligtvis ett rykande färskt exempel på detta: Göran Perssons memoarer. Men när det gäller *The Blair Years* har författaren enbart redigerat och gjort om de partier som innehåller uppgifter om rikets säkerhet, allt annat sägs ha lämnats orört.

Lägg därtill att Campbell har varit i en sits som måste sägas vara högst ovanlig för spelarna i politikens elitserie. Han har inte bara fungerat som Blairs närmaste rådgivare, med inflytande över allt från policy till klädval, utan är även en av hans bästa vänner. Under tiden på Downing Street var Campbell kanske till och med den allra bästa kamraten. Det frigör honom från det distanserade utifrånperspektiv som annars är typiskt för detta slags böcker. Också det gör *The Blair Years* till någonting tämligen unikt.

Många läsare har med all säkerhet bläddrat fram till de sista sidorna i boken, som handlar om kriget mot Irak. Och där finns en rad intressanta fakta, exempelvis att Blair in i det sista försökte mäkla fred mellan USA och Europa, och gjorde sitt bästa för att fördröja ett krig mot Saddam Hussein. Men låt oss återkomma dit. Detta handlar trots allt inte endast om Irak, utan om Blairs politiska gärning i allmänhet.

Vilken bild av honom träder då fram i Campbells dagböcker? Först och främst möter vi en man som är trogen sina idéer och hängivet förfäktar dem, vilket tycks vara ovanligt i dagens politik. Viljan att förnya Labourpartiet, och göra om det från ett efterblivet socialistparti till en modern centerkraft, tycks springa ur en personlig övertygelse hos Blair att det är den rätta vägen att gå, och inte ur opinionsmätningar eller fokusgrupper. Även det framstår

säkert som udda i vissa moderna partipolitiska reformivres ögon.

Det är fascinerande att läsa om hur Blair först lyckas föra sitt parti dit han önskar – det gör sig bland annat av med kravet på att åternationalisera industrin – och sedan går vidare till en jordskredsseger i parlamentsvalet 1997. Skildringen skulle förmodligen sakna motstycke i den politiska litteraturen om det inte vore för presidentvalsstrategerna James Carvilles och Mary Matalins fantastiska bok om Bush-Clintonkampanjen i början av 90-talet, *All's Fair* (1995).

Det tycks vara i de mest pressade situationer, valkampanjer och krig, som Blairs mest beundransvärda kvaliteter, inte minst modet och skarpsinnet, framträder. De tillhör också vad som är mest läsvärt i boken. Men även om Campbell dessvärre uppehåller sig alltför mycket vid interna bråk i regeringen och bland tjänstemännen, blir det tydligt att Blair på många sätt var ett politiskt geni. Dessutom hade han potential att bli en av Storbritanniens främsta premiärministrar.

För, som det framgår i *The Blair Years*, kom han till Downing Street med en ambitiös reformagenda, med målet att i grunden göra om delar av välfärdsstaten och på så sätt bereda väg för ett "nytt Storbritannien". Men resultatet är idag någonting helt annat. Skillnaderna mellan människor har ökat, fattigdomen upplevs ha stegrats och våldet har på allvar gjort sitt intåg i britternas vardag. Det allmänna sjukvårdssystemet, NHS, är fortfarande efterblivet och ungdomars förutsättningar i skolan har inte förbättrats nämnvärt. Ändå tycks det inte vara allt detta som människor främst kritiserar, eller till och med avskyr, Blair för. Det är i stället den paradoxala baksidan av den idealistiske politikern, nämligen hans upptagenhet med den offentliga bil-

den, som också skymtar fram i Campbells dagböcker.

Varför Blair inte lyckades genomföra de större delarna av sitt reformprogram skulle kunna förklaras av att han väl i regeringsställning lät sig tjusas av moderna idéer om politisk kommunikation, vad som i allmänhet kallas för "spinn". I mindre doser kan det underbygga bra politik. Men i *The Blair Years* framstår han, liksom naturligtvis Campbell själv, som närmast besatt av regeringens och sin egen mediebild. Ett talande exempel på detta är att han vid ett tillfälle blir mycket mer bestört över att en av tabloiderna skriver nedläggande om hans hår, än när en annan skriver om tuffa konflikter bland hans ministrar. Den nära kontakten med den kontroversielle mediemogulen Rupert Murdoch, som boken redogör för, säger också ett och annat om vad som var Downing Streets främsta prioritering.

Bearbetningen av journalister och "presentation", ett ständigt återkommande ord, upphöjdes i regeringen Blair till ett slags överideologi. Och eftersom man ägnade praktiskt hela den första mandatperioden åt att spinna nyheter och hantera olika upplevda mediekriser kunde man inte på allvar börja ta itu med förändringar i välfärden förrän under 2001. Men då fick kampen mot den internationella terrorismen snart all uppmärksamhet.

Däri ligger besvikelsen som många förmodligen känner inför Blair. Den lovande premiärministern, som hade förutsättningarna att bli en av de stora gestalterna i Storbritanniens politiska historia, förblindades av spinn och lämnar därför efter sig ett svärdefinierat arv. Och den fråga som man oundvikligen kommer tillbaka till är: Vad utträttade egentligen Blair under sin tid vid makten? *The Blair Years* ger inget tydligt svar. Freden på Nordirland var givetvis en enorm framgång, men alltför mycket lämnades orört.

Till raden av misstag måste man även lägga Irak. Det går inte att blunda för att kriget starkt bidrog till att minska förtroendet för Blair i många människors ögon. Och man kan inte säga att Campbells bok ger honom upprättelse. Även här är det tydligt att Blair villigt följde i Bushadministrationens led, trots att mycket talade emot nödvändigheten av ett krig. Dagboksanteckningarna borde dock få demonstranterna, som ofta fick premiärministern att framstå som en blodtörstig djävul, att skämmas. Få människor tycks faktiskt vara mer oroad för offrade människoliv än just Blair. Tänk om han hade varit lika engagerad för att genomföra allt det han utlovade. Då hade Blairs eftermäle med all säkerhet sett mycket annorlunda ut.

✶ JOHAN WENNSTRÖM

Inifrån al-Qaida

THE AL QAEDA READER

RAYMOND IBRAHIM (red)

Broadway Books 2007

Under de sex år som gått sedan 11-septemberangrepen i New York och Washington har en långt ifrån oansenlig del av västvärldens befolkning klamrat sig fast vid idén att om vi alla bara reste oss som en man, höll varandra i händerna och unisont klämde i med *Give Peace a Chance*, så skulle allting ordna sig. Det är den lede krigshetsaren Bush som är upphovet till det pågående eländet i världen.

Det så kallade "kriget mot terrorismen" är just ett "krig" inom citationstecken vars främsta

syften är att koncentrera maktbefogenheter i Vita huset och generera profit åt de utvalda.

Nu har det kommit en bok som de säkerligen välmenande fredsivrarna skulle kunna läsa, även om det är långtifrån säkert att de kommer att göra det. Ointresset för andra kulturella perspektiv än det egna är ofta påfallande i fredsaktivisternas led.

Boken heter *The Al Qaeda Reader* och ger inblick i al-Qaidas föreställningsvärld. Den innehåller texter som antingen är direkt författade av Usama bin Ladin och Ayman al-Zawahiri, den egyptiske läkare som ibland brukar kallas al-Qaidas chefsideolog, eller under dessa bådas överinseende.

Urvalet är sammanställt och

översatt till engelska av Raymond Ibrahim, forskningsbibliotekarie vid Library of Congress.

Bokens första del innehåller närmast rent teologiska resonemang som försiggår i ett helt slutet universum. Al-Zawahiris frågeställning är inte om ett visst argument är giltigt eller ogiltigt, utan enbart om det har stöd i den islamiska traditionen eller ej. Frågan om hur det alls går att veta något om Gud är inte ens möjlig att diskutera. Sanningen är en gång för alla uppenbarad i Koranen, punkt slut. Anslaget är sektariskt, och al-Zawahiri är inte ute efter att med goda skäl övertyga skeptiska icke-muslimer. Han vänder sig till troende muslimer, inga andra.

Som skribent hemfaller al- »

P J O'ROURKE LÄSER ADAM SMITH SÅ ATT NI SLIPPER GÖRA DET

Adam Smiths *Om folkens välfärd* utgavs först år 1776 och blev nästan genast betraktad som outhärlig för den som vill förstå ekonomi. Den var dessutom synnerligen lång: över niohundra sidor i två volymer. Men nu behöver ni inte läsa den eftersom P J har gjort det åt er. Han har tröskat igenom hela Smiths produktion.

NYBOK
FRÅN
TIMBRO

I denna dråpliga och lärorika granskning av Smith gör P J gott bruk av sin kvickhet. Han visar oss varför Smith fortfarande är relevant, varför det som nu verkar självklart en gång var revolutionärt och hur den arbetsfördelning, den frihandel och det odlande av egenintresse som Smith förespråkar inte bara är av vital betydelse för mänsklighetens välfärd utan dessutom ett rent nöje.

- Första gången jag kom i kontakt med Timbro var när jag gjorde en undersökning där jag jämförde Sveriges "goda socialism" med Kubas "dåliga socialism". Jag hade inte kunnat tro att det fanns så många meningsfränder på den libertarianska sidan i Sverige. Jag är i alla fall mycket förtjust över att Timbro har låtit översätta min bok *Adam Smiths Om folkens välfärd* för svenska läsare; det är en publik som vet vad nationellt välfärd vill säga, men ibland verkar de ha glömt bort hur det uppstod.

P J O'ROURKE

P J O'ROURKE är författare till tio böcker, däribland *Parliament of Whores* och *Give War a Chance* som båda har toppat New York Times bestsellerlista. Hans senaste bok är *Peace Kills*. Nu är han för första gången utgiven på svenska!

ISBN 978-91-7566-672-3 2007, POCKET 59:-

TIMBRO

WWW.TIMBRO.SE

KÖP BÖCKERNA I DIN BOKHANDEL ELLER BESTÄLL PÅ
WWW.TIMBRO.SE/BOKHANDEL

Zawahiri ofta åt tjat. Total glädjelöshet präglar många långa sidor i hans utläggningar. Dock inte alla – ett av de mer fascinerande kapitlen i *The Al Qaeda Reader* handlar om sharias förhållande till demokratin. Enligt al-Zawahiri innebär demokratin att människan gör sig själv till Gud. Mänsklig lagstiftning fyller ingen annan funktion än att leda människan bort från sharia, den rätta vägen enligt Koranen och sunna. När människan stiftar lag begår hon hädelse, till och med grov hädelse.

Den som anser att det genom lagstiftning i riksdagen går att förändra samhället i en eller annan önskad riktning står alltså här inför en konflikt som heter duga, och det är svårt att se att något i längden skulle stå att vinna på att sopa den under mattan. Multikulturalismförespråkare bör därför vara ärliga nog att ställa sig frågan hur det går med sådant som obligatorisk pappaledighet och förbud mot månggifte i ett sant multikulturellt samhälle.

Ytterst är det två frihetsbegrepp som frontalkolliderar. Med hänvisning till Sayyid Qutb hävdar al-Zawahiri att människan blir fri endast genom att underkasta sig Allah, eftersom suveränitet är ett gudomligt privilegium. När suveränitet utövas av människor leder det bara till att vissa människor blir andra människors slavar, att vissa människor blir föremål för andra människors dyrkan.

Detta är som synes något helt annat än det västerländska, alltmer individorienterade frihetsbegreppet enligt vilket allt som inte direkt skadar någon annan är tillåtet. Man kan inte säga annat än att islamistiska jihadister åtminstone förmår att ställa frågor om viktiga ting på sin spets.

Al-Zawahiri menar vidare att principen om jämlikhet i fråga om rättigheter och skyl-

digheter bland medborgare i demokratiska samhällen skapar diverse hädiska förhållanden. Han kritiserar främst den egyptiska konstitutionen, men kritiken träffar också allt vad demokratier i vid bemärkelse heter.

Lika rättigheter och skyldigheter leder på grund av religionsfriheten till obegränsad apostasi och slutet för det mot avfällingarna riktade jizyah. Religionsfrihet leder även till att jizya, den skatt som icke-muslimer är skyldiga att betala till muslimer, inte kan drivas in och på det hela taget till ett undergrävande av judars och kristnas dhimmi-status.

Som ytterligare ett hädiskt missförhållande nämner al-Zawahiri att lika rättigheter i ett samhälle upphäver mannens herravälde över kvinnan. Al-Zawahiri sammanfattar förtjänstfullt det tänkande som ligger till grund för al-Qaidas kamp för att förhindra upprättandet av demokrati i Irak. De miljoner irakier som i demokratiska val röstade om författningen och sedan valde medlemmar till parlamentet gjorde sig alltså i al-Zawahiris ögon skyldiga till hädelse.

Det råder ingen tvekan om att den islamistiska jihadismen sådan den framträder hos al-Zawahiri och bin Ladin är en plan för erövring av världsherravälde. Att det är en realistisk och ostrukturerad plan må så vara – det hindrar inte att ideologin, eller nära besläktade versioner därav, sprids i moskéer i Europa och Nordamerika.

Senare delen av *The Al Qaeda Reader* innehåller texter som utan teologiska utsvävningar i propagandasyfte vänder sig till en bredare publik.

Här handlar det om att övertyga umman om det rättfärdiga i al-Qaidas sak, att mana på och uppmuntra de heliga krigarna på slagfältet och dem som hamnat i fångenskap el-

ler att undergräva moralen hos fienden, det vill säga västvärlden i allmänhet och USA i synnerhet. Al-Qaida har läst det narcissistiska draget i den västerländska kulturen helt rätt. Västvärldens medier befattar sig inte med sådant i al-Qaidas ideologi som ter sig främmande och svårförståeligt, det vill säga de religiösa bevelkesgrunderna eller det principiella avståndstagandet från demokrati.

I stället uppstår en rundgång, där mer eller mindre genomtänkta vänsterståndpunkter framförda av till exempel en Michael Moore finner vägen in i den till synes flitige mediekonsumenten bin Ladins olika uppgörelser med allt som är fel här i världen – vilket inte är lite det. Bin Ladins orationer rapporteras sedan i medierna på ett sådant sätt att al-Qaida framstår som en av många varianter på det kända temat "befrielseörelser i Tredje världen".

De islamistiska jihadisterna har sedan länge förstått hur de i egna syften kan manipulera västvärldens medier, och det råder ingen brist på exempel från kriget i Irak eller Libanonkriget 2006. Västvärldens journalister ger å andra sidan intryck av att vara de sista som reflekterar över och begriper mediernas roll i den pågående politiska och militära kraftmätningen.

Tillsammans med konstnärer, författare och akademiker verkar de också vara de sista att inse vilket hot den islamistiska jihadismen utgör mot yttrandefriheten, trots att dessa grupper skulle drabbas allra hårdast av en yttrandefrihetslagstiftning à la sharia.

Avantgardet har med andra ord visat sig vara allt annat än avantgarde. Boken *The Al Qaeda Reader* ger en utmärkt möjlighet att läsa ikapp.

Det enda som nu krävs är intresse för saken.

✶ HANS DALÉN

Skolan som religionsfri zon

THE POLITICS OF THE VEIL

JOAN WALLACH SCOTT

Princeton University Press 2007

Den 15 mars 2004 stiftades en ny lag i Frankrike: ett förbud för elever i statliga skolor att bära iögonenfallande religiösa symboler. Lagen trädde i kraft vid *la rentrée*, det vill säga när skolorna öppnade för höstterminen följande oktober. Farhågorna var stora att det skulle bli vad fransmännen kallar *une rentrée chaude*, att det skulle gå hett till med bråk, demonstrationer och upplopp mot denna lag som många ansåg vara en attack på islam.

Lagen talar aldrig direkt om islam och dess kännetecken; den omfattar symboler för alla religioner, judiska pojkar får sålunda inte bära kippa och kristna inte ha stora kors runt halsen. Små symboler kunde man däremot acceptera. Men alla visste att lagens egentliga mål var muslimska flickor som inte längre fick bära vad som kallades *slöja*, *voile*, i skolan.

Där liksom här skriver man alltför ofta slöja när man menar *hijab*, det vill säga huvudduk eller till och med huckle. I sin starkt polemiska traktat *The Politics of the Veil* gör Joan Wallach Scott stor sak av denna vilseledande översättning som hon menar helt i onödan skärper och exotiserar denna redan inflammerade konflikt. Att bära slöja, att dölja sitt ansikte, är något helt annat än att bara ha ett stycke tyg som täcker håret.

För somliga var den nya lagen ett sätt att tillåta unga muslimska flickor att för en stund varje dag slippa vara just muslimska flickor för att i stället bli medborgare i den franska republiken. Lagens förespråkare såg i den en del av ett emancipatoriskt projekt

som skulle befria kvinnor från tvånget att vara något som de kanske inte frivilligt valt att vara utan något som tvingats på dem av familj och miljö. Det stod dem naturligtvis fritt att ta på sig huvudduken i samma ögonblick som de lämnade skolan.

Att förbudet mot huvudduk skulle kränka rätten att fritt utöva sin religion ville dessa inte höra talas om. De menade, och fick stöd av flera religiösa auktoriteter, att islam visst inte kräver av kvinnorna att de skall bära slöja.

Debatten var ofta hetsig som om hela Frankrikes framtid stod på spel när dessa unga flickor fattade sitt klädval. Lagen var endast, sadet det, en naturlig följd av det sekulära samhället, av *la laïcité*, som fransmännen sätter så högt. Med det avses den absoluta separationen mellan stat och kyrka där staten iakttar en strikt neutralitet och inte lägger sig i medborgarnas religiösa övertygelser eller sätt att utöva sin religion förutsatt att den inte kränker några lagar. Religionen hör det privata till och dess symboler tar vi av oss när vi träder ut på den offentliga arenan. Så låter det men den som tittar lite närmare på saken kommer snart att märka att staten visst inte i verkligheten är helt neutral. Den har medel att lägga sig i och stödja om än på ett indirekt och ofta komplicerat vis. Sålunda hjälper den vissa muslimska organisationer men gör allt för att motarbeta de riktningar av islam som den finner farliga för det sekulära samhällets fortbestånd.

Debatten om slöjan var ingen vänster-höger-konflikt. Många vänsterfeminister hyllade lagen. De såg i slöjan ett synligt tecken på kvinnans underordnade ställning. Retoriken var inte sällan nästan apokalyptisk. Filosofen André Glucksmann såg i slöjan "ett terrorismblem" och hävdade att bara under naziockupationen av

Frankrike "undervisades barn iklädda uniform". Skulle *hijab* tillåtas i republikens skolor hotades statens enhet; den skulle falla sönder i mångkulturellt inferno där olika grupper först skulle komma att leva i olika världar som till slut kanske skulle komma att bekriega varandra.

Självfallet fanns det också många mera avspända och förnuftiga röster som förordade ett *hijab*-förbud. De menade att det behövdes en plats, och skolan var en idealisk sådan, där unga människor möttes som medborgare i den franska republiken, inte som kristna, judar eller muslimer.

Det har redan skrivits många böcker om denna debatt som började redan 1989 när tre flickor avvisades från en skola i den lilla staden Creil när de vägrade att ta av sig sina huvuddukar. Det senaste tillskottet är amerikanskt. Joan Wallach Scott är professor vid Institute of Advanced Study vid Princeton; det är toppen av USA:s och därmed världens akademiska pyramid. Hennes *The Politics of the Veil* är en skarp polemik mot alla dem som förespråkar ett förbud och ett brinnande försvarstal för ett mångkulturellt samhälle där skillnader ses som en tillgång och inte som ett problem. Hon skriver: "Paradoxalt nog är det skillnaden som vi alla har gemensamt." Vi är alla olika och det är just vad som förklarar oss.

Hon påpekar flera svagheter hos förbudsförespråkarnas argument. Visst är det sant att flera flickor tvingas att bära *hijab* genom omvärldens och familjens tryck men att tvinga dem att ta av sig den i skolan löser inte några problem. Tvärtom. Faran är att familjer som fäster sådan vikt vid *hijab* kommer att ta sina döttrar ur den statliga skolan och i stället sätta dem i en muslimsk skola. Och där har de mycket små möjligheter att förvand-

las till självständiga medborgare i republiken. Scott plockar sönder argumentet att lagen är neutral och visst inte vänder sig speciellt mot muslimer. Det var aldrig tidigare något problem med judisk kippa, sikhers turbaner eller med nunnor som undervisade iklädda sina speciella huvudbonader.

Dessutom menar hon att det är långt ifrån självklart att alla dessa flickor som bär *hijab* gör det av tvång. För många är det ett fritt val, ett sätt att betona en egen identitet. Hon analyserar debatten utifrån bland annat dess rasistiska och sexistiska dimensioner.

Hon argumenterar för tesen att den muslimska minoriteten i Frankrike konsekvent har marginaliserats, tvingats att bo i getton och att ta de arbeten som in-

födda fransmän inte vill ha.

Att i dag skriva lagen som den ser ut är att förstärka bilden av araben/muslimen som den andra, som ett främmande inslag i den franska kulturen. Den franska staten fortsätter fastän med andra medel sin rasistiska och koloniala mission genom att tala om för muslimerna att de måste civiliseras. Se så generösa vi är, tycks staten vilja säga. Vi ger er möjligheten att bli riktiga fransmän men då måste ni ta av er huvudduken och se ut som alla andra. Emancipation, fullvärdigt medborgarskap och "västernisering" blir samma sak för den franska staten, som skiljer sig från till exempel den engelska eller amerikanska som har en mer liberal syn på vilka skillnader som kan tillåtas i en modern, upplyst demokrati. »

Massans vishet

James Surowiecki

286 s, inb

978-91-89449-87-9

Översättning av

Thorbjörn Nilsson

är. Författaren spannar över populärkultur, psykologi, mytologi, beteende-ekonomi, artificiell intelligens och militärhistoria för att visa hur denna enkla idé kan ge oss en viktig tankeställare om hur vi lever våra liv, väljer våra ledare, driver våra företag och tänker om världen i stort.

Oväntade framtider

Arne Jernelöv &

Joakim Palme (red)

163 s, hft

978-91-7359-004-4

Vad händer i morgon? Om tio år och om hundra? Vi lägger ner mycket tid på att planera för framtiden, men vi vet att det ofta inte blir som vi tänkt oss. Detta gäller även när prognoserna gjorts av »proffs» som meteorologer, börsmäklare, inköpare och bönder.

I denna bok granskas »högoddsare», de fullt tänkbara framtider på områdena miljö, teknik, medicin, demografi och supermakter/världsdominans som få förväntar sig och nästan ingen planerar för.

Beställ dessa nya böcker och andra på

www.santerus.se

eller i din bokhandel

SANTÉRUS
FÖRLAG

En fransk skolgård före förbudet mot iögonenfallande religiösa symboler.

FOTO: GEORGES MERILLON/IBL/BILDBYRÅ

Joan Wallach Scott vill visa att det finns en tydlig sexistisk dimension i den franska lagen – kvinnan har inte längre rätt att dölja sin kropp utan måste visa upp den. Den som förespråkar ett mera modest ideal är suspekt. Staten ser omedelbart att den här också har civilisationsrisk mission: att göra det samtida franska idealet det enda acceptabla.

Genom en lag som syftar till att sudda ut religiösa skillnader i klassrummet kommer dessa skillnader inte att försvinna utan i stället skärpas på andra håll i samhället, menar Scott. I det långa loppet kan lagen mycket väl komma att ha rakt motsatt effekt mot vad som ursprungligen avsågs.

Hennes bok är en partsinlägg, ett värtaligt argument mot ett slöjförbud som hon ser som

en manifestation av en kolonial översittarattityd blandad med en stark motvilja mot just islam.

Visst finns det delar av lagen som låter sig läsas på det sättet. Men Joan Wallach Scott gör det inte sällan ganska lätt för sig. Hon nämner men tar inte på allvar att det i dagens islam finns starka fundamentalistiska strömningar som inte önskar vare sig integration eller assimilerings. Hon framställer i stort sett alla som är för lagen som reaktionärer med skumma rasistiska motiv. I själva verket innehåller både ja- och nejsidan män och kvinnor vars goda vilja och goda omdöme knappast kan ifrågasättas. Det finns faktiskt bra argument på båda sidor i denna debatt som kommer att fortsätta länge än.

CARL RUDBECK

Medarbetare i detta nummer

DAVID ANDERSSON Författare och redaktör för Axess.

HANS DALÉN Översättare och skribent.

FRANK DIKÖTTER Professor i Kinas moderna historia på School of Oriental and African Studies vid University of London.

NIKLAS EKDAL Politisk redaktör på Dagens Nyheter och programledare på Axess TV.

PETER ENGLUND Professor, författare och ledamot av Svenska Akademien.

EVA FAYE-WEVLE Lärare vid Stockholms universitet och Handelshögskolan i Stockholm.

HELENA GRANSTRÖM Doktorand i matematik vid Stockholms universitet.

ANDERS HALLENGREN Docent i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet.

YLVA HERHOLZ Journalist.

KJELL HÅGLUND Redaktionschef för tidskriften *Residence*, samt kolumnist och tv-kritiker.

JACKIE JAKUBOWSKI Chefredaktör för *Judisk krönika*.

MATS JOHANSSON Riksdagsledamot, tidigare politisk chefredaktör på Svenska Dagbladet.

KLAS-GÖRAN KARLSSON Professor i historia vid Lunds universitet.

LARS LEIJONBORG Högskole- och forskningsminister.

MATS LUNDAHL Professor i utvecklings ekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm.

LARS MELIN Docent i nordiska språk vid Stockholms universitet.

JOAKIM NILSSON Frilansskribent.

LEIF NORRMAN Frilansskribent och tidigare journalist på Dagens Nyheter.

AGNETA PLEIJEL Författare och professor.

JONATHAN POWER Utrikeskommentator på *International Herald Tribune*. Hans senaste bok heter *Conundrums of Humanity*.

CARL RUDBECK Litteraturvetare, kritiker och skribent.

NATHAN SHACHAR Journalist och författare.

ANJA SAHLBERG Frilansjournalist.

KARIN STENSDOTTER Författare och arkitekt.

ANNIKA STRÖM MELIN Kanslichef Svenska Institutet för Europapolitiska studier.

STAFFAN ULFSTRAND Professor emeritus i ekologisk zoologi vid Uppsala universitet.

ERIK WALLRUP Redaktör för *Annex*, doktorand i musikvetenskap vid Stockholms universitet.

JOHAN WENNSTRÖM Frilansskribent.

OLA WIKANDER Författare, religionsvetare och översättare från antika språk.

MATS WIKLUND Författare och ledarskribent i Dagens Nyheter.

ROLAND ZUIDERVELD Reporter på *Kulturnyheter*na, SVT.

Ge bort AXESS magasin i julklapp!

Ja tack! Jag vill ge bort en helårsprenumeration på Axess magasin i julklapp för bara 250 kr inkl moms för 9 nummer.

Skicka tidningen till:

Namn

Adress

Postadress

Jag som ger bort prenumerationen och ska betala räkningen heter:

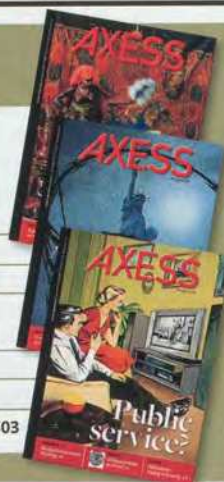
Namn

Mitt prenumrationsnr:

Adress

Postadress

Erbjudandet gäller tom 080120 och endast prenumerationer inom Sverige. Kampanjkod AXE503

Mottagaren
betalar portot

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
110 07 Stockholm

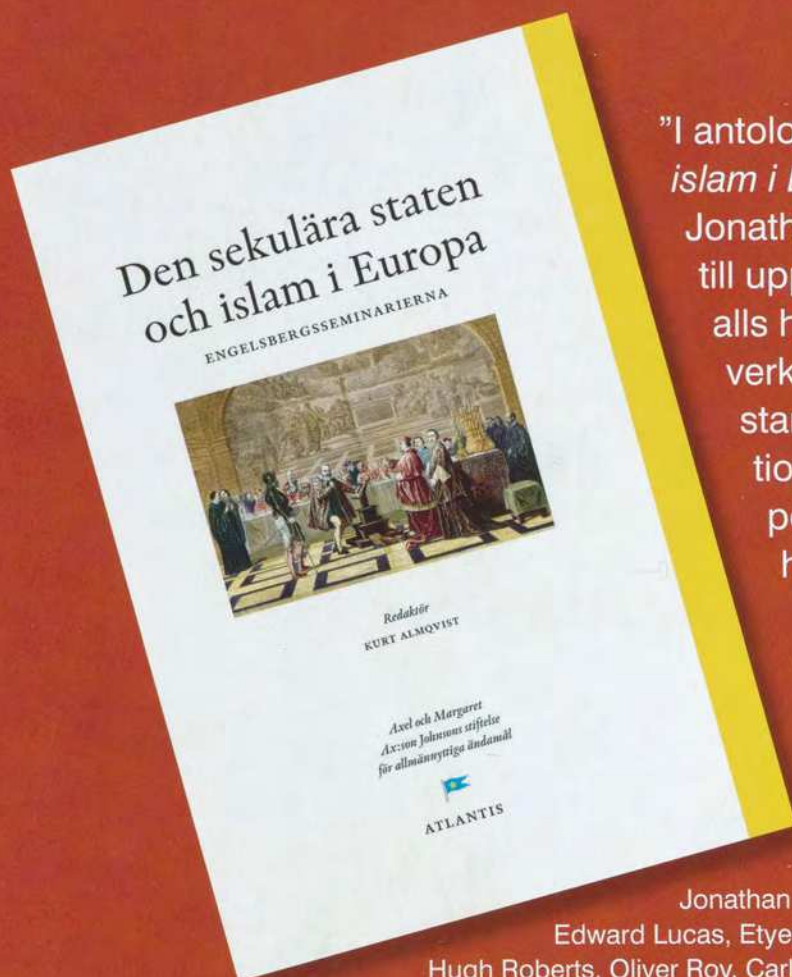
VAR FJORTONDE DAG

Programledaren Johan Lundberg, chefredaktör för Axess magasin, går mot strömmen och belyser från ett subjektivt perspektiv vår tids stora frågor inom konst och litteratur. Programmet sänds varannan vecka och innehåller studiodebatter, intervjuer och reportage.

AXESS TV

Axess TV är en svensk kanal som sänder bildningsteve inom områdena samhälle, kultur och vetenskap. Kanalen distribueras via det digitala marknätet på kanalplats 25 för dig som har en digitalbox. Kanalen distribueras även via Boxer (kanalplats 25), Com Hems digitala utbud (kanalplats 42) samt via följande lokala nätverk: TV Fyrstad (kanalplats 67 i Com Hems analoga nät) samt Svensk Programagentur. **Besök gärna www.axess.se** för att se tablån, flera av våra program samt information om hur du får in vår kanal.

Nu finns boken ute!

"I antologin *Den sekulära staten och islam i Europa* påtalar historikern Jonathan Israel att västerlandets väg till upplysningen och dess frihet inte alls har gått som på räls. I själva verket var motkrafterna hela tiden starka: auktoritet, imperium, nationalism, fascism, kommunism, personkult och allsköns tråkigheter."

DAGENS NYHETER

MEDVERKANDE: Theodore Dalrymple, Rolf Ekéus, Dogu Ergil, Lars Hedegaard, Jonathan Israel, Sunil Khilnani, Pierre Lellouche, Edward Lucas, Etyen Mahcupyan, Kenan Malik, Tariq Ramadan, Hugh Roberts, Oliver Roy, Carl Rudbeck, Paul Scheffer, Roger Scruton, Nathan Shachar, Charles Tripp, Ibn Warraq.

Beställ på internetbokhandeln, på www.atlantisbok.se eller hos Bokförlaget Atlantis, Sturegatan 24, 114 36 Stockholm.

Engelsbergsseminarierna

*Axel och Margaret Ax:son Johnsons
stiftelse för allmännyttiga ändamål*

ATLANTIS